د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه)

سیرت

Ketabton.com

لیکوال:

فرید احمد (مبارز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پیژندنه

د کتاب نوم: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سیرت

لـیـکــــوال: فرید احمد (مبارز)

کــمــپــوزر: خپله لیکوال

برییښنالــیک: Faridahmadmobariz81@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

زما محترمو والدينو ته چي زما روزنه او پالنه
يې په پوره مينه کړې ده، علماء کرامو، اُستاذانو او د حنيفي
مذهب د لاري لارويانو ته چي تل يې خپل قلم ددې مذهب د پرمختګ
او ثابت ساتلو دپاره جاري ساتلی دی او ټول اُمت مسلمه ته دي ډالۍ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

موضوع مخ

د کتاب پېژندنه.. ۱

بسم الله الرحمن الرحيم.. ۲

ډالۍ.. ۳

فهرست.. ۴

سريزه.. ۶

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ستاينه.................................... ۸

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پېژندنه.................................. ۱۰

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم تحصيل تر لاسه کول........................ ۱۳

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اُستاذان او شيخان................................ ۱۶

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تابعي دی.. ۱۸

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) زيرئ او پيشګوئي.............. ۱۹

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج سفرونه او د علم تکميل.......................... ۲۱

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس د حلقې شاګردان.......................... ۲۴

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس د حلقې مقبوليت.......................... ۲۶

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لوړ مقام په احاديثو او روايت کښي.................. ۲۸

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط د احاديثو په رواياتو، قبلولو او ردولو کښي.............. ۳۰

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله د لويو فقهاؤو او مشهورو محدثينو شاهدي.......... ۳۴

پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د کموالي په خاطر تهمت ويل.................. ۳۶

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوؤ (رضي الله عنهما) پر لاره تګ کړی دی.................... ۴۲

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شريعت جوړونکی دی.............................. ۴۳

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ليکنه د احاديثو په باب کښي.......................... ۴۵

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حنيفي فقهي جوړول او د فقهي ليکونو پس منظر.............. ۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي جوړول د تولو امامانو دپاره نمونه ده......................۵۴
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي ليکونه..۵۶
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي لټون، زيرکتيا، مباحيث، مناظر او ربښتني ويناوي........۵۹
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط په فتوا ورکولو کښي...۶۲
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تقوا، زهد او اخلاق..۶۸
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عقل زياتوالی، ذهني ذکاوت او د فکر تيزوالی...............۷۰
د حنفي تاريخ ځيني حيرانوونکي ناآشنا علمي او ژړغوني واقعې...۷۲
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وصيتونه او نصيحتونه...۷۸
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند انقلابي او سياسي اړخ.......................................۸۷
د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رحلت ددې فاني دنيا څخه...۱۰۰
ماخذونه...۱۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

الحمدالله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة والسلام علی اشرف الانبیاء محمد مصطفی (صلی الله علیه وسلم). الهم صلی علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انک حمید مجید. الهم بارک علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انک حمید مجید. اما بعد!

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د اهل السنت والجماعت د اسلامي اُمت فقه او اسلامي قانون د یوې قاعدي لاندي راوستلو او مرتب کولو لومړی بنسټ اېښوونکی دی، د مشرق څخه تر مغرب پوري چي کمه د علم رڼا خپره ده، دا د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د علمي کوښښونو نتیجه ده، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او درو نورو امامانو او د دوی شاګردانو په دغه ډګر کي د قرآن کریم او احادیثو په رڼا کي د اُمت د اجتماعي نظام د پاره د فقهي قانون لاري چاري تنظیم کړي دي، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او د هغه هر یو شاګرد د اسلام د سرحداتو محافظ او د دښمن دپاره تیره غشی وو، که چیري دغو مخلصو کسانو دا کوښښونه او تکلیفونه نه وای ګاللي، نو د اسلامي دستور، فقهي قوانینو، د قانوني اصولو او د کُلیاتو په باره کي وسیع او منظمه مجموعه تر موږ پوري به نه وای رارسیدلې.

دا هغه زمانه وه چي اسلام د عربو د جزیري څخه وتلی وو، عراق، شام، مصر، ایران او د نړی نورو ملکونو ته خپور سوی وو، ډیر نوي مسائل او معاملات منځته راغلي وه، او ورځ په ورځ ګډوډي په کښي پیدا کیدل په داسي حلاتو کي یو داسي کس یا ډلي ته ضرورت وو، چي په دغو بدلیدونکو حالاتو او نوو واقعاتو په رڼا کي راپیدا کیدونکي نوي مسائل د اسلامي اصولو سره موافق او مطابق حل کړي، د داسي کار دپاره اعلی ذهانت، د اسلامي شریعت د ژوري مطالعې، د رسالت د زماني او د صحابو (رضي الله عنهما) د دور علم او عمل ته پوره واقفیت په کار وو، د فقهي او د اسلامي قانون اسلامي جوړښت او د مسائلو استنباط او استخراج د اهل اسلام لومړی ضرورت وو، او دغه کار ته ایله ور کول ممکن نه وه، د الله (جل جلاله) لوی فضل، کرم او احسان وو چي د زمانې د حالاتو د بدلیدو سره سم ددې لوړ او اهم کار دپاره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او د ده (رحمة الله علیه) لایقو شاګردانو ملا وتړله.

دغه مهم کار یې تر سره کړی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او د ده (رحمة الله علیه) مخلصو شاګردانو د خپل ذهانت، فراست، خلوص، خدمت د جذبې د کبله ټول صلاحیتونه او ټول ژوند د اسلامي دستور د مکمل اجراء او نفاذ دپاره وقف کړی، او بیله کم امتیازه څخه یې د بحث او تحقیق، اجتهاد او استنباط د نوي اصولو او ضوابطو یوه لویه پانګه منځته راوړه، ښکاره خبره ده چي الله (جل جلاله) د هغه چا څخه د دین کار اخلي، چي دی (جل جلاله) خپله محبت ورسره لري او ددې دپاره یې بیلا بیلي طریقې پیدا کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه طریقه یې دا ده چې کله یو څوک الله (جل جلاله) ته خوښ انسان سي، نو الله (جل جلاله) د دغه کس محبت د خلګو په زړو کې واچوي او وروسته ددې څخه یې خلک پیروي کوي، لکه الله (جل جلاله) چې فرمایي: (اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّالِحاتِ سَیَجعَلُ لَهُمُ الرَّحْمانُ وُدًّا). ژباړه: بیشکه! هغه کسان چې ایمان ئې راوړی دی او کړي ئې دي ښه (عملونه) ژر به وګرځوي دوی ته رحمان دوستی محبت (په زړونو د خلګو کښې). (سورت المریم ـ آیت ۹۶)

نو ددې آیت کریمه څخه دا معلومه سوه، چې امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هغه جلیل القدره عالم، زاهد او نیک انسان دی، چې د ټول اُمت دپاره یوه نومونه ده، د ده (رحمة الله علیه) تقوا او دیانت ددې لامل سوه، چې شاوخوا دیارلس پیړۍ مسلمانان د ده (رحمة الله علیه) د علمي هڅو او خدمتونو څخه سیراب سوي دي، او همدا د ده (رحمة الله علیه) د دیانت څرګندونه ده، چې دومره لوی جماعت یعني ټولی د ده (رحمة الله علیه) سره مینه لري او په کښې منل سوی دی، دا چې د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په پیروانو کي د نړۍ وتلي عالمان هم شامل دي او په اُمت مسلمة کي د هیڅ عالم دومره پیروان او مقبولیت نسته، لکه د ده (رحمة الله علیه) چې دی، دا ددې څرګندونه کوي چې دده (رحمة الله علیه) سره الله (جل جلاله) محبت لري او په خپل رحم یې حق ته وصل کړی هم دی، او څوک چې یې پیروي کوي انشاءالله تعالی هغه به هم حق ته وصل سي، د داسي یو نامتو او وتلي عالم یاد ساتل، پیژندل او د ده (رحمة الله علیه) د مخربینو د تهمتونو مخه نیول په کار ده او دا د اُمت مسلمة کفایي وجیبه ده، الحمدالله د همدې خدمت دپاره ټول مسلمان اُمت هڅي کړي دي، او انشاءالله تعالی په راتلوونکي کي به یې هم وکړي، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ژوند رښتینې څهره، حقیقي مقام معرفي کول او د ده (رحمة الله علیه) ستر خدمتونه په ډیر ښه معیار سره په همدې کتاب کي راټول سوي او بیان سوي دي.

درنو لوستونکو! دا چې زما او ستاسي تر منځ ددې کتاب د لوستلو د برکته ملګرتیا پیدا سوه، زه ستاسو ټولو لوستونکو څخه نړۍ نړۍ مننه کوم، چې خپل آرزښتمن وخت مو زما د کتاب ولوستلو ته ورکړی، زه ځان ستاسي ددې ښیګني پوروړی بولم او ستاسي دپاره لاسونه د لوی رب (جل جلاله) و دربار ته لپه کوم، الله (جل جلاله) دي ستاسي ژوند د اندیښنو او غمونو څخه په آمن کي کړي.

په درنښت

فرید احمد (مبارز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ستاينه

زمـوږ امــام زمـوږ رهـبـر دی امـام اعــظـم
د هــر مــسـلـم د زړګي سـر دی امــام اعظم

پــه مـذهـبـونـو کــي على دی مـذهـب حنـفي
غــوره سپــيــڅـلـی په ريښتيا دی مـذهب حنـفي

مــدام ځـلـيـږي لــکـه لـمـر دی امـام اعظم
د هـر مـسلـم د زړګي سـر دی امـام اعــظـم

غــوره سـوچـه مـسلـمـانـان يې کـوي احترام
پــه مـيـنـه مـيـنـه مؤمـنـان يې کـوي احـتـرام

ډيـر ورتــه ګـران تر خپل بـشر دی امام اعظم
د هـر مـسـلـم د زړګي سـر دی امـام اعـظـم

د پـاک سـپـيـڅـلي سپين قـرآنه بـنياد يې جوړ دی
لـــه احــاديـثـو ده جــانـانـه بـنـيـاد يې جوړ دی

دی هـر يـو قـــول يــي بـهـتر دی امـام اعـظـم
د هــر مــسلـم د زړګي سـر دی امـام اعــظـم

چي په مسير يې څوک روان وي کامياب دی هغه
چــي مـل د دغـه حق کاروان وي کامياب ده هغه

چــي مـو پـر زړو لاري اســان دی امـام اعظـم
د هـر مـسـلـم د زړګـي سـر دی امـام اعـظـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عــقـديٖ مــو كــړي روزنه مسلــمــه ورورہ!
ظــاهــر بــاطــن مــو كړي ساتنه مسلمه وروه!

د (مــبــارز) صــاحــب دلــبــر دی امــام اعـظـم
د هــر مــسلـــم د زړګي سـر دی امــام اعـظـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پیژندنه

حافظ مولانا محمد زکریا کاندهلوي (رحمة الله علیه) په خپل کتاب اوجزالمسالک کي د امام اعظم ابو حنیفه (رحمة الله علیه) په هکله خپله وینا داسي پیله وي: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په نسب کي د اقوالو پر بناء اختلاف سوی دی، ځوک وایي عربي دی او ځوک وایي عجمي دی، مګر دوهم قول حقیقت ته نژدې دی، هغه ځوک چي دی عربي بولي هغه د ده (رحمة الله علیه) نسب داسي بیانوي: نعمان زوی د زوطي زوی د یحیی زوی د اسد زوی د راشد انصاري دی.

احمد بن مکي وایي: د ده (رحمة الله علیه) په نسب کي مؤرخینو اختلاف کړی دی او ډیرو ویلي دي، چي محققینو هغه صحیح هم بللي دي، هغه دا چي دی مبارک د عجمو څخه دی، زوی د ثابت د زوطي، پرون د موسی، په ضمه سره او یا پروزن د سلمي په فتحه سره، زوی د ماه کابل د اهالیو څخه دی، همدارنګه عمر بن حماد د امام صاحب (رحمة الله علیه) لمسی د ده (رحمة الله علیه) نسب همداسي بیان کړی دی، او اسماعیل بن حماد د عمر ورور داسي ویلي دي: دی زوی د ثابت، زوی د نعمان، زوی د مرزبان دی، مرزبان په فتحه، سکون، د زا ضمه او کله د زا په فتحه سره ویل سوی دی، چي په عربي کي رئیس ورته وایي. د فارس د ساهو یعني د آزادو اولادو څخه دی، په الله دي زما قسم وي چي هیڅکله پر موږ مریبتوب نه دی راغلی، او دلته د نومانو په هکله دوه قوله سره یو ځای سوي دي، په داسي ډول چي زوطي جاهلي نوم دی او نعمان اسلامي نوم دی، او همدا ډول ماه او مرزبان سره یو ځای سوي دي، چي دواړه د رئیس او شریف معنی دي.

په جواهرالمضیئة کي د امام صاحب (رحمة الله علیه) د نسب په هکله زیات تفصیل راغلی دی، او د ده نسب یې تر آدم (علیه السلام) پوري رسولی دی، د لازیاتو معلوماتو دپاره دغه کتاب ته مراجعه وکړي.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پلار ثابت نومیدی او په کوفه کي پیدا سوی دی، او هغه خپل پلار په کوچنیوالي کي حضرت علی (کرم الله وجهه) وروستلی وو، هغه مبارک و ده (رحمة الله علیه) ته او د ده (رحمة الله علیه) اولادې ته د برکت دعا کړې وه، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د هجرت په اتیایم (۸۰) کال د عبدالمالک بن مروان د خلافت په زمانه کي د کوفي په ښار کي دنیا ته راغلی دی، یعني پیدایښت یې سوی دی، مګر ځینو نورو بیا د ده (رحمة الله علیه) پیدایښت وخت د هجرت یوشپیتم (۶۱) کال ښوولی دی.

لکه په (الخیرات) کي چي راغلي دي: پر دې اتفاق وسو چي د ده (رحمة الله علیه) نوم به نعمان وي، او په دې کي یو لطیف سته، هغه دا چي په اصل کي نعمان وهغه وینې ته وایي، چي د بدن ځواک او قوام په سره وي، یعني دا چي ځیني وایي: نعمان د روح په معنی سره دی، بناءً په امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره قوام د فقهي دی، او یا نعمان د ریدي سور خوشبویه ګل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا دا چي نعمان پروزن فعلاً د نعمت څخه اخیستل سوی دی، بناءً امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د الله (جل جلاله) نعمت دی پر مخلوق باندي، او مورخینؤ په اتفاق سره د ده (رحمة الله علیه) کنیة یعني لقب ابوحنیفه د حنیف مؤنث ښوولی دی، حنیف ناسک، زاهد او مسلم ته ویل کیږي، ځکه خو د ده (رحمة الله علیه) په تکنیة یعني لقب کي وجوهات راغلي دي، یوه وجه یې دا ده: دی په سپین حنفي ملت کي د شرعي فروعاتو سر بلل سوی دی. مګر ځینو بیا داسي ویلي دي: سبب د ده (رحمة الله علیه) د تکنیي یعني لقب دا دی: د ده (رحمة الله علیه) سرو کار د قلم او مشوانۍ سره وو، په عراقي ژبه کي (حنیفة) مشوانۍ ته وایي. مګر ځینو نورو بیا داسي ویلي دي: ده (رحمة الله علیه) د حنیفة په نامه سره یو لور درلوده، دا خبره ځکه نه ده منل سوې، چي د حماد څخه ماسیوا د بل نرینه یا ښځینه اولاد د درلودلو معلومات نسته.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پلرنۍ اصلي ټاټوبي: دا چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) اصلاً د کم ځای څخه وو؟ تاریخ په خپل وخت او زمان سره د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د اصلي وطن په هکله مختلف نظرونه وړاندي کړي دي، مګر هغه صحیح نظر دا دی: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) اصلاً د افغانستان او افغانی وو، او پلرنۍ اصلي ټاټوبي یې د افغانستان پروان ولایت وو، او د ده (رحمة الله علیه) نیکه د پروان ولایت په خواجه سیاران نومي کلي کي پیدا سوی وو، دا چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) افغان الاصله د پروان ولایت وو، دلیل یې دا دی: د افغانستان وزارت معارف د پروان په نامه لیسه د نعمان په نامه لیسه ونوموله، او د کابل د ابوحنیفه مدرسه چي اول د المدرسة الشرعیة په نامه سره مشهوره وه، د وزارت معارف د خوا د ابوحنیفه مدرسه په نامه سره ونومول.

د عنایت الله ابلاغ په نظر: دا چي د پروان لیسه د نعمان په نامه نومول سوې ده، په دې کي د افغانستان د وزارت معارف د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) اصلي پلرنۍ ټاټوبی په نظر کي نیول وه، او د کابل د المدرسة الشرعیة د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مدرسي په نامه سره نومول په دې کي د افغانستان د وزارت معارف د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) علمي منهج او د فقهي رایت په نظر کي نیول وه، نو دا چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په اصل کي افغان الاصله وو، او د ده (رحمة الله علیه) د نیکه اصلي ټاټوبی افغانستان وو.

خطیب بغدادي په دې اړه داسي ویلي دي: اخبرنا الحسن بن محمد الخلال اخبرنا علی بن عمرو الحریري انا اب القاسم علی بن محمد بن کاس النخعي اخبرهم قال: حدثنا محمد بن علی ین عفان حدثنا محمد بن اِسحاق البکائي عن عمر بن حماد بن ابي حنیفه قال ابوحنیفه النعمان بن ثابت بن زوطي فانه من اهل کابل.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څهره: امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) ویلي دي: میانه قده وو، او په صورت کي د ښایسته خلګو څخه وو، رسا کلام یې درلودی، کامل او پوره بیان یې کوی، خوږه لهجه یې وه، واضح او روښانه حجت او استدلال یې کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده (رحمة الله عليه) زوی حماد ويلي دي: په قامت جګ وو، په څهره کي يې سرخي غالبه وه، ښايسته مخ يې وو، ستاره ناکه وو، چي پوښتنه به ورڅخه ونه سوه، خبري به يې نه کولې او په عبث او بې فائدې شيانو کي يې فکر نه کوی. دلته د جګ او ميانه قد په منځ کي تناقض نسته هغه په دې لحاظ چي کله کله ميانه قد وجګوالي ته نږدې وي، لکه څنګه چي د (شمائل الترمذي) شارحينو زيات تفصيل او تشريح ورکړې ده.

عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه) ويلي دي: ښايسته څهره يې وه، او ښايسته جامې به يې اغوستلې، او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ښايسته شکل او صورت وو، زيات عطر يې استعمالول، او مخکي ددې څخه چي وليدل سي پر خوشبويي پيژندل کيدی، هميشه به يې د چمپل بندونه تړل او هيڅکله داسي نه دی ليدل سوی چي د چمپل بندونه دي يې پرې وي، توره اوږده رخچينه يې پر سر کول، د ده (رحمة الله عليه) دپاره د سمور د چوخي لباس وو، يو د سنجابي ګيدړي پوست يې درولودی چي پر هغه به يې لمونځ کوی، تل به پټو ورسره وو، او اووه رخچيني يې درلودې، چي په هغو کي يوه توره وه.

شريک (رحمة الله عليه) ويلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اوږده سکوت لرونکي خاوند وو، عقل يې ډير وو، د خلګو سره يې مباحثه او خبري لږ کولې. ضميرة (رحمة الله عليه) ويلي دي: ټولو خلګو بې اختلافه دا منلي وه، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سمه او سيده ژبه درلوده، هيڅوک يې په بدو نه يادول. بکير بن معروف (رحمة الله عليه) ويلي دي: ما هيڅکله د محمد (صلی الله عليه وسلم) په اُمت کي تر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خوش اخلاقه سړی نه دی ليدلی.

سوطي (رحمة الله عليه) د جعفر بن ربيع (رحمة الله عليه) څخه حکايات کوي، او وايي: ما د هغه سره پنځه کاله اقامت يعني هستوګنه وکړه، مګر کله چي به د فقهي په هکله پوښتنه ورڅخه وسوه، نو به سره راوپرسيدی او د شېلې په شان په راوبهيدی، ما د ده (رحمة الله عليه) لوړ آواز او په زوره خبري اوريدلي دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يوازي والي انزوا او د خلګو څخه د انطقاع اراده کړې وه، مګر د حضرت محمد محمد (صلی الله عليه وسلم) د پلوه په خوب کي دی د دغه کار څخه منع کړل سوو، او د اسلامي شريعت په تبليغ سره آمر ورته وسوو، په همدې خاطر د ده (رحمة الله عليه) خوب ډير مشهور دی.

موفق د نضر بن محمد څخه حکايات کوي، چي هغه وايي: ما د ده (رحمة الله عليه) څخه ټنيګ پرهيزګاره بل څوک نه دی ليدلی، او هيڅکله يې مسخرې ښه نه ګڼلې، او نه يې په هغه سره خبري کولې، او هيڅکله ما دی نه دی ليدلی چي ده (رحمة الله عليه) دي په کټ، ګټ سره خندلي وي هميشه به يې تبسم کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د علم تحصیل ترلاسه کول

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لومړی درسګاه یعني د زده کړي ځای کوفه ده، چي سرپرست يې حضرت علی (کرم الله وجه) او صدر مدرس يې حضرت عبدالله ابن مسعود (رضی الله عنه) وو، مګر دا حقیقت د هیچا څخه پټ نه دی، چي د کوفې اوسیدونکی د حضرت علی (کرم الله وجه) د خلافت څخه ډېر مخکي هم د احادیثو د علم سره آشنايي درلوده، د کوفې خلګو د حضرت عمر فاروق (رضی الله عنه) په زمانه کي د حضرت سعد بن ابي وقاص (رضی الله عنه)، حضرت عبدالله ابن مسعود (رضی الله عنهما)، حضرت عمار (رضی الله عنه) او ابو موسی اشعري (رضی الله عنه) څخه د دیني علم او د احادیثو زده کړه کړې وه، د کوفې خلګو چي کم علمونه زده کړي وه، د هغو تفصیل د منهاج النسه د صاحب څخه واوری، چي وايي: د کوفې خلګو کم وخت چي د حضرت علی (کرم الله وجه) دارالخلافه وه، حضرت عبدالله ابن مسعود (رضی الله عنه) او داسي نورو څخه د ایمان، قرآن کریم تفسیر، فقه او د سنتو علم يې چي د حضرت علی (کرم الله وجه) کوفې ته تر راتګ څخه مخکي حاصل کړي وه.

د کوفې د لوړ علمي مقام په هکله ځینو امامانو داسي ویلي دي: د مسلم شریف شرحه لیکوونکي شیخ السلام امام نووي لیکي: کوفه د فضلیت کور او د فاضلانو محل دی. سفیان بن عیینه فرمایي: د حلالو او حرامو مسئلې د کوفې د خلګو څخه زده کړې. علامه ابن سعد لیکي: د بدر د غازیانو څخه اویا (۷۰) تنه صحابه (رضي الله عنهما) او په بیعت رضوان کي د شریکو صحابوو (رضي الله عنهما) څخه دري سوه (۳۰۰) کسان کوفې ته راغلي وه. حضرت قتادة (رضي الله عنه) څخه روایت دی: د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د صحابوو (رضي الله عنهما) څخه یو زر پینځه سوه (۱۵۰۰) کسان او د بدر څخه څلورویشت کسان اصحابه (رضي الله عنهما) کوفې ته تللي وه.

کوفه د حدیثو د علم ډېر لوی مرکز وو، محمد ابن سیرین (رحمة الله علیه) فرمایي: زه چي کله کوفې ته ورسیدم نو هلته د احادیثو د علم څلور زره (۴۰۰۰) طالبان وه. د احادیثو امیرالمؤمنین حضرت امام بخاري (رحمة الله علیه) د احادیثو د راټولو په لړ کي کوفې او بغداد ته څو څو ځلي تللی او راغلی دی، خپله دی فرمایي: نه سم شمیرلای چي زه کوفې او بغداد ته څو ځلي د محدثینو سره تللی یم، یعني بي شمیره ځلي تللی یم.

لنډه دا چي د کوفې په ښار کي د علم رڼاوي خپریدې، تر دې چي د علم تاج يې د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پر سر کښیښوی، په شروع کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته د فنونو د زده کړي، سره سره د علم الکلام سره هم ډېره مینه پیدا سوې وه، سبب يې دا بیان کړی دی: په علم الکلام کي د دین پر اصولو بحث کیږي، نو ځکه دا علم پر ټولو علمونو لوړ دی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یوازي دا نه چي علم الکلام صرف مکمل حاصل کړی دی، بلکي په دې کي يې د امامت درجي ته رسیدل هم په نصیب سول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاريخ بغداد کردري کي ليکلي دي: په علم کلام کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه مقام ته ورسيدی چي ګوته په ده ته نيول کيده. امام شعبي (رحمة الله عليه) ته معلومه وه، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په علم الکلام کي څونده تکړه دی، د هغه علمي مقام، زيرکتيا او هوښياري څخه ښه واقف وو، نو ځکه يې الشرائع خپله ټوله توجه ورته ورګرځوله.

صدرالائمه د يحيی بن بکير په حواله د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خولې بيان کړی دی ليکي: زه يو ورځ بازار ته تلم چي د امام شعبي (رحمة الله عليه) په خوا کي تير سوم امام شعبي (رحمة الله عليه) ځان ته راوبللم، او پوښتنه يې را څخه وکړه چي چيري ځې؟ ما ورته وويل: بازار ته ځم، بيا يې راته وويل: مطلب مي دا دی چي علمي مشغلتيا دي څه شي ده؟ ما ورته وويل: د عالمانو سره مي ناسته او ولاړه ډيره کمه ده، ده (رحمة الله عليه) راته وويل: په دې لړ کي بې پرواهي ونه کړي، د عالمانو په مجلس کي ناسته پر ځان لازمي کړه او مطالعه کوه، ما ته په تا کي د هوښيارتيا او بيدارۍ نښي صفا معلوميږي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وايي: د امام شعبي (رحمة الله عليه) دا خبره مي زړه ته ولويدل، بازار ته تګ مي پريښوی او بس علم ته مي ملا وتړله، د قرآن کريم د زده کولو څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زماني د نصاب ټول فنون زده کړل، لکه: علم آدب، علم الشعروالقافيه، علم القرائت، علم کلام او داسي نور...

ددې تفصيل د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي خولې څخه واورئ، په علم کښي ماته ډير مهارت حاصل وو، د خلګو سره مناظرې کول او ددې فن پوره مرسته کول زما مشغلتيا وه، بصره د مختليفو فرقو مرکزي ځای ګڼلای سو، زه خپله بصرې ته شل واره تللی يم، يو به هلته ډير پاته کيدم، يو وار مي د خارجي فرقې سره هم مقابله راغلي وه، تر ډيري مودې زما دا خيال وو چي علم کلام په ټولو علومو کي غوره دی، ځکه چي دا د دين د بنيادي خبرو حفاظت کولای سي، مګر چي يو څه وخت تير سوو، زه پوه سوم چي لوی لوی صحابه کرام (رضي الله عنهما) سره د ډير علميت او قابليت ددې ټولو خبرو څخه ښه خبره وه، مګر بيا هم هغوی د پروجمبو او د مقابلو د شورشغب څخه ځانونه ځيني ژغورلي دي، او نور ته يې هم ددې خبرو څخه د ځان ساتلو وينا کړې ده، د هغوی ټوله توجه شرعي علومو او د فقهې بابونو خواته وه، خپل ژوند او مجالس يې په دغه خبرو ښايسته کړي وه، د صحابوؤ کرامو څخه وروسته تابعينو هم دغه لاره تعقيب کړې وه، دغه فکر زه د علم کلام څخه بيرته راوګرځولم.

په هر حال په ۹۴ هجري سنه کي امام شعبي (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د عقلي علومو پر ځای د شرعي علومو د زده کړي او د علمي مطالعې او د علماؤو په ډله کي د ناستي او ولاړي مشوره ورکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ۱۰۴هجري سنه کي د ځلورويښت کالو په عمر کي د اُستاد حماد (رحمة الله عليه) په خدمت کي حاضر سو، او پوره اتلس ۱۸ کاله د هغه په ملګرتيا، خدمت او مجلس کي پاته سو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۲۰هجري سنه کي د یو عظیم او باکمال مجتهد په حیث دنیا ته را څرګند سوو، د ۹۵ هجري سنې څخه تر ۱۰۴هجري سنې پوري دا دومره ډېره موده یې د حدیثو د علم په زده کولو کي تیره کړه، په ۹۶هجري سنه کي یې په لومړي ځل حج وکړی، او په همدغه کال یې د لوړي مرتبې یو صحابي عبدالله بن الحارث (رضي الله عنه) سره یې لیدل کتل وسول، او په دغه موقع سره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا حدیث مبارک یې ځیني واورې دی، حدیث شریف: (من تفقه في الدین کفاه الله همه ورزقه من حیث لا یحتسب). ژباړه: چا چي د الله (جل جلاله) په دین کي پوهه یعني فقاهت پیدا کړه، نو په درد او غم کي الله (جل جلاله) ورته کافي دی، او هغه ته به د داسي خوا څخه روزي ور ورسوي، چي د هغه به هیڅ په ګمان کي هم نه راځي.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د طالب علمي د زمانې ویش په لاندي جدول کي

شماره	علمي درسونه	کلونه	موده	عمر یې
1	حفظ القرآن او عاصم په قرآئت	۸۶ څخه تر ۸۸ هجري سنې پوري	۲ کاله	۸ کلن
2	نحوه او آدب	۸۸ څخه تر ۸۹ هجري سنې پوري	۳ کاله	۱۰ کلن
3	علم الکلام	۹۰ څخه تر۹۳ هجري سنې پوري	۵ کاله	۱۴ کلن
4	مناظره	۹۵ څخه تر۹۸ هجري سنې پوري	۴ کاله	۱۸ کلن
5	علم الحدیث	۹۹ څخه تر ۱۰۳ هجري سنې پوري	۵ کاله	۲۳ کلن
6	علم الشرائع	۱۰۴ څخه تر ۱۲۵ هجري سنې پوري	۱۷ کاله	۴۰ کلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اُستاذان او شيخان

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اُستاذانو شمير د نورو امامانو تر اُستاذانو زيات دى، د ده (رحمة الله عليه) په اُستاذانو کي تر ټولو لومړى نوم د حماد (رحمة الله عليه) راځي، حماد (رحمة الله عليه) د کوفې د ښار يو مشهور امام او د وخت اُستاذ ګڼل کيدى، او همدارنګه د حضرت انس (رضي الله عنه) او د لويو لويو تابعينو څخه يې د علم استفاده کړي ده.

د حضرت عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه) د فقهي دائره او مرکز هم امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وو، د حماد (رحمة الله عليه) په خدمت کي يې پوره اتلس (۱۸) کاله تير کړل، د هغه د صحبت، فقهي تربيت او د عمر د پخوالي د کبله د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ذهن ته دا خبره ننوتې وه، چي د فقهي اجتهادي تحقيق څخه ماسيوا د احاديثو زده کړي ته په کوښښ سره سينه ښکاره کړه، او تقريباً په کوفه کي چي حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه) کوفي ته د ايمان خزانه، د عربو د سر تاج، د اسلام او عربو نخښه بلله، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه په کښني کي داسي محدث نه دى پاته سوى، چي د هغه شاګردي دي يې نه وي په نصيب سوې.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اُستاذانو او شيخانو څرګندونه خو ګران کار دى البته په صحابه کرامو کي د حضرت انس بن مالک (رضي الله عنه)، عبدالله بن اوفي (رضي الله عنه) او د احاديثو د نورو شيخانو څخه چي يو کم ديرش وه استفاده کړې ده، چي ډير په کښني تابعين او خاص د کوفي اوسيدونکي وه، او د کوفې په شيخانو کي خصوصاً امام شعبي، مسلمه بن کهيل، ابو اسحاق سبعي، عون بن عبدالله، سماک بن حرب، عمرو بن مره، منصور بن المعمراعمش، ابراهيم بن محمد، عدي بن ثابت الانصاري، عطاء بن سائب، موسى ابن ابى عائشه، علقمه بن مرشد چي دوى يو ډير لوى محدثين او د روايتونو د پاخه سندونو غړي وه ډير مشهوره دي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د حاصلولو بله لويه درسګاه بصره وه، چي دا د حسن بصري (رحمة الله عليه) شعبة او د قتاده (رحمة الله عليه) د تعليماتو څخه پوره وه، ددې څخه علاوه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د پوره والي په موده کي د مذهبي علمونو اصل مرکز حرمين شريفين ته هم سفر کړى وو، په مکه معظمه کي د عطاء بن ابي رباح او د ابن عباس (رضي الله عنه) د غلام او شاګرد عکرمه د درس حلقه چي تر ټولو زياته قوي او خپره وه. علامه ذهبي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اُستاذانو شمير دوه سوه نوي (۲۹۰) ښوولى دى، او علامه شامي (رحمة الله عليه) په درالمختار کي څلور زره (۴۰۰۰) ښوولى دى.

صدرالائمه مکي (رحمة الله عليه) ليکي: يو ځوان د امام ابو حفص صغير (رحمة الله عليه) په زمانه کي د احنافو او شوافع منځ کي ګډ سوو، چي په امام شافعي (رحمة الله عليه) او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کي افضل څوک دى؟ امام ابوحفص صغير (رحمة الله عليه) وفرمايل: د دواړو اُستاذان حساب کړى،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د امام شافعي (رحمة الله عليه) أُستاذان حساب سول، پوره اتيا (۸۰) کسه وه، او بيا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) أُستاذان حساب سول، چې پوره څلور زره (۴۰۰۰) کسه راووتل، امام ابوحفص (رحمة الله عليه) وفرمايل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فضليت پوره شاهدي ده. د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شيخانو، أُستاذانو، بزرګانو او د محديثينو ډير اوږد فهرست او تفصيل دی چې ما يې يو څه بيان کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) تابعي دى

علامه خوارزمي (رحمة الله عليه) فرمايي: علماء په دې خبره متفق دي چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوو (رضي الله عنهما) څخه روايات نقل کړى دى، خو د هغو په شمير کې اختلاف دى. عبدالله بن مبارک په يو شعر کې وايي:

کـفى نــعمان فــخــراً مـــا رواه مـــن الاخـــبـــار عـــن غـــرر اصـــحـــابــه

ژباړه: د نعمان فخر ته دا خبره بس ده چې د لويو لويو صحابوؤ څخه رويت کړي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زماني هر صحابي (رضي الله عنه) او تابعي (رحمة الله عليه) ته يې ځان رسولى دى، ليدل کتل يې ور سره کړي دي، د صحابؤو (رضي الله عنهما) څخه رويت نقل کول کمه کوچنى خبره نه ده، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تابعيت يقيني دى، د نخبة الفکر د صاحب وينا ده: تابعي هغه دى د چا چې د صحابي (رضي الله عنه) سره ملاقات سوى وي. حافظ ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) د تابعي دغه تعريف د اکثرو محديثنو د مسلک مطابق ګرځولى دى، او شيخ ابوالحسن (رحمة الله عليه) هم د امام ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) د قول تصديق کوي.

شيخ ابوالحسن (رحمة الله عليه) فرمايي: دغه تعريف معتبر دى، ځکه چې نبي کريم (صلى الله عليه وسلم) په يوه ارشاد کې داسې فرمايي: بختور دي هغه خلګ چې زه يې وليدم او ايمان يې راباندي راوړى، هغه خلګ هم بختور دي چا چې د ايمان سره هغه خلګ وليدل چا چې زه ليدلي يم. زه دا وايم چې ددې حديث د مخې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تابعينو په اوله ټولګى کې راځي، او وروسته فرمايي: کم خلګ چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه)تابعي نه مني، هغوى کينه کوونکي او ناپوهه دي.

حافظ ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) ليکي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوؤ (رضي الله عنهما) د يوې ډلي سره ملاقات کړى وو، هغه وخت په کوفه کې عبدالله بن اوفي موجود وو، ځکه چې په اتفاق سره د هغه د وفات کال (۸۰) هجري سنه څخه وروسته دى، او په بصره کې هغه وخت حضرت انس (رضي الله عنه) موجود وو، او د هغه وفات په (۹۰) هجري سنه کې يا ددې څخه هم وروسته سوى دى، نو ځکه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په تابعينو کې راتلل معتبر دي. علامه ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) خو په شرح مشکوة کې تر دې پوري ليکلي دي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اتو (۸) صحابوؤ (رضي الله عنهما) سره ملاقات سوى دى. د حافظ المزي صاحب بيان داسي دى، چې فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملاقات د دوو اويا (۷۲) صحابو (رضي الله عنهما) سره سوى دى. لنډه دا چې د فن ټولو امامانو لکه: خطيب بغدادي، ابن جوزي، مزي، يافعي، عراقي، ذهبي، ابن حجر او علامه سيوطي او داسي نورو... په اتفاق سره ويلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تابعي دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله د رسول الله (صلي الله عليه وسلم) زيرئ او پيشګوئي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته چي الله (جل جلاله) کم علمي ښوونالی، اجتهادي صفتونه، د حديثو حفظ، د قرآن کريم زده کړه، ژور نظر او تيز فکر او د طبيعي خويونو او خصلتونو د کبله د سياسي، اقتصادي او په معاشرتي معاملاتو کي چي کمي تجربي او د کره والي لوی دولت وربخښلی دی، دا په حقيقت کي د نبي اخر زمان الصادق المصدوق (صلی الله عليه وسلم) د زيري او پيشګوئي رينښتياوالی ښوول دي و د نيا ته، ګويا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وجود، علمي پوهه، ديني خدمتونه او اجتهادي فکرونه هم د نبوت د صداقت او د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د پيشګوئي قوي دليل جوړيدل وه.

په صحيحينو او جامع ترمذي کي د حضرت ابوهريره (رضي الله عنه) څخه د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) دا ارشاد رانقل سوی دی: د حضرت ابوهريرة (رضي الله عنه) څخه روايت دي: موږ د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په خدمت کي حاضر وو، چي په دغه وخت کي سورت الجمعه نازل سوو، کم وخت چي رسول الله (صلی الله عليه وسلم) دا آيت ولوستی (و اخرين منهم لما يلحقوا بهم) نو په حاضرينو کي يو کس عرض وکړ: يا رسول الله (صلی الله عليه وسلم) دا وروستني خلک کم خلک دي، رسول الله (صلی الله عليه وسلم) جواب ور نه کړی، پوښتنه کوونکي په دوهم او دريم ځل بيا عرض وکړی، نو رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د سلمان فارسي پر اوږه لاس کښېښود او ويې فرمايل: که چيري ايمان آسماني برجونو ته وخيږي نو داسي حاصل کړی به وي کسانو ددې خلګو څخه. (صحيح المسلم)

په مسند احمد کي په بل سند سره دا الفاظ رانقل سوي دي: که چيري علم ثريا برج ته وخيږي نو د فارس خلک به يې حاصل کړي. حافظ ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) په خيرات الحسان کي د جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) د بعضي شاګردانو څخه نقل کړی دی، چي زموږ اُستاذ علامه سيوطي (رحمة الله عليه) يقين يې کړی دی چي ددې حديث څخه مراد امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی، او دا خبره پټه نه ده چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زمانه کي د فارس په خلګو کي داسي يو تن نه وو، چي هغه دي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي مقام او فقهي قدر او قيمت ته دي رسيدلی وي، دا خو لا پرېږده چي د هغه د شاګردانو مقام ته لا هم څوک نه دی رسيدلی.

همدا وجه ده چي زياتو فني امامانو، اُستاذانو او د حديث شارحينو د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د دغه پيشګوئي قوي او صحيح مصداق چي دغه پيشګوئي پرې صادقيږي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ګرځولی دی. په تبيض الصحيفه کي جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) ليکي: د زيري په باره کي هم دا روايت اصل، صحيح او د اعتماد قابل دی. په سراج المنير کي د علم د اهل کارانو او د امامانو څخه دا روايت رانقل سوی دی: بعضي محقيقنو دا روايت په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حمل کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاولي الله محدث دهلوي (رحمة الله علیه) پر دې حدیث تشریح ورکړې ده په خپل لیک کي فرمايي: یو ورځ موږ پر دې حدیث خبري اتري کولې نو ما وویل: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په دې حکم کي داخل دی، او وجه یې دا ده چي الله (جل جلاله) د فقهي د علم خپرول د ابتداء څخه د ده مبارک په لاسونو کړې ده، او د اسلام اهل کارانو ته یې په دې سره د اصلاح تاج ورپر سر کړی دی، خصوصاً بیا په دې اخري دور کي هم دغه ذخیره د مذهب په طور استعمالیږي.

لوی محدث علامه عبدالعزیز بن میمون (رحمة الله علیه) فرمايي: څوک چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره مینه لري، هغه سُني دی او څوک چي بغض ورسره کوي، نو هغه بدعتي دی.

علامه ابن میمون (رحمة الله علیه) ټول اُمت مسلمه ته خبرداری ورکوي، چي زموږ او د خلګو په منځ کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دی څوک چي د ده (رحمة الله علیه) سره مینه او محبت کوي، نو موږ په یقین سره دا ویلای سو چي دا سړی سُني دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج سفرونه او د علم تكميل

د اسلام په ابتدايه دوو او درو پيړيو كي حج د علم د حصول لويه ذريعه وه، د دنيا د ګوټ ګوټ څخه به د علم او فضل باكمال شخصيتونه د حرمينو شريفينو زيارت ته را جمع كيدل، او بيا به دلته د قرآن كريم او احاديثو، د فقهي او اجهتادي او نور علمي مسائل بيانيدل او مذاكرې به كيدلې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي لا د شپاړسو (١۶) كالو هلك يا هم تنكى ځوان وو، په اول ځل د خپل پلار سره په (٩۶) هجري سنه كي د حج زيارت ته ولاړى، ددې سفر په دوران كي يې د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د يوه صحابي عبدالله بن الحارث (رضي الله عنه) سره هم ملاقات وسو او د هغه د مباركي خولي څخه يې دا ارشاد واوريدى، ارشاد مبارک: چا چي د الله (جل جلاله) په دين كي پوهه حاصله كړه، نو هغه ته په غم او فكر كي الله (جل جلاله) كافي وي، هغه ته به د داسي ځايه رزق وركړي چي د هغه په ګمان كي به هم نه راځي.

ددې څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپل ژوند كي څلور پنځوس (۵۴) حجونه كړي دي، ددې څلور پنځوسو سفرونو په دوران كي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د باكماله علمي شخصيتونو څخه خپله استفاده كړې ده، او نور ته يې هم علمي فيض رسولى دى، او په دې ډول سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي او فقهي عظمت او محدثانه حيثيت تر ډيرو ليرو ليرو ځايونو پوري د ده (رحمة الله عليه) د پيژندګلوي سبب وګرځيدى.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره په مكه معظمه كي د ملاقات تمنا حافظ ذهبي د امام ليث بن سعد (رحمة الله عليه) د ملاقات په باره كي ليكي: امام ليث بن سعد (رحمة الله عليه) وايي: ما د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شهرت خبري اوريدلي وې، او د ملاقات يې ډير خواهيشمند وم يو وخت په مكه معظمه كي ګورم چي د يو سړي د خولې څخه مي دومره قدر واوريدل چي اى ابوحنيفه ! ما په زړه كي وويل: چي ځه مراد دي قبول سوو، هم دغه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دى.

د امام ليث (رحمة الله عليه) او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا اولني اتفاقي ملاقات وو، ددې څخه وروسته يو ځل امام ليث (رحمة الله عليه) د سفر توښه برابره كړه او په دې ارادي سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ملاقات دپاره روان سوو، ددې ملاقات تفصيل د خپلي زماني فقيه عبدالرحمن بن القاسم (رحمة الله عليه) څخه واورى چي وايي: ما خپله د ليث بن سعد (رحمة الله عليه) څخه اوريدلي دي يو ځل خبر سوم چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج په سفر روان دى، ما صرف د ده (رحمة الله عليه) سره د ملاقات په غرض د حج د سفر نيت وكړ، چي ولاړم نو په مكه معظمه كي مي ملاقات ورسره وسو، او په ډيرو مسائلو كي مي خبري ورسره وسوې، او ډيري مختلفي مسئلې مي ځيني وپوښتلې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه د استفاده كوونكو حال د امام ليث بن سعد (رحمة الله عليه) څخه د هغه په ژبه واورى...

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه فرمايي: ما د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) تماشه کړې ده، خلک به لکه پتنګان باندي راغورځيدل، ددې څخه دا معلومه سوه چي د حج په موقع کي به د حاضرينو د کبله په خلګو کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي بصيرت او مهارت څرګند سوی وو، که داسي نه وي نو د يو نامعلومه شخص څخه به څرنګه ګڼ شمير خلک د مسائلو د پوښتلو دپاره چاپيره وه، دباندي خو لا پريږده په خلوت کي به يې هم په آرامه ناستي ته يې نه پريښووی.

امام ابو عاصم (رحمة الله عليه) وايي: موږ د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) سره په مکه شريفه کي اوسيدو، د فقهي او احاديثو دومره ګڼ شمير پتنګان را جمع سوي وه، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نفس ورته تنګ سوو، او ويې فرمايل: آيا داسي څوک نسته چي د کور مالک ته ووايي چي دا خلک يو طرف ته کړي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم غر وو، امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د حديثو په علم کي پر نورو امامانو لوړ او د فقهي په علم کي تر نورو امامانو مخته وو، سبب يې دا وو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابه کرامو شاګردي اختيار کړې وه، او ددې خبري څرګندونه امام صاحب (رحمة الله عليه) خپله څو واره کړې ده.

لکه په تاريخ بغداد کي د عباسي حکومت سر براه او جعفر منصور د وانيقي په دربار کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خولي څخه وتلي څرګنده خبري نقل کړي دي، ربيع بن يونس دا واقعه داسي بيانوي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د امير المؤمنين ابوجعفر منصور دربار ته ننوتی، په دربار کي عيسى بن موسى مخکي لا موجود وو، عيسى امير المؤمنين ته وويل: يا اميرالمؤمنين! نن د ټولي دنيا عالم دغه دی، ابو جعفر منصور د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه پوښتنه وکړه: ای نعمانه! تا د چا سره سبق ويلی دی؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: اميرالمؤمنينه! ما د حضرت عمر فاروق، حضرت علی، عبدالله بن مسعود او د عبدالله بن عباس (رضي الله عنهما) څخه علم حاصل کړی دی، ابو جعفر منصور ورته وويل: ته خو د علم پر يو مظبوط غر ولاړ يې.

عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د علم مغز بللی دی، همدارنګه شيخ السلام ابن تميمة (رحمة الله عليه) هم د لوړي طبقي د محديثو علماؤو په جمله کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نوم ذکر کړی دی.

امام ذهبي (رحمة الله عليه) د عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) په حواله وايي: امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) يو علامه وو، او مکي بن ابراهيم د امام بخاري شيخ (رحمه الله) وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زماني تر ټولو لوړ عالم وو. همداسي يو بل شيخ وايي: که چيري د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) علم د ده (رحمة الله عليه) د زماني د علماؤو د علم سره وتلل سي، نو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علم به پر درووند سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د امام حماد (رحمة الله عليه) ځايناستی سوو، د ابراهيم نخعي (رحمة الله عليه) د وفات څخه وروسته د خلکو سترګي امام حماد (رحمة الله عليه) ته په لاره وي، مګر د امام حماد (رحمة الله عليه) د وفات څخه وروسته د فقهي کور خالي پاته سوو، لکه د علم ډيوه چي مړه سوه، او هري خواته تور تم وو، که څه هم د حماد (رحمة الله عليه) زوی موجود وو، مګر تجربه يې نه درلوده، نو د درس او تدريس په برخه کي پاته راغلی او موسی بن کثير (رحمة الله عليه) هم حج ته تللی وو، ميدان خالي وو، په دې وخت کي د کوفې مشران، علمان او بزرګان سره راټول سول، په خپل منځ کي يې صلاح او مشوره وکړه، او په اتفاق سره يې امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) ته په جرګه سوه، چي د احاديثو د درس خالي سوی مسند سنبال کړي، او د اُمت د امامت دا درناوی قبول کړي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ډيره مجبوری سره دا وړانديز قبول کړي، مګر زړه يې مطمئن نه وو، په دې دوران کي يې يوه شپه خوب وليدی اخته دی چي د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) مبارک قبر کني.

ابن سيرين (رحمة الله عليه) چي د خپل دور لوی عالم او د خوبونو په تعبير کولو کي ډير ماهر وو، ددې خوب تعبير داسي راويستی: ددې خوب مقصد مړ علم ژوندی کول دي. امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) ته ددې خوب ليدل د زړه د اطمينان سبب جوړ سوو، او د زړه په مينه يې درس او تدريس شروع کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس د حلقې شاګردان

امام عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) هم په مکه مکرمه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديثو د درس او د مذاکراتو د مجلسونو منظر او د حديث او فقهي د طالب علمانو ډلي ډلي راتلل ليدلي وه، امام عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) فرمايي: ما د کعبي شريفي په حرم کي وليدل چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ناست دی، د مغرب او مشرق د اولس سره مصروفه دی فتواوي ورکوي، وروسته وايي: خلک هم د هغې زماني خلک وه.

د صدرالائمه مصنف د ابن مبارک (رحمة الله عليه) ددې بيان وضاحت داسي کوي: د ابن مبارک (رحمة الله عليه) مراد دا دی چي لوی لوی فقهاء او عقلمند خلک به ډلي ډلي راتلل. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حج د سفرونو څخه علاوه د سفاح د حکومت پوره څلور کاله او نهه مياشتي موده په حجاز کي تيره کړي وه، او په دې دوران کي د محديثينو او فقهاؤو دواړو ډلو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم څخه پوره استفاده کړې وه. حافظ ذهبي ليکي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه دوې ډلي استفاده کوونکي وې، يو د محديثينو او بله د فقهاؤو وه، دواړو ډلو به فيض ځيني حاصلوی.

د نسائي په حاشيه کي د حافظ ابن حجر په حواله سره ځينو امامانو دا قول نقل کړی دی: د اسلام په لومړيو امامانو کي د هيچا هم دومره د مجلس اهل او شاګردان نه دي په نصيب سوي، لکه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا چي وه، او څومره چي علماؤو د دوی او دوی د اصحابو او د شاګردانو څخه د ګرانو ګرانو آيتونو د تفسير، د مشتبه احاديثو حل، د مستنبطه مسائلو تحقيق، د قضا د فيصلو او د احکاماتو په لړ کي چي څومره استفاده کړې ده، دومره يې د بل چا څخه نه ده کړې.

په مسند خوارزمي کي راغلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي څه وخت د خپل اُستاذ حماد (رحمة الله عليه) پر ځای په کوفه کي په جامع مسجد کي د درس په مسند کښينستی نو زر (۱۰۰۰) تنه شاګردان پر راچاپيره ناست وه، چي څلويښت (۴۰) کسان په کښي داسي محديثين او فقهاء وه، چي د اجتهاد درجه ورته حاصله وه، او په دې خبره به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ډير د فخر حالت وو، او د دوی په ليدو به يې اکثره وخت دا خبره کوله: تاسو زما راز داران او غم شريکان ياست، ما د فقهي آس په واګو او زين سره اماده کړی دی، د سفر دپاره تيار دی تاسي خپل ديني او علمي سفرونه پر کولای سی، په کار ده چي تاسي زما مرسته وکړی ځکه چي زه خو د خلګو دپاره د دوږخ پل يم چي پر ما تيريږی او راتيږی، او ټول زور يې پر ما باندي دی، يعني خلک خو به د تقليد په سبب د ذمه واری څخه خلاص سي، ځکه که چيري د اجتهاد او احکامو په جوړښت کي معمولي کمي هم راغله، نو پوښتنه به يې زما څخه کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د درس حلقه یو عظیم الشانه علمي مجلس ګڼلای سوو، چي یو طرفه ته په کښني کي عبدالله بن مبارک (رحمة الله علیه) او حفص بن غیاث (رحمة الله علیه) غوندي د لوړي مرتبې محدثین موجود وه، او بل اړخ ته د ابو یوسف، محمد بن حسن، زفر او د حسن بن زیاد غوندي فقهاء ناسته او ولاړه کوله، همداسي د فضیل بن عیاض او داود طائي غوندي عابدان، زاهدان او اولیاؤ الله هم ددې مجلس غړي وه.

محدیثنو عبدالله بن مبارک (رحمة الله علیه) د (امیرالمؤمنین فی الحدیث) په لقب سره یاد کړی دی، دی د حدیثو د فن ځلانده ستوری دی او د لوړو مرتبو په عالمانو او امامانو کي یادیږي، په صحیحینو بخاري او مسلم کي د ده (رحمة الله علیه) د روایتونو شمیر سوونو ته رسیږي دی د روایت د فن امام ګڼلای سوو. عبدالله بن مبارک (رحمة الله علیه) به فرمایل: ما ته چي څونده فیض رارسیدلی دی د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او د امام سفیان ثوري (رحمة الله علیه) د صحبت څخه رارسیدلی دی.

بخاري (رحمة الله علیه) په خپل کتاب رفع یدین کي لیکي: امام عبدالله بن مبارک (رحمة الله علیه) د خپلي زمانې تر ټولو لوی عالم وو، که چیري خلګو د نورو کم علمه علماؤو پر ځای د ده (رحمة الله علیه) اتباع کولای، نو دا به ډیره غوره وای، خپله امام ابن مبارک (رحمة الله علیه) فرمایي: که چیري الله سبحانه وتعالی د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او د سفیان ثوري (رحمة الله علیه) په وسیله زما فریاد نه وای اوریدلی، نو زه به د عامو اشخاصو غوندي یو شخص وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابو حنيفه (رحمة الله عليه) د درس د حلقې مقبوليت

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درس حلقه لکه مقناطيسي ساحه يوازي طلباء نه بلکي لوی لوی علماء او د فنونو اُستاذان يې هم ځان ته راجلب کړل و دې حلقې ته، چي په کښي د مسعر بن کدام او د اعمش نومونه د ذکر وړ دي. د مختلف علاقو او ليري ليري ملکونو څخه ټولی ټولی طلبان راتلل شروع سول، د کوفې د درس حلقې ډکي سوې، د مکي، مديني، دمشق، بصري، واسط، موصل، جزيرې، نصيبين، رحلي، مصر، يمن، يمامې، بحرين، بغداد، اهوا، کرمان، اصفهان، حلوان، همدان، استرآباد، ری، قوس، ذوامغان، طبرستان، جرجان، نيشاپور، سرخس، بخارا، سمرقند، کس، صغار، ترمذ، هرات، نهسستار، الزام، خوارزم، سيستان، مدائن، مصيصه، حمص او داسي نورو... ځاينو خلګ به په دې درسي حلقه کي شامل وه.

د حديثو په علم کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مهارت او عظمت د احاديثو په رڼا کي د ژوند د مسائلو حل کولو اهميت او صلاحيت اندازه ددې څخه معلوميږي، چي ګڼ شمير د احاديثو د علم عاشقان د احاديثو د اوريدلو په غرض به په درسي حلقه کي سربخوده ناست وه.

ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په درسي حلقه کي د احاديثو د اوريدلو په غرض چي کم د احاديثو مشهوري هستی موجودي وې په هغو کي حماد بن نعمان، ابراهيم بن طهمان، حمزه بن حبيب، زفر بن هذيل، قاضي ابو يوسف، عيسی بن يونس، وکيع، يزيد بن زائع، اسد بن عمر، خارجه بن مصعب، محمد بن حسن الشيباني، مصعب بن مقدام، ابو عبدالرحمن مقري، ابو نعيم، ابو عاصم او نو ګڼ شمير د علم خاوندان (رحمة الله عليهم) شامل وه. حافظ ابو المحاس شافعي (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شاګردانو شمير نهه سوه اتلس (۹۱۸) ښوولی دی، او د ټولو نسب نامې يې بيان کړې.

امام مکي ابن ابراهيم (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګرد او د امام بخاري (رحمة الله عليه) اُستاذ دی امام بخاري (رحمة الله عليه) په خپل صحيح کي د دوه ويښتو ثلاثياتو څخه يوولس ثلاثيات د امام مکي بن ابراهيم (رحمة الله عليه) په سند روايت کړی دی، ګويا امام بخاري (رحمة الله عليه) په خپل صحيح کي د پاخه سند سره د ثلاثياتو د ليکلو شرف د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شاګردانو په برکت موندلی دی، د امام بخاري (رحمة الله عليه) په بيان کړل سوو سندونو کي اکثره بزرګان د حنيفي مسلک دي، بلکي که داسي وواېو نو بې ځايه به نه وي چي د کومو بزرګانو د برکته چي د صحاح لوړه مانی ولاړه ده، په دوی کي ګڼ شمير د هغه حضراتو څخه دي، چي د حدثيو په علم کي يې بيله واسطې مستقيماً د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردان دي، د ده (رحمة الله عليه) په شاګردانو کي اته ويشت (۲۸) داسي شاګردان وه، چي هر يو په کښي د قضاء او افتاء د مسند اهل وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو خواته د نبي كريم (صلی الله عليه وسلم) دا فرمان دی چي فرمايي: زما اُمت به په ګمراهي كي هيڅ چيري سره يو ځای نه سي، او بل خواته د پورته بيان كړل سو حقائقو په رڼا كي د حديثو د علم او د فقهي د حاصلولو دپاره د ټولي اسلامي نړۍ سترګي وه ده (رحمة الله عليه) ته وې، د اسلامي ملت اكثره د علم اهل او د فضل و كمال اهل د استفادې دپاره ځيني چاپيره به ناست وه، او د عوامو په زړونو كي يې د وخت تر خليفه زيات آثر درلودی، د علم تږي به راتلل او په ماړه نس به بيرته ځيني تلل يعني په علمي برخه كي به يې يو څه ځيني ترلاسه كول.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه ليريوالی د علم څخه ليريوالی دی: كومو خلګو چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مخالفت د خپل ژوند مشغولتوب ګرځولی دی، ابن مبارک (رحمة الله عليه) داسي خلګو ته بې وقوفان ويلي دي، او وايي: كه چيري ما د ځينو بې وقوفانو خبري منلي وای، نو زه به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مجلس ته نه وای نږدې سوی، او نن به زه د علومو د معارف څخه بې برخي پاته سوی وای، بلكي كه داسي ووايم نو بې ځايه به نه وي چي د علم په طلب كي په ټولي خواری او سختی به عبث او لكهونه پيسې به مي بې ځايه مصرف سوي وای. ابن مبارک (رحمة الله عليه) يو ځل د احاديثو درس وركوی د درس په دوران كي يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو روايت بيان كړی، يو كس اعتراض پر وكړي، ابن مبارک (رحمة الله عليه) سخت په غوصه سوو، او ويې فرمايل: اې خلګو! ستاسو ددې خبري څخه څه مقصد دی؟ چا ته چي الله سبحانه وتعالی لوړه مرتبه وركړې ده هغه لوړ دی، او الله (جل جلا له) چي څوک عزتمند كړي هغه به تل عزتمند وي.

ځيني داسي خلګ هم تير سوي دي چي هغو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د محدثانه، مجتهدانه او قائدانه مرتبې څخه انكار كړی دی، د هغو ګډوډي خبري چي د عظيم محدث ابوعصمه سعد بن معاذ (رحمة الله عليه) تر غوږه ور ورسيدې، چي ګڼ شمير خلګ عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په مقابل كي د ډير علم خاوند ګڼي، نو هغه وفرمايل: كم خلګ چي ابن مبارک (رحمة الله عليه) امام ګڼي او ابن مبارک (رحمة الله عليه) چي خپله كم عظيم شخصيت ته امام وايي او د هغه اقتدا يې د ځان دپاره سعادت ګڼلی دی، نو كه دا خلګ هغه ته امام نه وايي نو ددې مثال د شعيه ګانو په شان دی، كم چي دوی حضرت علی (كرم الله وجه) امام ګڼي، مګر حضرت علی (كرم الله وجه) چي درې تنه خلفاء راشدين خپله امامان ګڼي، شعيه ګان بيا دوی درې خپل امامان نه ګڼي او انكار ځيني كوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لوړ مقام په احادیثو او روایت کښي

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د اوله سره څخه د کوفې د شاوخوا څخه چي د حدیثو ځومره ذخیره وه، هغه یې خپل په سینه کي ځای پر ځای کړه. د یحیی بن آدم (رحمة الله علیه) وینا ده وایي: یقیني خبره ده چي نعمان د کوفې د ښار ټول حدیثونه جمعه کړي وه، او دا یې بیا طریقه وه چي د کوفې ښار ته به یو نوموتي محدث تشریف راوړي، نو امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به د طالبي په جامه کي به ورتلی حاضریدی او پوښتني به یې ځیني کولې. د لوی محدث امام نظر بن محمد مرزوي (رحمة الله علیه) وینا ده وایي: ما د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه ماسیوا د حدیثونو سره زیات ملاتړ کوونکی نه لیدلی، یو وار موږ د کوفې په ښار کي ناست وو، چي یحیی بن سعید او هشام بن عروة او سعید بن ابي عروبه راغلل، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) موږ ته وفرمایل: ګوری ددې حضراتو څخه داسي څه سته چي موږ یې ځیني واورو.

امام نظر (رحمة الله علیه) چي کم نومونه واخیستل ددې څخه دا معلومیږي، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د احادیث لټون د داسي کسانو څخه کړی دی، کم چي دوی د روایاتو په فن کي پاخه او په جمع کولو کي د احادیثو وتلي کسان وه، او په اسلامي نړۍ کي یې نومونه د نوموتو علمانو څخه وه، دا خو د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د اخلاص جذبه او د طلب شوق وو، چي الله (جل جلاله) ده ته همدارنګه صلاحیتونه، د احادیثو لویه ذخیره، د فقهي احکام، اجتهادي صلاحیت او د کره والي ډاډ ورکړی وو. حافظ اسرائیل بن یونس (رحمة الله علیه) فرمایي: نعمان ځومره غوره انسان وو، چي د فقهي کمه مسئله به په حدیث کي وه، هغه به یې پیاد وه.

د السیره الکبری مصنف حافظ محمد بن یوسف الصالحي په خپل مشهور کتاب عقود کي لیکي: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په لویو نوموتو حافظانو کي حساب وو، که د ده (رحمة الله علیه) د احادیثو علمي مرکزونه نه وای، نو د فقهي مسئلې به هم نه وای. حافظ محمد ابراهیم الوزیر (رحمة الله علیه) په ډیر ښه شان سره اعتراف کړی دی او فرمایي: یقیناً د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) علم او فضلیت متواتر دی، او پر دې باندي ټول متفق دي. د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حدیث پوهي فقهي مسائلو او اجتهادي کمالونو په توګه د محدثینو د سر تاج د فقهاؤو سراج محدثین امام الجرح والتعدیل یحیی بن سعید القطان (رحمة الله علیه) داسي قسم اخلي او فرمایي: په خدای (جل جلاله) قسم دی چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په دې اُمت کي څه چي د الله سبحان وتعالی او د هغه د رسول (صلی الله علیه وسلم) څخه راغلي دي، په هغه کي تر ټولو لوی عالم دی.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مقام د حدیث په روایت کښي: ځوک انکار کوي؟ ټول خلګ په دې پوهه دي چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) زمانه د خیرالقرون یعني صحابه وو ته نږدې زمانه وه، چي په هغه وخت کي د راویانو راز فاشي هم دوندي نه وه، مګر امام اعظم ابوحنیفه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(رحمة الله علیه) په خپله چي ځومره باسنده احاديث موندلي دي حاصل کړي يې هم دي، او د خپل وخت پر نورو محدیثنو د احادیثو په اخیستو یعني په قبلولو کي په لوړ مقام کي ځای درلودی.

د هغه زماني یو مشهور محدث امام مسعر بن کدام (رحمة الله علیه) فرمايي: ما د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره یو ځای د احادیثو علم حاصلوی، هغه پر موږ ټولو غالب وو، او کله چي به په پرهیزګاري کي مشغول وو، نو په ټولو کي به ډېر تقواداره وو، او چي فقه به مو ورسره کول، نو هغه مقام یې تاسو وینی. کامل محدث شیخ السلام امام عبدالرحمان مقري (رحمة الله علیه) فرمايي: امام مقري (رحمة الله علیه) کله به چي د هغه څخه روایت کوی، نو فرمایل به یې: موږ ته شاهن شاه حدیث کړی دی.

پر خلکو باندي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ځومره لوی احسان دی سنت او فقه یې ساتلي دي، د امام عبدالله بن داود (رحمة الله علیه) څخه یې واوری: پر اسلامي اُمت باندي دا خبره واجبه ده چي خپلو لمنځونو کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته دعاګاني وکړي، او ویې وویل: په تحقیق سره ذکر سوي دي، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د دوی دپاره فقه او سنت محفوظ کړی دی، یعني ساتلی یې دی.

قاضي ابو یوسف (رحمة الله علیه) چي یحیی بن معین (رحمة الله علیه) صاحب الحدیث ورته وایي، فرمايي: کله چي به د هغه رایه قائمه سوه، نو زه به د درس د حلقې څخه ولاړ سوم، او د کوفې د ښار محدثینو ته به ولاړم د مسئلو سره سم به مي حدیثونه پوښتل، بیا به راغلم او هغه به مي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته وړاندي کړل، هغه به ځیني قبلول او د ځینو په هکله به یې ویل: دا صحیح نه دی، ما به پوښتنه وکړه: ولې؟ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به وویل: د کوفې په ښار کي چي ځومره علم دی هغه ماته معلوم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط د احاديثو په رواياتو، قبلولو او ردولو کښي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه اولنی کس دی چي د زماني د اهل د طعنو او پيغورنو د کبله يې اُمت ته د احاديثو د صحيحوالي او نه صحيحوالي علايم ايښي او ټاکلي دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي د حديث په قبوليت کي د څومره احتياط څخه کار اخستی دی، په دې باره کي د امام سفيان ثوري (رحمة الله عليه) تصديق واوری چي وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د علم په حاصلولو کي زيات احتياط کوونکی او د الله سبحانه وتعالی د حدونو د بې حرمتي څخه ټينګ ساتوونکی وو، او هغه احاديث به يې قبلول چي هغه به د درنو او قوي راويانو څخه نقل سوي وه، او د رسول (صلی الله عليه وسلم) د آخرني څخه آخري فعل به يې قبلوی، او په دغه کار سره يې د کوفې علماء موندلي وه، مګر بيا هم قوم پر ده باندي طعن ويلی دی، الله سبحانه وتعالی دي د هغو ټولو مغفرت په نصيب کړي. د عراق د علاقې مشهور محدث حافظ امام وکيع بن جراح (رحمة الله عليه) فرمايي: يقيناً امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په احاديثو کي دومره د احتياط څخه کار اخيستی دی، چي د نور محدثينو په کار کي دومره احتياط نه ښکاري.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اصول د رواياتو په قبلولو او ردولو کښي: اولنی اصل قرآن کريم دی، او دوهم اصل حديث دی، مګر د حديث په موضوع هغه وخت روايت قبليږي چي هغه بيخي يقيني او صحيح بنياد ولري، او د واقعې سره سم وي، د ضبط او نقل په لحاظ سره صحيح او قوي وي. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د هغه احاديثو سره دليل نيوی، کم چي به په دغه پيمانې سره د قوي راويانو په لړيزه خپورنه کي راتلل، دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) موقف وو، او کلک پر ولاړ وو. په دې لړ کي د توضيح الافکار ليکوال د امام ثوري (رحمة الله عليه) په حواله د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دغه موقف ته اشاره کړي ده داسي يې بيانوي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به هغه احاديث قبلول چي د هغه په نزد به صحيح وه، او د قوي راويانو څخه به نقل سوي وه، د رسول (صلی الله عليه وسلم) آخرنی عمل به يې خپلوی، يعني قبلوی يې.

د روايتونو په رد او قبول کي چي عامو محدثينو کم شرطونه ليکلي دي، هغه دا دي چي نقل کوونکی راوي به عاقل، بالغ، د ښې حافظې او د عدالت د صفاتو خاوند به وي، حافظ ابن صلاح دا د جمهورو اجماعي فيصله ګرځولې ده، حافظ ابن کثير تقيظ په کښي اضافه کړی دی، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د روايت په قبلولو کي ددې شرطونو څخه علاوه يو شرط بل هم اضافه کړی دی، هغه دا چي که د روايت تعلق د اسلامي نړۍ د علمي ژوند سره وو، نو دا خبره ضروري ده چي راوي دي يو نه وي، بلکي د صحابي څخه چي روايت نقل کوي دا دي پوره جماعت وي، او جماعت دي داسي وي چي ټول به نيکو کاره وي، او عبادت ګزار دي هم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه عبدالوهاب شعراني (رحمة الله عليه) ليکي: کم حديث چي د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) څخه نقل سوى وي، پر هغه باندي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا شرط ايښى دى چي دغه حديث د صحابي څخه بايد داسي جماعت نقل کړى وي چي نيکو کاره او پرهيز ګاره به وي. په هر حال امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو په رد، قبلولو او د صحت په لړ کي يو داسي ميزان جوړ کړى دى، چي نور محدثين ځيني تير سوي نه دي، د روايت د شرطونو معيار او ميزان په لټون کي د دريمي پيړۍ د محدثينو په نسبت په زيات احتياط سره مخته ته تللى دى.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي د قبوليت کم شرطونه ذکري کړي دي، هغه په اصول السرخسي کي ۱ جلد ۳۶۴ صفحه، کشف السرار، شرح، اصول بزدوي، التقرير، او ددې شرحه، مسلم او ددې په شرحه کي د خبر الحاد په بحث کي په تفصيل سره ذکر دي. شيخ مصطفي سباعي په خپل مشهور تصنيف (السنة ومکانتها في التشريع الاسلامي) کي ښه په ترتيب ذکر کړي دي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث قبلولو شرطونه:- ۱: د شرعي حکمونو دپاره چي کم اصول يعني دليلونه دي د هغه د لټون او تحقيق څخه وروسته چي کم اصول د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نزد يقيني دي، د هغه سره يو خبر يعني خبر واحد ټکر نه دى په کار، ځکه کله چي به د دغو اصلو سره يو خبر مخالف راغلى، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پريښوى به يې، ځکه چي قاعد دا ده چي کله دوه دليلونه ذکر سي، نو په قوي دليل باندي به عمل کيږي، نو په دې وجه به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو خبر ته ترجيع نه ورکوله.

۲: د قرآن کريم د عامو حکمونو او ښکاره آيتونو سره يو خبر يعني خبر واحد نه سي متصادم کيداى، مګر کله چي به يو حديث يعني خبر واحد د ظاهر کتاب سره نه جوړيدى، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به عمل په ظاهر د کتاب يعني قرآن کريم سره کوى، او حديث به يې پريښوى، ځکه چي کتاب الله قطعي دى او خبر واحد ظني دى، په دې ځاى کي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تر قوي لا پر قوي دليل باندي د عمل کولو اصول اختيارول، او که چيري به يې يو حدايث داسي پيدا کړى چي هغه به د قرآن کريم د يو مجمل حکم دپاره بيان سوى وو، يعني د هغه مراد او مقصد به پټ وو، او هغه پټ مراد به يې ښکاره کوى، يا به د يو نوي حکم دپاره د نص ښکاره دليل وو، د داسي حکم دپاره چي په قرآن کريم کي به ظاهر نه وو، نو داسي حديث که څه هم چي يو خبر هم نه وي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به قبلوى، وجه يي دا ده چي په دې دواړو صورتو کي حديث د قرآن کريم سره متعارض نه دى.

۳: خبر واحد د يو مشهور حديث څخه مخالفت نه دى په کار او برابره خبره ده، که هغه قولي وي او يا فعلي وي، چي چيري به يو حديث د مشهور سنت مخالف وو، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د قوي دليل لاندي پريښوى، ځکه چي مشهور حديث د خبر واحد څخه قوي او صحيح وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴: يو خبر واحد د بل خبر واحد سره متعارض نه دی په کار، که چيري متعارض به سو، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د ترجيح د طريقو پر بناء سره يو پريښوی او بل به يې قبلوی، د ترجيح طريقې دا دي چي د دواړو حديثونو راويانو ته به يې کتل چي دواړه صحابه وه، نو د هغو پوهه به يې کتله چي کم به فقهيه عالم وو، او کم به فقهيه نه وو، کم ځوان وو، او کم سپين ږيری وو، دا احتياط به يې ځکه کوی چي تر خپله وسه پوري د غلطلي څخه وساتل سي.

۵: راوي به د خپل روايت کړل سوي حديث خلاف عمل نه کوي، داسي وخت کي به هم هغه به هغه حديث پريښوی، لکه: د ابوهريرة (رضي الله عنه) والا حديث چي سپی لوی مسحه کړي، نو اووه واره پريمينځل غواړي او خپله د ابوهريرة (رضي الله عنه) فتوا ددې څخه خلاف وه، هغه به د عامي ګندګي غوندي پريولی درې ځلي پريولولو فتوا ورکوله.

۶: په حديث کي دي داسي څه حصه جلا نه وي، چي صرف په دغه حديث کي وي او په بل حديث کي دي نه وي، هغه که په متن کي وي او که په سند کي په داسي صورت کي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه يو حديث په عمل کي راوستی چي زياته حصه به په کښني نه وه، او زياتي حصي والا حديث به يې پريښوی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دا طريقه سره کار د الله سبحانه وتعالی په دين کي په بې حده احتياط باندي منبي وو.

۷: په خبر واحد کي دي داسي حکم نه وي، چي د هغه تعلق دي د عموم بلوي سره وي مطلب دا چي ټول اولس دي په کښني اخته وي، او د هغو د ضرورت وړ وي، دا ځکه چي په داسي صورت کي دا حديث مشهور يا متواتر په کار وو، او ددې راويان هم ګڼ په کار وه، او دا خو د يو روايت کوونکي څخه نقل دی، نو دا د ده د کمزوری دليل دی، ځکه به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) داسي حديث په عمل کي نه راوستي يعني نه به يې قبلوی.

۸: چي حديث خبر واحد د يو صحابي څخه روايت وي، په داسي حال کي چي ددې حديث په حکم کي د صحابوو (ضي الله عنهما) په مينځ کي اختلافات تير سوی وي، خو يو صحابي هم دغه حديث په دليل کي نه وي نيولی، دا نه نيول ددې حديث د نه ثابتوالي دليل دی، که چيري داسي نه وي نو په کار وه چي يو نه يو صحابي خو دليل پر نيولی وای، پر داسي حديث به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم عمل نه کوی.

۹: خبر واحد دي داسي وي، چي سلفو او صالحانو، صحابوو او تابعينو کي هيچا اعتراض نه وي پر کړی، ګنې د صحابوو يا تابعينو په حديث باندي طعن لګول ددې خبري دليل دی، چي دا حديث معتبر نه دی پر داسي حديث به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم عمل نه کوی.

۱۰: کله چي به اخبار احاد يعني يوازي خبرونه د شرعي حدونو او د سزاوؤ سره وابسته وه، مګر په روايتونو کي به د يو بل څخه بدل وه، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به په هغه روايت

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمل کوی، په کم یوه کي چي به د کمي سزا حکم سوی وو، او نور به يې پريښوول ځکه چي په منونکو اصولو کي دا هم دي يعني: شرعي سزاګاني معمولي شبهې سره هم پورته کيږي.

۱۱: د روايت کوونکي حافظه دي د اوريدو د وخت څخه واخلي د حديث ادا کولو يعني نورو ته د اورولو پوري دي پخه وي، او په دغه مينځ کي به په کښي هيره نه وي راغلې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به داسي راوي چي حافظه به يې کمزوري وه، د هغه روايت نه قبلوی او نه به يې په عمل کي راوستی.

د يو مجتهد دپاره چي د هغه کسب دا وي چي د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) احاديثو څخه شرعي مسئلي راوباسي، دا ټول شرطونه بې حده ضروري دي، تر څو چي يې دا شرطونه په خيال کي نه وي راوستلي، نو مجتهد خپله فريضه د تفصلي دلائلو څخه شرعي حکمونه رايستل يعني: د مسئلو کسب نه سي پوره کولای، هغه که امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی يا امام مالک (رحمة الله عليه) دی، يا امام شافعي (رحمة الله عليه) دی، يا امام احمد بن حنبل (رحمة الله عليه) دی، مګر محدثين حضرات ددې څخه دباندي وتلي دي، ځکه چي د هغو کسب صرف دا دی صحيح احاديث د غير صحيح احاديثو څخه جلا کوي او يو ځای کوي يې، بلکي د محدثينو دپاره دا شرطونه د هغو په کار کي خلل جوړيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله د لويو فقهاؤو او مشهورو محديثينو شاهدي

امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) فرمايي: ما د تفسر او حديثو په لړ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه لوی عالم نه دی ليدلی. د سفيان بن عنينيه (رحمة الله عليه) قول دی وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي په علم کي (اعلم الناس) دی. يحيی ابن آدم (رحمة الله عليه) وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلي زمانې د ټولو محدثينو مشورې په ياد ساتلي وې. حسن بن زياد (رحمة الله عليه) فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) (۴۰۰۰) څلور زره احاديث روايت کړي دي، (۲۰۰۰) دوه زره يې د حماد (رحمة الله عليه) څخه او (۲۰۰۰) دوه زره يې د نورو شيخانو څخه روايت کړي دي. خارجه بن مصعب (رحمة الله عليه) فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په وړاندي راتلو سره به د هغه علم او پرهيزګاري د وجهي څخه به د بنده حالت داسي سو چي د خپل نفس حقير ګڼلو سره به عاجزه هم سو، يعني عاجزي به يې اختيار کړه.

د سفيان ثوري (رحمة الله عليه) وينا ده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مخالفت داسي کس کولای سي، څوک چي د ده (رحمة الله عليه) څخه په قدر او علم کي جلا وي، مګر داسي کس څوک دی؟. امام مالک (رحمة الله عليه) د امام شافعي (رحمة الله عليه) د پوښتني په جواب کي وفرمايل: سبحان الله ! امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عجيبه شخصيت وو د هغه ثاني ما نه دی ليدلی. د خلف بن ايوب (رحمة الله عليه) قول دی فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو نادر الوجود يعني د کم څخه کم موجوديدونکی شخصيت دی، علم د الله (جل جلاله) د طرف څخه حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) ته راغلی دی، بيا صحابؤو ته بيا تابعينو ته او ددې څخه وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د هغه ملګرو ته چي په برخه سوی يې دی. د حافظ محمد ابراهيم فاني وينا ده: نه وينم په دنيا کي برابر څوک ستا د حسن، پيښيږي دا اداء او دا چال د يو نيم کس.

فضل بن موسی (رحمة الله عليه) وايي: موږ د حجاز او د عراق علمي مجلسونو ته تللي او راغلي يو، يعني تګ راتګ مو سوی دی، مګر کم برکت او نفع چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په مجلس کي وه، هغه په نورو مجلسو کي نه وه. حضرت وکيع محدث (رحمة الله عليه) چي د امام بخاري (رحمة الله عليه) په سترو شيخانو کي دی، په يو مجلس کي يې يو حديث مخته بيان سوو، چي مضمون يې ډير سخت وو، حضرت وکيع (رحمة الله عليه) ولاړ سو او په سړه ساه يې وفرمايل: د پښيمانتيا څخه څه فايده؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چيري دی چي هغه به دا مسئله حل کړې وه. د امام ابو داود (رحمة الله عليه) قول دی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شريعت امام دی. د امام اعمش (رحمة الله عليه) قول دی وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته داسي مسئلي په ياد وې، چي نه د ابن سيرين (رحمة الله عليه) نه د حسن بصري (رحمة الله عليه) نه د قتادة (رحمة الله عليه) نه د فلاني او فلاني او نه د بل چا په ياد وي. امام مقاتل وايي: ما تابعين او تبعي تابعين ډير ليدلي دي، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) غوندي هستي مي په کښي نه ده ليدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام شافعي (رحمة الله عليه) فرمان دی فرمايي: خلګ په فقه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عيال دي، ځکه چي زه د هغه څخه زيات څوک فقيه نه وينم او څوک چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتابونه ونه لولي هغه به نه عالم جوړ سي او نه فقيه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د کموالي په خاطر تهمت ويل

په دنيا کي داسي خلک هم سته چي هغو د حديثونو د کمي په لړ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث پوهي او د فقهي پوهي مرتبه په غشو ولي، ممکن دوی د حنيفيت د لاري د بنديدو کوښښ کوي او په دې کوښښونو اخته دي، مگر که سړی فکر وکړي نو د روايتونو کمي خو عيب نه دی، نه د شرمندگي خبره ده او نه دا يو قانون دی که چا لړ روايتونه نقل کړي وي، نو هغه به د فقهي عالم او مجتهد نه وي، که داسي سي نو د حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه) ټخه ټول (۵۴۵) پنځه سوه پنځه ځلويښت روايتونه نقل سوي دي، حالانکي هغه د نبوت په شپږم کال اسلام قبول کړی دی، او ټول عمر يې د نبوت په دوران کي تير کړی دی.

همداسي د حضرت على (كرم الله وجه) ټخه (۵۸۶) پنځه سوه شپږ. اتيا روايتونه نقل سوي دي، حالانکي هغه خو د اول ټخه په اسلام کي وو، يعني د اسلام د شروع ټخه مسلمان سوی وو، او د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) سره يې ځلورويښت کاله يو ځای تير کړي وه، دغسي حضرت عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه) (۲۲) دوه ويښت کاله د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په خصوصي ملگرتيا او خدمت کي تير کړي وه، مگر بيا هم صرف (۸۴۸) اته سوه اته ځلويښت روايتونه نقل کړي دي. نو اصل خبره همدا ده چي حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه)، حضرت على (كرم الله وجه) او حضرت عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه)، به هر يو روايت رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ته منسوب وی، او په دې کي به يې د ډير احتياط ټخه کار اخيستی، دپاره ددې چي د کمي او زياتوب په سبب د عذاب د حقدارانو طرف اختيار نه کړي، نو په دې سلسله کي به يې د ستني د سپم په اندازه يې نقص هم نه سوای زغملای، ځکه د دوی ټخه لږ لږ روايتونه را نقل سوي دي.

البته دې حضراتو چي د هر ځومره روايتونو قدرت درلودی هغه يې د معلوماتي مسئلو او فتواو په شکل عام اولس ته وړاندي کړي دي، لکه ځنگه چي په (الاصابه) کي راغلي دي: حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه)، حضرت على (كرم الله وجه) ، حضرت ابن عباس (رضي الله عنه)، عبدالله ابن مسعود (رضي الله عنه)، حضرت ابن عمر (رضي الله عنهما)، حضرت زيد بن ثابت (رضي الله عنه) او حضرت ام المؤمنين عائشه صديقه (رضي الله عنها) فتواوي دومره ډيري دي، چي د هر يوه د فتواو ټخه يې لوی او دروند کتاب جوړيدای سي.

قاضي عياض (رحمة الله عليه) په مدراک کي بيان کړي دي فرمايي: يو ځل په مدينه منوره کي د امام مالک (رحمة الله عليه) او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملاقات اوسوو، تر ډيره حده يې خبري سره وکړې وروسته چي امام مالک (رحمة الله عليه) د هغه مجلس ټخه راووتی په خولو کي لوند خيشت وو، ليث بن سعد (رحمة الله عليه) پوښتنه ځيني وکړه: ځه کيسه ده چي په خولو کي ډوب يې؟ امام مالک (رحمة الله عليه) جواب ورکړی: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره مي يو ځه انداره مناظره وکړه ددې امله مي بدن لوند خيشت دی، بيشکه ای مصري! چي دا دروند فقيه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسي امام شافعي (رحمة الله عليه) ته داسي قولونه منسوب سوي دي، چي په هغه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کم پهمي ته اشاره سوې ده، مګر دا قولونه سراسر بي بنياده دي، ځکه چي امام شافعي (رحمة الله عليه) خو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) قدر پيژندلی دی، امام شافعي (رحمة الله عليه) د امام محمد بن حسن شيباني (رحمة الله عليه) په ذريعه سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي څخه فايده اخيستي ده، او د هغه د اجتهادي علومو څخه يې ښه استفاده کړي ده، کله چي دري کاله وروسته بغداد ته تلی نو ويې فرمايل: زه د امام محمد بن حسن شيباني (رحمة الله عليه) څخه د اوښ د پيټي د بار په اندازه علم د ځان سره وړم. امام شافعي (رحمة الله عليه) خو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شاګردانو احسان مند لا هم دی، نو دا به څنګه ومنل سي چي هغه (نعوذ بالله) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په باره کي غلطه رائي ښکاره کړي، بلکي د امام شافعي (رحمة الله عليه) دا مقعوله خو د هر چا پر ژبه جاري ده چي فرمايي: خلګ د فقهي په علم کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عيال دی.

د خطيب بغدادي د نقل سوو تهمتونو دپاره جوابونه: خطيب بغدادي د اوله سره څخه په تاريخ کي د بغداد د امامانو او فقهاؤو ته درواغجن او بي بنياده اقوال منسوب کړي دي، د نموني په توګه يې يو مثال ذکر کوم چي دی وايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث پوهي په لړ کي يتيم وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په حديث پوهي کي بيخي ګوډ وو، هغه د حديثونو مالک نه وو، نه ورسره د رائي حق وو، او نه څه حديث، څونده حديثونه چي يې روايت کړي دي، هغه يو نيم سل (۱۵۰) دي، خو په نيمو کي خطاء وتلي دي. د سنتو مخاليفينو، د حديثو منکرينو او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حاسدينو هميشه په خپلو تقريرونو او ليکونو کي د خطيب بغدادي دا بي بنياده تهمتونه ويلي او ليکلي دي، بعضو تاريخ پوهانو د دوښمني او خوښي په توګه په خپلو ليکونو، تاريخونو، او رسالو کي نقل کړي دي.

د ابن خلدون د نقل سوو تهمتونو دپاره جوابونه: ابن خلدون په خپله تاريخي مقدمه کي ليکي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه چي کم روايتونه نقل دي ويل سوي دي، چي صرف (۱۷) اوولس دي. دا کم تهمتونه چي پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) باندي ويل سوي دي، په حقيقت کي دا بي بنياده دي، مخکيني بحثونه چي ذکر سوي دي هغه بسنه کوي، مګر د لا ښه وضاحت او حقيقت څرګندولو دپاره څو نور بحثونه هم ضروري دي، چي يادونه يې بايد وسي.

۱: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خو د اسلامي او ديني نړۍ د سر تاج، منل سوی امام او قوي مجتهد دی او دا کمه پټه خبره نه ده، چي منونکي او نه منونکي يې توله مني، بلکي د تاريخ بغدادي د اقوالو نقل کوونکي يې هم مني، مګر دلته سوال دا پيدا کيږي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديثو په پوهه کي علم نه درلودی او صرف اوولس (۱۷) حديثونه يې په ياد وه، نو بيا ولي دی نورو لويو لويو مجتهدينو د هغه د اجتهاد لوړ ګڼلی دی او قدر يې کړی دی؟ د هغه د فقهي مسئلو حصول، قدر او عزت يې ولي کړی دی؟ د خپرولو بهير يې ولي جاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتلی دی؟ او بیا فقه په داسي شکل کي وه، چي د هغې دپاره د حدیثو د علم بنیاد نه وو جوړ سوی چي څوک پرې نازیدلي وای، مګر نن ولي دغه فقه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته منسوبیږي؟

۲: لویو لویو امامانو او د دین پوهانو چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مسئلي پوره وکتلې، نو په سوونو مسئلې او حکمونه یې د صحیح حدیثونو سره یو شان وموندل، په دې لړ کي د قاموس شارح سید مرتضی زبیدي د حنفي فقهي کوچني حکمونه چي د احادیثو سره برابر دي، په خپل مشهوره لیک (الدر رالمنیفه في ادلة ابی حنیفه) کي په کتابي شکل سره را ټول کړل. نو اوس سوال دا دی چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د کم پوهي په صورت کي د هغه څخه را نقل سوي مسئلې ولي د صحیح احادیثو سره یو شان دي؟.

۳: امام ابن ابی شیبه په خپل لیک کبیر کي داسي مسئلې (۱۲۵) یوسلو پنځویشت ذکر کړي دي، چي په هغو کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د صحیح حدیثونو معیار ته نه دي رسیدلي، نو که د ابن ابي شیبه دا خبره ومنل سي، نو خبره به ښه واضح سي یعني مطلب به داسي چي د دغو یوسلو پنځویشت مسئلو څخه علاوه چي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څومره مسئلې دي، چي په یوه روایت کي (۸۳۰۰۰) درواتیا زره او د بل روایت مطابق (۱۲۰۰۰۰۰) دولس لکهه دي، هغه به صحیح او د احادیثو سره سمي وي او په دې سره خبره نوره هم قوي سوه، هغه دا سي چي دولس لکهه مسئلې سمي او سلامتي پاته سوې، نو د هغو مسئلو د خاوند سره به د احادیثو ذخیره هم ډیره وي او هغه به صحیح حدیثونو ته خامخا غاړه کښیږدي، چي واقعاً د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره د حدیثونو یوه لویه او درنه ذخیره وه، چي د هغې ذخیرې څخه یې دولس لکهه مسئلې رایستلي دي.

۴: د حدیث پوهي په اصولي کتاب اسماء الرجال کي راغلي دي: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) رائیو او نظریو ته خلګ په هره مسئله کي محتاجه دي، دا داسي قاعدې او اصول دي، چي د فن روایت په لړ کي د قبلولو او د نه قبلولو طریقې خلګو ته ښئي یعني کم حدیث یا د حدیث راوي چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) رد کړي وي، هغه به رد ګڼل کیږي او کم یو چي یې تائید کړی وي هغه به قبلیږي، نو تاسو په خپله فکر وکړی چي داسي لوی شخصیت د احادیثو څخه ناخبره، ناپوه ګڼل سراسر درواغ دي او داسي خبري د کم عقلو او حاسدانو خلګو کار دی.

۵: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) شاګردانو چي څومره احادیث د هغه څخه اوریدلي او لوستلي دي، هغه یې په بهترینه طریقه لیکلي دي او دغه لیکوالان هم څه معمولي خلګ نه وه، بلکي هغوی ځانته د حدیث پوهي او د فقهي په اجتهادي امورو کي امامان وه لکه: امام ابویوسف (رحمة الله علیه)، امام محمد (رحمة الله علیه)، حسن بن زیاد (رحمة الله علیه)، په دې لړ کي بیا قاضي القضات محمد بن محمود الخوارزمي (رحمة الله علیه) ددې کسانو مسندونه په خپل مشهور لیک کي را جمع کړي دي، چي جامع المسانید ورته وایي، حافظ محمد بن یوسف صالحاني داسي روایتونه رانقل کړي دي، چي د هغه څخه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مسندونو شمیر اوولس (۱۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلوميږي، او بيا يې د دغه اوولسو (۱۷) کسانو سندونه په تفصيل سره بيان کړي دي، چي هغوی د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسانيد جمع کړي دي.

ددې تحقيق او تفصيل څخه وروسته پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديثونو د کم پوهي تهمتونه ويل څه معنی لري؟ مګر دا کار يوازي او يوازي د حاسدانو د خوا څخه کيدای سي نه د بل چا خوا څخه. د ابن خلدون د نقل سوي روايت وجهي په تيرو سوو موضوعاتو کي د ابن خلدون د بيان حقيقت هم په ډاګه او واضح کړی، مګر اصل خبره دا ده چي د ابن خلدون عبارت ډير لنډ او مختصر دی، يعني مطلب يې ښکاره او واضح نه دی، صرف دونه يې ليکلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مروياتو شمير يې اوولس دي، نو کيدای سي:

۱: ابن خلدون د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مروياتو د شمير څخه مراد مسندونه اخيستي دي. ۲: دا هم کيدای سي چي امام محمد (رحمة الله عليه) په موطا امام مالک کي چي کم روايتونه ذکر کړي دي، چي په هغه کي صرف اوولس حديثونه داسي دي، چي هغه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه نقل سوي دي، او څلور په کښي د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) څخه نقل سوي دي، ددې اوولسو احاديثو په ليدو سره بعضي د علم خاوندانو په موطا کي دغه شمير وښووی او هم دغه خبر بيا په دنيا کي خپور سو، مګر دا په ياد وساتی چي د اوولسو حديثونو واله تور لګوونکی او تهمت ويوونکی ماسيوا د ابن خلدون د ليک څخه بل ځای نسته.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حديث پوهي په فن او کسب کي د کمال درجي ته رسيدلی وو، د ډير احتياط څخه يې کار اخيستی، او په محدثينو کي د ده (رحمة الله عليه) هم مثله نه پيدا کيږي، نو داسي لوړ شخصيت ته د حديثو په علم کي يتيم ويل او د لږو حديثونو نقل کوونکی ويل لويه بي عقلي، حماقت، بي بنياده تهمت او درواغ دي بل څه نه دي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ارجاء حقيقت: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هغه شريفو، پوهانو، هوښيارانو، ديندارو او قوي خلګو څخه وو، چي دی د فقهي، اجتهاد او د علم په ناآشنا مړونو کي ډير مخته تللی وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) داسي هستي وه چي حاسدانو يې دا هر څه نه سوای زغملای، لکه د اسلامي فقهي رواجيدل، د نورو تهمتونو او اعتراضونو سربيره د ارجاء په نوم يو داسي زورور طوفان پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) باندي راغلی دی، چي د تاريخ په پاڼو کي پر بل محدث يا امام باندي داسي طوفان نه دی رغلی.

حالانکي د مصطفی حسني السباعي د قول مطابق د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عقيدې مرجيئه خالص د قرآن کريم او احاديثو سره سمه ده، چي تفصيل يې داسي دی: که چيري يو سړی په لويه ګناه کي اخته يي او د توبې څخه ماسيوا مړ سي، نو په آخرت کي به د ده معامله د الله (جل جلاله) د خوښي سره وي، که چيري الله (جل جلاله) وغواړي د ګناه مناسبه سزا ورکړي جهنم ته يې ورواچوي، او د عذاب څخه وروسته يې جنت ته واستوي، او که چيري وغواړي نو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رحم سره يې ګناه ور معاف کړي، او د سزا څخه ماسيوا يې جنت ته واستوي. مومن چي په لويه ګناه کي اخته سي نو دی خو مسلمان دی او جنت ته يو ورځ خامخا ور داخليږي، او د دوږخ خو د کافرانو او مشرکانو دپاره هميشنی ځای دی، يعني د هميشه د پاره به په دوږخ کي وي، ماسيوا د مؤمن څخه چي يو لويه ګناه يې کړې وي، هغه به تر يو وخته پوري په دوږخ کي وي.

د خوارجو عقيده دا ده: مسلمان چي د لويي ګناه مرتکب سي، نو دی د اسلام څخه خارج دی کافر دی، او هميشه په دوږخ کي وي. د معتزلو عقيده داسي ده: دغه سړي چي نه مسلمان دی او نه کافر دی، مګر د هميشه دپاره به په دوږخ کي وي. د مرجيئو عقيده د ارجاء يعني د قرآن کريم او سنت خلاف ده داسي وايي: ضرر نه رسوي څه ګناه د ايمان سره لکه څنګه چي د کفر سره نيکي نفع نه ورکوي. ددې ډلي يوه عقيده دا هم ده: ايمان عبادت دی او د معرفت او د اقرار لساني نوم دی، او د تصديق قلبي هيڅ ضرورت نسته، او دا هم وايي: د عذاب او د ثواب اړه په نيکو او بدو سره نه ده. دا د قرآن کريم او سنت څخه خلاف عقيده ده، او د اهل سنت والجماعت د عقيدې سره يي هيڅ تړون او مناسبت نسته، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې عقيدي څخه پاک او برئ دي.

مورږ د شيخ مصطفی د قول مطابق د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ارجاء عقيده صرف د سنت سره موافقه ګرځولې ده، په دې هکله که د تاريخ باب وکتل سي، نو په اول صدر کي معتزله ؤو او اهل السنت والجماعت ته مرجيئه ويل سوي دي، مګر په دې لړ کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خوارجو او مرجيئو خلاف ډير کار کړی دی، نو په دې وجه يې ځان په مرجيئي لقب سره مشهور کړی دی، نو ددې وجهي څخه ابو مشکور سالمي د مرجيئو دوې ډلي بيان کړي دي، يوې ډلي ته يې مرجيئه مرحومه وايي او بلي ډلي ته مرجيئه ملعونه وايي، سالمي ليکلي دي: د مرجيئه دوې ډلي دي، يوه مرجيئه مرحومه ده، چي په دې کي صحابه داخل دي او بل مرجيئه ملعونه ده، او هغه دا ډله ده چي د دوی په نزد ګناهونه ضرري نه دي او ګناه کار ته به يې عذاب نه ورکول کيږي.

علامه ابن اثير د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ترديد په هکله ويلي دي: ښکاره خبره دا ده چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې تهمتونو څخه پاک دی. حاسدانو ته چي څه په لاس ورنه غله، نو بيله ثبوته يې د غنية الطالبين عبارت يې پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ناجايزه توګه او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر خلاف يې استعمال کړی دی، حالانکي د غنية الطالبين ليکوال صرف دومره ليکي دي: بعضي حنفيان مرجيئه دي. نو دا خبره بلکل غلطه ده ځکه چي علامه زمحشري، د قنيه جبائي او غسان کوفي درې سره وو د فقهي په مسائلو کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مقلدين وه، مګر په عقيدو کي معتزله يا مرجيئه وه، نو دا خو پر دې خبره کم دليل نه دی، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ټول ملګري دي مرجيئه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تکفير او د شاذ قراءت منحول کتاب: په کمه اندازه چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په سياسي، اجتماعي، فقهي او ديني لحاظ سره د لوړ رتبه اشخاصو څخه شميرل کيږي، په هغه اندازه يې مخاليفين، حاسدان او د زمانې کنيه ګرو خلګو د مخالفت پر اساس پر دغه اعظيم شخصيت باندي تهمتونه او تورونه تړلي دي، او د ده (رحمة الله عليه) په باب يې د ډيرو غلط فهميو څخه کار اخيستي دی. دا يو عامه خبره ده چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاذ قراءت اختيار کړی دی، په هغه سره يې روايتونه کړي دي، او د هغه څخه يې مسئلې او حکمونه رايستلي دي او فقه يې جوړه کړې ده، حالانکي دا حقيقت په اوس معلوم سي، هغه دا چې محمد بن جعفر خزاعي د شاذ قراءت په اړه يوه مقاله وليکل او هغه کي يې د شاذ قراءت نسبت امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وکړی، نو ددې څخه بعضو مصنيفينو او مفسرينو غلط فهمي وکړه.

ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) په خيرات الحسان کي ليکلي دي: د عالمانو او امامانو يو جماعت چې د ارقطني هم په کښي شريک دی، دا خبره واضح کړې ده چې دا ليک ليکل سوی دی، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې څخه پاک او کامیابه دي. بيا خصوصاً په دې لړ کي اهل احاديثو د منحول کتاب غاليسين، چې پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) باندي يې اعتراضونه سوي دي، نسبت امام غزالي (رحمة الله عليه) ته کړی دی. امام ابن حجر مکي (رحمة الله عليه) په خيرات الحسان کي دا خبره په واضح ډول سره کړې ده او وايي: ددې کتاب ليکونکی يو معتزله دی، چې نوم يې محمود غزالي دی او امام غزالي (رحمة الله عليه) نه دي.

مګر بل طرف ته چې اهل احاديثو د امام غزالي (رحمة الله عليه) ريښتني خبري کتلي دي، نو بيا وروسته چوپ پاته سوي دي، او هغه دا چې امام غزالي (رحمة الله عليه) د احياء العلوم په طرس کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عابد، زاهد ياد کړی دی. د الله (جل جلاله) عظيم عارف ويلي دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عبادت ګذاره، پرهيزګاره، د الله (جل جلاله)څخه بيره کوونکي او په علم کي خالص د الله (جل جلاله) د رضا طلب ګاره وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د صحابوؤ (رضي الله عنهما) پر لاره تگ کړی دی

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملګرو او هغه امامانو چي د فقهي په ايجاد کي دوی سره شريک وه، هم د صحابه کرامو (رضي الله عنهما) طريقه اختيار کړي ده، د ظاهري لفظونو د لټون، روايتي اعتبار سره د حديث د ضعيفوالي او قويوالي معيار او د ناسخ او منسوخ او د آخري عمل د تحقيق علاوه د روايت په نقل کولو کي د اصحابو کرامو (رضي الله عنهما) قوي، جامع او احتياط والا طريقه خپله کړې ده، بيا د احاديثو سره سره يې د هغو د اقوالو او فتواو څخه د نورو مسئلو په رايستلو کي هم د هغو د محتاطي طريقې پوره خيال ساتلي دي. نو حقيقت دا دی چي د حنفي فقهي دا فضليت او لوړوالی د بعضي خلګو دپاره د حسد، کينې او بغض په وجه د مخالفت ذريعه سوه، او حاسدانو ته بله داسي لاره نه وه چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تعبداري ته غاړه کښېږدي، نو ايله بيله يې پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو د کموالي تهمت پوري کړی او داسي يې وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) صرف اوولس (۱۷) حديثونه را نقل کړي دي.

ددې څخه علاوه محقيقينو ددې تهمت بل جواب داسي کړی دی، هغه دا چي احاديث پر دوه قسمه دي يو قسم هغه دي چي تړون يې د احکاماتو سره دي، او بل قسم هغه دي چي د احکاماتو سره تړون نه لري، په دې دوهم قسم کي صحابه کرام (رضي الله عنهما) او فقهاء ډير په احتياط سره يې اقدام کړی دی، يعني د ډير احتياط څخه يې کار اخيستی دی، بلکي خلفاء راشدينو هم ددې څخه ځان ساتلی دی او نور يې هم ځيني منع کړي دي، اول قسم حديثونه چي د هغو تړون د احکاماتو سره دی، د هغو پيژندل پر هغو باندي عمل کول ضروروي وه، نو په دې وجه ددې د نشر کولو دپاره يې پوره کوښښونه کړي دي، او نورو ته يې هم د نقل کولو تاکيد فرمايلی دی، حضرت عمر فاروق (رضي الله عنه) چي کله خليفه سو نو ويې فرمايل: د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) روايتونه لږ نقل کوی، مګر هغه روايتونه چي د هغو تعلق د عمل سره دي، هغه په پوره ډول نقل کوی. عباده بن ثابت (رضي الله عنه) وفرمايل: د کومو حديثونو سره چي ستاسو ديني فايدې موښتي وي، هغه مي ستاسو په مخکي ټول بيان کړل. (صحيح المسلم)

علامه نووي د قاضي عياض په حواله د حضرت عباده (رضي الله عنه) د يو قول تشريح نقل کړې ده ليکي يې دي: د عباده (رضي الله عنه) د قول څخه دا معلوميږي چي هغه هغه روايتونه نه دي نقل کړي، په کومو کي چي د مسلمانانو دپاره د فتني بيره وه، چي د احکامو او د حدونو سره يې تعلق نه وو، او دا نه چي داسي روايتونه صرف عباده (رضي الله عنه) پريښي دي، بلکي نورو صحابوو (رضي الله عنهما) څخه هم ډيره محتاطه طريقه ثابته ده. (شر المسلم للنووي) په دې لړ کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خلفايې راشدينو، صحابه کرامو (رضي الله عنهما) او د فقهاؤو د ارشاداتو په رڼا کي صرف هغه حديثونه روايت کړي دي، چي تعلق يې د احکامو سره دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شريعت جوړونکی دی

د نورو خويونو، خصلتونو او فضيلتونو سربيره په تيره بيا د شريعت د جوړولو په ترتيب او باب ګيري کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د اول جوړونکي برخه حاصله ده، په دې هکله جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) ليکي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هغه خصلتونو کي چي يوازيوالی ورته حاصل دی، يو دا هم دی چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه اولنی شخص دی، چي شريعت يې جوړ کړی او ترتيب کړی دی او بابونه يې په کښني جوړ کړي دي. د امام سيوطي (رحمة الله عليه) د قول مطابق دا برخه يوازي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته په نصيب سوې ده او بل چا ته نه ده.

په موطا کي امام مالک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اقتداء او تابعداري کړي ده: امام مالک (رحمة الله عليه) د موطا په ترتيب کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اتباع کړې ده، او په دې کار يعني د شريعت په جوړولو کښني د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه څوک وړاندي سوی نه دی، او دا داسي حقيقت دی چي انکار نه سي ځيني کيدای، لکه قاضي ابوالعاس هم په (اخبار ابی حنيفه) کي د عبدالعزيز بن محمد د راوي په سند سره روايت کړی دی، چي امام مالک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کتابونو څخه استفاده کړې ده فرمايي: امام مالک (رحمة الله عليه) به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتابونه کتل او نفع به يې ځيني اخستل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ليکونو لوستل اهم او ضروري دي، امام شافعي (رحمة الله عليه) فرمايلي دي: څوک چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتابونه نه ګوري هغه په فقه کي ماهر کيدای نه سي. يو مشهور شيخ يزيد بن هارون (رحمة الله عليه) د يو سوال په جواب کي وايي: که تاسو په فقه کي مهارت غواړی، نو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ليکونه وګوری، ځکه چي ما څوک داسي نه دی ليدلی چي فقيه وي او د هغه کتابونه دي ونه ګوري.

يو وخت امام محمد بن احمد شرطي (رحمة الله عليه) د امام طحاوي (رحمة الله عليه) څخه پوښتنه وکړه: تا د خپل ماما امام مزني (رحمة الله عليه) کم چي د امام شافعي (رحمة الله عليه) په لويو شاګردانو کي وو، ولي دي پريښووی، او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسلک دي اختيار کړی؟ امام طحاوي (رحمة الله عليه) ورته وويل: ما خپل ماما امام مزني (رحمة الله عليه) ليدلی دی، چي هغه به هر وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ليکونو لوستنه کوله، نو ما هم دغه مذهب اختيار کړی.

د کتاب الاثار شرحي او تعليقونه: د حديثو د نورو کتابونو د علمي خدماتو په لړ کي د کتاب الاثار ته هم لوی خدمت سوی دی، او هغه داسي چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هر اُستاذ روايتونه را جمع کړل سوي دي، او د مسند امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نامه يې يو لوی ليک ځيني مرتب کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې باره کې شاه عبدالعزيز ليکي: نسبت ددې مسند امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته داسي دی لکه مسند ابوبکر ته چې امام احمد (رحمة الله عليه) ترتيب ورکړی دی، مګر د هغه نسبت ابوبکر ته کيږي. ابو زهره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسندونو شمير پنځلس (۱۵) ښوولی دی، او بل يو مشهور عالم او زاهد عبدالوهاب شعراني چې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسندونو مطالعه وکړه، نو ويې فرمايل: کله چې موږ د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د درې واړو مسندونو مطالعه وکړه، ټول حديثونه صحيح وه.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر مسندونو باندې نوموړو ډير کار کړی دی، لکه علامه صدرالدين په کښې ترتيب کړي دي او علامه سندي د فقهي بابونه په طرز مرتب کړي دي، وروسته چې په دې مسندونو کې کمې شرحې سوي دي په هغه کې يوه شرحه حافظ زين الدين قاسم ليکلې ده، يوه حافظ جلال الدين سيوطي (رحمة الله عليه) ليکلې ده، چې نامه د (التعليقه المنيفه علي مسند ابی حنيفه) د ملا علی قاري (رحمة الله عليه) شرحه او تنسيق النظام د ابوالحسن اسرائيلي سنبهلي په کښې ډيرې مشهورې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ليکنه د احاديثو په باب کښي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کوفې په علمي درسګاه کي د فقهي جوړلو، د درس په ورکولو او په تيره بيا د فقهي د بابونو او صحيحو حديثونو يوه لويه ذخيره مرتبه کړه، او خپلو شاګردانو ته يې د درس په شکل وړاندي کړه، مګر د اولنيو خلګو طريقه داسي وه، چي لائقو شاګردانو به د خپلو اُستاذانو تعليمات د درس ويلو په وخت کي ليکل او دغه ليکل به هغو اُستاذانو ته منسوبيدل. د ابن دقيق العيد دا ليک چي (احکام الاحکام) دی، دا د هغه شاګرد قاضي اسماعيل ليکل سوي آثار دي.

همداسي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي احاديث د درس په موقع کښي بيان کړي دي، هغه قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه)، محمد بن حسن شيباني (رحمة الله عليه) ، زفر بن هديل (رحمة الله عليه) او حسن بن زياد (رحمة الله عليه) او داسي نورو... په حدثناً او اخبرناً سره ليکلي دي، چي د دغه درسي افاداتو نوم کتاب الاثار دی، او د دريمي پيړۍ د څلورمي حصې تاليف دی، او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه مخکي چي د احاديثو څونده مجموعې او صحيفې چي وې د هغو ترتيب په فني شکل نه وو، مګر کتاب الاثار د هغه دور اولنی تصنيف دی چي د وروستنيو حديث دانانو د پاره په کښي د ترتيب وار او د باب ايښوولو لاري يې ښوول سوي دي.

په اولو وختونو کي د ټولو علومو، فنونو او حديثو د تدريس او حفاظت دغه طريقه وه، چي شيخانو او اُستاذانو به د درس او تقريرنو په شکل کي کول او شاګردانو به يې خلاصه ليکل، مګر د وخت په تيريدو سره د نورو ايجاداتو په رڼا کي دا طريقه مخ پر ودي سوه، تر دې پوري چي اُستاذانو او عالمانو به خپل روايتونه په خپله ليکل او دا طريقه په ټولو علومو کي مقبوله سوه. علامه محي الدين عبدالحميد هم دا طريقه د تصنيف تاليف او تدريس په لړ کي زياته خوښه کړې ده فرمايي: د حديثو د حاصلولو په طريقه کي تر ټولو لوړه او ښه طريقه دا ده چي راوي د خپل شيخ الفاظ واوري هغه که شيخ د ليک څخه د املاء په توګه وايي او که يي په ياد وايي، مګر د املاء کول په حديثو کي د نه املاء کولو څخه غوره طريقه ده.

کتاب الاثار هم ددې قسم افادات دي او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا طريقه د تصنيف دپاره بې حده قبوله سوې ده، او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردانو هم دا طريقه اختيار کړې ده.

کتاب الاثار: د احاديثو د نورو کتابونو په شان ددې کتاب راويان هم ډير وه، نو په دې وجه يې نسخې هم ډيري دي، مګر ددې کتاب د راويانو يعني نقل کوونکو شمير ډير زيات دی، خو دا څلور ليکونه يې تر ټولو ډير مشهوره دي:- ۱: کتاب الاثار په روايت د امام محمد (رحمة الله عليه) سره. ۲: کتاب الاثار په روايت د امام يوسف (رحمة الله عليه) سره. ۳: کتاب الاثار په روايت د امام زفر (رحمة الله عليه) سره. ۴: کتاب الاثار په روايت د امام حسن بن زياد (رحمة الله عليه) سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا په دې څلور نسخو کې ډېره مشهوره او مقبوله نسخه د امام محمد (رحمة الله عليه) ده، چې ددې په باره کې حافظ ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) ليکي دي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو څخه يوه نسخه موجود ده چې هغه د امام محمد (رحمة الله عليه) کتاب الاثار دی. حافظ ابن حجر عسقلاني (رحمة الله عليه) د کتاب الاثار په روايانو کې دوه کتابونه ليکلي دي، اولني خو خالصتاً د کتاب الاثار د روايانو سره سم دی چې نوم يې دی: (الايثار بمعرفة رواة الاثار) او دوهم کتاب چې نوم يې دی (تعجيل المنفعة بزوائد رجال الاربعة) په دې کتاب کې حافظ ابن حجر د هغه راويانو حالات ليکلي دي، چې د هغوی څخه څلور سره امامانو په خپلو ليکونو کې روايتونه نقل کړي دي، او په صحاح کې ددې راويانو په حواله څه حديثونه نه دي نقل سوي.

د ابو زهره مصري (رحمة الله عليه) رائي: مشهور حق ويوونکی شيخ ابو زهره مصري (رحمة الله عليه) د کتاب الاثار په هکله ليکلي دي: دا کتاب په علمي توګه په درې خبرو باندې قيمتي دي:- ۱: دا چې دا کتاب د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مروياتو ذخيره ده او ددې څخه موږ ته دا رامعلوميږي، چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مسئلو په رايستلو کې حديثونه د دليل په توګه څنګه استعمالول؟. ۲: دا چې دا کتاب موږ ته تعليم راکوي، چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دليل نيولو په موقع د صحابوؤ د فتواو او د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د احاديثو څه مقام دی؟. ۳: دا چې ددې کتاب په ذريعه سره موږ ته خصوصاً د کوفې او عموماً عراق د فقهيانو رائي رارسيدلي دي. د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زمانه چونکې د صحابوو او تابعينو زمانه وه، او د حديثو طريقې تر اوسه پوري دومره خپرې سوي نه وې، څومره چې د امام بخاري (رحمة الله عليه) او د امام مسلم (رحمة الله عليه) په زمانه کې خپرې سوي وې، يعني د يو حديث دپاره به په زرګونو طريقې پيدا کولې، مګر ددې باوجود هم امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کتاب الاثار انتخاب د څلويښتو زرو (۴۰۰۰۰) احاديثو څخه کړی دی.

د کتاب الاثار انتخاب: په دې لړ کې امام ابوبکر زنجري (رحمة الله عليه) فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کتاب الاثار د (۴۰۰۰۰) څلويښتو زرو احاديثو څخه منتخب کړی دی. حضرت علامه ملا علی قاري (رحمة الله عليه) ليکي: په تحقيق سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خپلو تصانيفو کې اويازره (۷۰۰۰۰) حديثونه بيان کړي دي، او د څلويښتو زرو څخه يې کتاب الاثار منتخب کړی دی. د يحيی بن نصر (رحمة الله عليه) په يو روايت کې راځي: زه يو ځل د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره په داسې کور کې داخل کې سوم چې ومې کتل نو د کتابونو څخه ماسيوا بل څه په نظر نه راتلل او پوښتنه مې وکړه: دا څه دي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دا ټول حديثونه دي او ما لږ حديثونه ځيني بيان کړي دي.

کتاب الاثار او د ابن مبارک (رحمة الله عليه) مدحيه اشعار: د امام بخاري (رحمة الله عليه) شيخ او لوی اُستاذ محدث عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شان او د کتاب الاثار په هکله دا شعرونه په المناقب جلد ۲ صفحه ۱۹۰ کې ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

روی آثاره فاجاب فيها　　كطيران الصقور من المنيفة

فالم يک بالعراق له نظير　　ولا بالمشرقين ولايكوفه

وزني ترجمه:

دومره په تيزئ سره يې آثار روايت كړل　　تيزه لكه ښكاري نه چي پاس الوځي مرغان

نه خو عراق نه په كوفه كښي ثاني سته　　نه بل په مشرق مغرب كي سته داسي انسان

جامع المسانيد: خصوصاً بيا په دې لړ كي امام ابو الموئيد محمد بن محمود خوارزمي (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ټول مسندونه را جمع كړي دي، او د جامع المسانيد په نامه يې د اُمت مخته د ګلد د دستي او ډالئ په شكل كي يې رامخته كړي دي، خوارزمي (رحمة الله عليه) دا ليک د فقهي د بابونو په ډول ترلي دي، او د خپل ليک په سريزه كي په خپله وايي: ما د شام په علاقه كي د ځينو جاهلانو څخه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په باره كي واوريدل چي هغو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احاديثو شمير ډير كم ګڼلی، او هغه د كم علمي (نعوذ بالله) په هكله يې د لږو احاديثو نسبتونه كول په دې ځای كي هغو د مسند امام شافعي (رحمة الله عليه) او د مؤطا امام مالک (رحمة الله عليه) څخه دليل وايه او د هغو دعوې دا وي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه داسي مسند يا حديث نسته، بلكي هغه خو يو څه احاديث روايت كړي دي، چي په دې خبره سره مي د غيرت لمنه خلاصه كړه او دا فيصله مي وكړه چي كومو لويو لويو عالمانو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) كم احاديث ليكلي وه دا ټول راجمع كړم.

ددې څخه علاوه ډيرو نورو حديث پوهانو لكه: امام اشرف الدين، اسماعيل بن عيسى مكي، ابو البقاء، احمد بن ضياء، محمد قريشي، حافظ الدين، محمد بن محمد كردري، عمر بن احمد شجاع او داسي نورو امامانو (رحمه الله تعالى عليهم) د جامع المسانيد مختلف قسمه اختصارونه او تعليقونه څيړلي دي او احاديثو خدمت يې په ډول سره كړي دي.

په هر حال منونكو خو ومنل مګر د منكرينو دپاره اوس هم اختيار سته او انشاءالله كه چيري د تحقيق په ميدان كي كيږي، نو صرف او صرف د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په املائي ليكونو كي به د (۷۰۰۰۰) څخه زيات حديثونه د ملغلرو په شكل خواره واره ووينې.

على بن جعد جوهري (رحمة الله عليه) چي د احاديثو لوی امام حافظ د امام بخاري (رحمة الله عليه) او امام ابو داود (رحمة الله عليه) اُستاذ دی، د ده (رحمة الله عليه) قول دی وايي: على بن جعد (رحمة الله عليه) ويلي دي، چي كله به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حديث لوستی نو هغه به داسي وو لكه لنده ملغلره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بنيادي توګه سره خو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپل وخت په حديث پوهانو او شاګردانو کي حاکم يعني د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په ټولو حديثونو باندي د متن او سند په توګه پوره قدرت درلودونکی ګڼل کيږي، او د حديث پوهي باچاه ګڼل سوی دی، مګر په ظاهره دا سوال پيدا کيږي او پيدا سوی هم دی، چي امام بخاري (رحمة الله عليه) خو د خپل صحيح انتخاب د شپږو لکهو (۶۰۰۰۰۰) څخه کړی دی، يعني په صحيح البخاري کي شپږ لکهه (۶۰۰۰۰۰) احاديث دي او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په اويازرو (۷۰۰۰۰) حديثونو کي صرف څلويښت زره (۴۰۰۰۰) حديثونه په خپل ليک کتاب الاثار کي را جمع کړي دي.

نو دلته چي د دواړو خبرو ترمنځ چي کمه نتيجه راوځي، دا د حاسدانو دپاره غټه اسلحه ده چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شان په زخمي کيږي، داسي سوالونه او اعترازونه خو هغه خلګ کوي چي د احاديثو څخه ډېر ليري پاته وي، مګر د احاديثو يو معمولي طالب علمه هم په دې پوهيږي، چي د احاديثو کموالی او زياتوالی په حقيقت کي د سندونو په توګه باندي راځي او د حديث پوهانو په ژبه کي د يو حديث سند چي راوي يې يو وي، نو حديث به يو وي، مګر که هم دغه حديث د بل راوي څخه هم نقل سوي وي، نو حديثونه دوه سوه، نو په هم دې طريقه سره د احاديثو په شمير کي هم زياتوب کوي، مګر خالص احاديث ټوله (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دي.

د صحيحو احاديثو شمير: امام ابوجعفر محمد بن حسين بغدادي (رحمة الله عليه) په خپل ليک کتاب التميز کي د امام سفيان ثوري، امام شعبه، امام يحيى، امام عبدالرحمن بن مهدي او د امام حمد بن حنبل (رحمة الله عليهم) يو مخيره او متفقه فيصله را نقل کړې ده ليکي: بيشکه! هغه غونډ حديثونه چي صحيح دي او د نبي کريم (صلى الله عليه وسلم) څخه ماسيوا د تکراره نقل دي، هغه (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دي. د همدې وجه څخه د صحاح نورو امامانو هم د دغه وړاندويني قول ته مايل دي، لکه حافظ عراقي (رحمة الله عليه) د صحيح البخاري څخه مکرارت ايستلي دي او د احاديثو شمير يې څلور زره (۴۰۰۰) ښوولی دی. امام نوي (رحمة الله عليه) هم د صحيح المسلم د روايتونو شمير ښوولی دی، ليکي: په صحيح المسلم کي د مکرر احاديثو څخه علاوه څلور زره احاديث دي. امام زرکشي د سنن ابو داؤد د حديثونو شمير (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دی ښوولی دی.

د ابن ماجه په هکله علامه ابوالحسن قسطاني (رحمة الله عليه) فرمايي: شمير يې (۴۰۰۰) څلور زره احاديثه دی. نو په همدې خاطر باندي د احاديثو نور ليکونه قياس کيدای سي، مګر اصلي خبره دا ده چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د پيدائښ نيټه (۸۰) اتيا هجري ده، او د امام بخاري (رحمة الله عليه) د پيدائښ نيټه (۱۹۴) يو سلو څلور نوي ده، نو د دوی دواړو تر منځ يو سلو څلورلس (۱۱۴) کلنی نيټه کي به حديث د سوونو څخه تر زرګونو خلګو روايت کړي دي، نو اصل سوال هم ددې ځايه راولاړ سوی دی، د شپږو لکهو او د اويازرو تر منځ هم دغه زياتوالی راغلی دی، چي دې ته د سندونو شمير وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول احاديث د سنن په اعتبار سره (۴۴۰۰) څلور زره څلور سوه دي، زيات او كم نه دي مګر بيا د سندونو په وجه زيات سوي دي، هغه داسي چي كله به رسول الله (صلی الله علیه وسلم) صحابه كرامو ته يو حديث ووايه، نه بيا به هر صحابي هغه صحيح حديث په خپلو محلو كي بيانوی، نو اصل د حديث په يو وو، مګر سندونه به يې جلا جلا سوه، نو په دې وجه د احاديثو شمير زيات سوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حنيفي فقهي جوړول او د فقهي ليکونو پس منظر

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زماني څخه مخکي نوموتو تابعينو لکه: حضرت علقمه، حضرت اسود، حضرت حماد او حضرت ابراهيم نخعي (رحمة الله عليهم) او دا سي نورو او په صحابوو کي حضرت عبدالله ابن مسعود، حضرت على، حضرت عبدالله ابن عباس، حضرت عائشه صديقه (رضي الله عنها)، حضرت زيد بن ثابت او حضرت ابن عمر (رضي الله عنهما) او داسي نورو ته د حديثو د پوهي سره سم د فقهي مسئلو استنباط او اجتهاد لټون هم په برخه سوی وو، د دوی په وخت کي خو څه احکام او مسئلې د فقهي اجتهاد د غيرې څخه زيږدلي وي، مګر هغه لا تدويني شکل ته نه وي رسيدلي او نه د يو جلا فن جوګه وي، او نه لا د استنباط، اجتهاد او مسئلو دپاره کمي خاصي قاعدې ايښوول سوي وي، او نه داسي نور څه اصول وه چي د هغو په رڼا کي دي د حکمونو لټون سوي وای.

د فقهي د فصل راټوکيدل، فقه چي څومره د خپل ستر او لوی نظام د فن په توګه په کوچنيو کوچنيو مسئلو باندي مشتمله وه، نو په همدې اساس په دستوري او قانوني شکل کي لا پوره نه وه، ليکن ډيري مرحلې ترمنځ پاته وي، د هجرت (۱۲۰) کال وو چي هغه وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اُستاذ حماد (رحمة الله عليه) هم رحلت کړی وو، او دا هغه زمانه وه چي د ژوند د ضرورتونو سره سم به په معاملو او عباداتو کي ډيري مسئلې پيدا کيدې، د تعليم د ترقي، د تجارت د کاميابي، د قومي تعلقاتو او د عوامو په معاملاتو کي به د مختلفو مسئلو او فتواو د حل دپاره به د ليري ليري ملکونو او اطرافو څخه به خلګ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راتلل، مګر دا کار د يو کس کار نه وو او نه چا ددې لوی کار ذمه واري پر غاړه اخيستل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به په خپله د دولتي قاضيانو او واليانو په فيصلو کي بې حسابه غلطياني ليدلې.

لکه ابن المقنع چي خليفه ابو منصور ته په يو خط کي ليکلي دي: په محکمو کي بې نظمي خپرې سوي دي او مشهور قانون هيڅ نه په کښي مرعاتيږي، ټولي فيصلې قاضيان په خپل عقل سره کوي، او نتيجه يې ډيره ګډوډه وي، او ګډوډ حکمونه پيدا کيږي هغه داسي که چيري د يو قاضي د حکم مطابق په کوفه کي په يو محکمه کي د خلګو د مال او حفاظت خلاف فيصله وسي، نو په بله علاقه کي هم په دغه فيصله سره عمل او حکم کيږي. نو په دې وجه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زړه کي يو تړون پيدا سو چي د مسئلو او حکمونو کوچني کوچني حصي يې د غټو غټو اصولو سره يو ځای کړې او داسي يو فن يې جوړ کړی چي د قيامت تر ورځي پوري به د روان نسل دپاره د يو دستور په توګه وي، او هره مسئله به په کښي حليږي او دا داسي کار وو چي بغير د اصولو د پيژندګلوی څخه نه سوای کيدای، نو د همدې امله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته خپل اجتهادي ضمير ور ږغ کړه چي په دغه کار سره يې نيکبخته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علم خاوندانو ته د ذمه وارى وينا: د حجاز جوړښت او تجربو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اراده ښه پخه کړه، قرآن کريم، سنت او د صحابوو (رضي الله عنهما) روايتونه يې مخته پراته وه، مګر يو مضبوط قانون نه ځيني محسوسې دى، نو په دې وجه به د يوې مسئلې پوښتلو په وخت کي يا د قضاء په وخت کي به فقهاؤو او قضايانو ته په ټولو اړخونو کي د غور او فکر موقعي ډير کمي به ورتلي او د لويو څخه به لوى کمزوريانې او غلطيانې راتللې، کله چي د بصري مشهور امام قتادة (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي او علمي صفتونو څخه خبر سو، نو کوفې ته يې تشريف راوړى او په هغه مجلس کي چي داير سوى وو، يوه مسئله وځيړله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دغي مسئلې پر طرف باندي نظر واچوى او مسئله يې حل کړه، لکه موږ او تاسي چي وايو فلاني د مسئلې بيخ راوباسى، امام قتادة (رحمة الله عليه) چي دا حالت وليدى، نو عرض يې وکړى چي اى ابو حنيفه! داسي کم تقرير دي مخته راغلى، يعني ليدلي دي دى او که د ځانه اخته يې؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: علم لرونکو ته په کار ده په کمو خبرو کي چي خلک اخته کيږي، د هغو په حل دي مخکي لا خبر وي او مخکي چي د هغې مسئلې د مخ نيوي کم صورتونه دي پر هغه دي فکر وکړي او خداى (جل جلاله) دي نه کړي چي د يوې مسئلې څخه اول خلک ناخبره وي، نو داسي څه ته دي موقع نه برابره وي، بلکي معلومات ضروري دي چي د داسي مسئلې په هکله د شريعت څه حکم دى او چا ته چي پيښه سوي وي، نو د هغه د خلاصيدو صورت څنګه دى؟ امام قتادة (رحمة الله عليه) چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جواب واوريدى، نو زړه او ضمير يې فقه خوښه کړه.

د دستوري کميټي غونډه: ښکاره خبره ده چي د اسلامي قانون جوړول او د دستوري حيثيت سره تيارول څومره ضروري کار دى، همدومره د بيري، خوف او احتياط کار هم دى، بيا دغه کار د يو کس د وس خبره نه ده ځکه چي په دې کي د شيطاني وسوسو، شبهاتو، خطاګاني او د ښويدو بيره هم ده، نو په دې وجه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اسلامي شورائي نظام جوړولو په ترڅ کي د اسلامي شريعت قالبي ضابطو سازولو دپاره د دستوري کميټي يعني د مجلس شورا تر سره کړه او ددې مجلس شورا د چاپيرپال دپاره يې صدر مقام کوفه غوره کړه، ځکه چي کوفه هغه وخت د عربانو، عجميانو، فقهاوؤ او عالمانو د ټلو راتلو لوى مرکز وو، ورځ په ورځ نوي مسئلې راتللې او هر قسم واقعات به پيښيدل د تهذيب او تمدن زور وو، نو ډيري مسئلې به د عامو ضرورتونو او حاجتونو په لړ کي مخته راتللې او د اسلامي قانون جسد خو لا پوره سوى نه وو، نو ژر تر ژره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې لوى کار دپاره يې غيرہ راتاو کړه، او د کوفې ښار يې ددې کار دپاره غوره کړى، او د غونډې اهل کارانو خپل کار په شوق او ذوق سره شروع کړى.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپل مذهب دپاره باقده شورائي غونډه رابللې وه، او ددې غونډې د مشورې څخه ماسيوا يې د ځانه مسئله نه بيانوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تدويني غونډي شريکان: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو، د فقهي ماهرينو او د تاريخ مشهورو روايانو ددې غونډي د غړو شمير (۴۰) څلويښت ښوولی دی. امام طحاوي (رحمة الله عليه) او اسد بن فرات (رحمة الله عليه) دوی دواړو په يوه روايت سره ويلي دي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه شاګردان چي د فقهي په جوړولو کي يې برخه اخيستي وه، د هغو شمير (۴۰) څلويښت وه او دا داسي غړي وه چي هر يوه ته پر اجتهادي امورو باندي ښه قدرت حاصل وو. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شوارئي مجلس د احتتام په موقع ټولو غړو ته په تقرير کي وفرمايل: په تاسو کي څلويښت کسان داسي دي، چي هر يو د قضاء د عهدې قابل دي او بيا په تاسو کي لس کسان داسي دي، چي هغوی صرف قاضيان نه بلکي د قاضيانو اُستاذان هم جوړيدای سي.

يوازي دا نه وه بلکي د فقهي د پوره والي په لړ کي چي د څومره علمونو او د فنونو ضرورت وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې شورائي مجلس په جسد کي هغه کسان کښينولي وه، چي هغوی د علم او فن ښه مهارت لرونکي وه، لکه امام محمد (رحمة الله عليه) ته چي د عربي ژبي په ادبي علم کي پوره کمال حاصل وو، قاسم بن معين (رحمة الله عليه) هم د ادبي علم منل سوی اُستاذ وو، په استخراج او استنباط کي امام زفر (رحمة الله عليه) هم ماهر وو، قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه)، داود طائي (رحمة الله عليه)، يحيی بن ابي زائده (رحمة الله عليه)، عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) او حفص بن غياث (رحمة الله عليه) ته د حديثو په روايتي فن کي پوره مهارت حاصل وو، چي په هغه وخت کي دوی لوی لوی اُستاذان بلل کيدل. ددې شورائي مجلس د څلويښتو (۴۰) غړو څخه علاوه په يو بل شورائي مجلس کي (۱۲۰) يو سلو شل نور غړي هم وه، دوی به د مسئلې آخري حد ته رسيدل او د هغې نتيجه به يې رايستل او عوامو ته به يې وړاندي کړه، په دې مجلس کي عبدالله ابن مبارک (رحمة الله عليه)، ابو يوسف (رحمة الله عليه)، امام زفر (رحمة الله عليه)، يوسف بن خالد (رحمة الله عليه) او په خپله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم شريک وه.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې غونډي د غړو د علمي پوهي، قابليت او د تکړه والي اندازه د مشهور محدث حضرت وکيع بن جراح (رحمة الله عليه) د بيان څخه ښه معلوميږي او هغه داسي چي يو کس د هغه په وړاندي وويل: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په فلانۍ مسئله کي غلطي سوې ده، ددې خبري په اوريدو سره وکيع را ولاړ سو او ويې فرمايل: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه هيڅکله غلطي نه سي کيدای، ځکه چي د هغه په مجلس کي راسخوالی دی، چي د هغو په مجلس کي د علم او تحقيق نوموړي غړي لکه: قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه) دي، چي د هغه لاس په قياس غزيدلی وو، يحيی بن ابي زائده (رحمة الله عليه)، حفص بن غياث (رحمة الله عليه)، حبان او مندول غوندي عياض د احاديثو حافظان د قاسم بن معن غوندي د عربي ماهر او د فضل بن عياض غوندي کسانو ناسته او ولاړه کول چي هر طرف ته به يې آوازې وي، نو د يو چا په برخه چي داسي ملګري سي د هغه څخه به څنګه غلطي کيدای سي؟ او که چيري په کمه مسئله کي غلطي وسي، نو سمدستي يې دغه نامور ليري کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وكيع (رحمة الله عليه) د بيان څخه چي ددې غونډي د غړو څومره قابليت معلوميږي، دا خبره دومره څرګنديږي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته څنګه ددغه ماهرينو د غونډي برخه په نصيب سوې ده، او همداسي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د نړدي زمانې خالص علمي ماحول هم په نصيب سوی دی، د اسلامي تعلماتو په رڼا کي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته څومره لوړه درجه، پوهه او اجتهاد په نصيب سوی دی، ددې په وجه ټول اُمت د هغه د مرتبې قدر او عزت كوي او په داسي عظيم محسن شخص باندي د تهمتونو او اعتراضونو لګول د هغه سره دوښمني ته ملا تړل او يو ستر جهالت دی.

لنډه دا چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په رهبري كي د دغه لويو لويو فقهيانو چي د خپلي زمانې اُستاذان وه، څه كم زيات شمير (۳۰) كلونه د اسلامي د ستوري جسد په جوړولو كي تير كړي دي، يعني يو سلو يويشت (۱۲۱) هجري كال څخه تر يو سل پنځوس (۱۵۰) هجري كال پوري دا كار روان وو، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او د هغه د ملګرو يو متفقه كارنامه ده، اسلام خو څه كوې چي په غير اسلامي تاريخونو كي هم ددې مثال نه موندل كيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي جوړول د ټولو امامانو دپاره نمونه ده

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نګراني د شرعي ائين ترتيب او جوړول په ټول اُمت کښي لومړی قدم وو، د همدې وجهي څخه پر دې باندي اول نظر اچول سوی دی، مګر بيا په کراره کراره سره نورو امامانو هم دا ضرورت محسوس کړی دی، او داسي هيڅ يو امام نسته چي د هغه فقه دي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د طريقې څخه دي نه وي جوړه سوې، نو دا به وواېو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د اسلامي دستور د شکل په جوړولو کي د غرضونو زيات سبقي اُستاذی مقام حاصل دی.

د دستور جوړولو طريقه: د ټولو امامانو په فقهي ذخيرو کي صرف حنفي فقه د داسي مقام جوګه ده چي د يوه او دوو نفرو په رائي نه ده جوړه سوې، بلکي د څلويښتو (۴۰) عالمانو د شورائي مجلس د کوښښونو سره د ترتيب په مرحلو کي تيره سوې ده، د موفق مکي د وينا مطابق د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسلک شورائي مسلک دی.

اسد بن عمرو (رحمة الله عليه) فرمايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کي به اول د يوې مسئلې ډير صورتونه وړاندي سول پر هغو ټولو د غور او فکر کولو څخه وروسته چي به کم جواب ډير قوي وو، هغه به يې خاص کړی په همدې طريقه به يوه مسئله تر درو ورځو پوري تکراريدل او ددې څخه وروسته به د مسئلې حل ليکل کيدی.

اسد بن عوام په خپل سند سره چي دا سند تر اسد بن الفرات (رحمة الله عليه) پوري رسيږي دا هم نقل کړي دي: کمه مسئله چي به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ملګرو د ډيرو جوابونو څخه په نخښه کړه او د يوه جواب به جلا جلا وو، بيا به يې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وړاندي کړه چي هغه خپله هم پيش کړي، نو په عام طور سره به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جواب مسئلې ته نژدې وو، بيا به پر دغو ټولو جوابونو بحثونه کيدل او تر درې ورځو پوري به جاري وه، په آخر کي چي به کم جواب صحيح ثابت سو، نو هغه به يې د حنيفي فقهي په ثبت کي ليکي.

حميري وينا ده چي وايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردانو به ددې غونډې په اجلاسو کي پر بيلا بيلو مسئلو باندي بحثونه کول، مګر کله چي به قاضي عافيه بن يزيد موجود نه وو، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به فرمايل: د هغه تر راتګ پوري مسئله وځنډوی، او کله چي به هغه تشريف راوړی، نو د نورو جوابونه به يې خوښ او غوره کړل وروسته به بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حکم وکړی چي دا مسئله ښه معلومه کړي او تر کمه وخته چي به د حقيقت مرحلو ته نه وه رسيدلې نو نه به يې ليکل.

دا يې بل ښه والی وو، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به د غونډې شريکانو ته د خپلې رائې منل به پر دوی په زور سره نه وه، بلکي هر يوه آزادي درلوده چي خپله رايه په خوشحالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره پیش کړي او بیا به وروسته ښه غور او فکر پر کیدی، که به مسئله صحیح ثابته سوه نو دغه مسئله به قبلیدل، او که به صحیح ثابته نه سوه نه به قبلیدل، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چي خپل شریکان څومره د آزادي په دایره کي پرېښي وه، ددې واقعي څخه معلومېږي، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) تذکره نګارو نقل کړې ده، الجرجاني فرمايي: زه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سره په فقهي غونډه کي ناست وم، چي په دغه حلقه کي یو ځوان هم ناست وو، هغه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یو مسئله وپوښتله، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د هغې مسئلې جواب ورکړی، ما ورته کتل چي د جواب د اوریدو سره سره يې امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته وویل: تا غلطي وکړه، جرجاني وايي: د ځوان دا خبري مي واوریدې، نو حیران پاته سوم ژر ولاړ سوم او د غونډي شریکانو ته مي وویل: دا ډیره د حیرانتیا خبره ده چي تاسو د خپل شیخ احترام نه کوی، ما لا دا خبره نه وه پوره کړې، چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وفرمایل: ته دا خلګ پرېږده ځکه چي دوی ما پخلپه د خپل ځانه پرېښي دي.

کله کله به پر بعضي مسئله باندي دومره تکراریدنه کیدله چي میاشتي میاشتي به پر تیري سوې، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به چپ ناست وو، د کار کوونکو تقریرونه، دلیلونه او دقیقي نکتي به يې اوریدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي ليكونه

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دستوري غونډي پوره (۳۰) ديرش کاله پرله پسې دا کار مخته بيوى او اسلامي قانون يې جوړ کړى، دا د ليکونو په لړ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ليکونو په نوم يادېږي، په دې مجموعه کي درواتيا زره (۸۳۰۰۰) دفعي وي، کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کوفې څخه د بغداد بنديخاني ته واستول سوو، بيا هم د فقهي د جوړښت کار جاري وو، د امام محمد (رحمة الله عليه) تعلق هم د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره تر دې ځايه سوى وو، چي د زياتوالي څخه وروسته په دغه جسد کي ټولي مسئلې د (۵۰۰۰۰۰۰) پنځوسو لکو شمير ته رسيدلي دي. په دې وجه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقهي ليکونه په ټوله دنيا کي مشهور او قبول سول او دغه نسخې په ولايتونو کي د دولت په محکومو کي پر قاضيانو ومنل سوې، تر څو واليان او قاضيان ژر تر ژره فائده ځيني ترلاسه کړي.

يحيى بن آدم (رحمة الله عليه) فرمايي: خليفه ګانو، امامانو او حکماؤو به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په جوړه کړل سوي فقه فيصلې کولې او په دغو به يې حکم کوى.

د اسلامي دستور د جوړښت په لړ کي چي کم ليکونه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په نامه دي د هغو تفصيل دا دى:-

۱:- جامع الصغير: دا ليک امام محمد (رحمة الله عليه) د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) د روايتونو څخه يو ځاى کړى دى، او ددې ليک (۴۰) څلويښت شرحي ليکل سوي دي.

۲:- جامع کبير: ددې ليک د مسئلو شمير د جامع الصغير څخه ډير دى، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اقوالو څخه علاوه د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) او د امام زفر (رحمة الله عليه) اقوال هم په کښې موجود دي، او دا يې هم امام محمد (رحمة الله عليه) ته‌مرتب کړي دي، دا ليک يو نصراني ولوستى نو سمدستي يې ايمان راوړى او دا يې وويل: ګورى! د مسلمانانو د کوچني محمد (رحمة الله عليه) دا حال دى، نو د لوى محمد (صلى الله عليه وسلم) به‌يې څه حال وي.

۳:- مبسوط: دا ليک د امام محمد (رحمة الله عليه) لومړى تصنيف دى او د اصل په نوم سره مشهور دى.

۴:- زيادات: په دې ليک کي هغه مسئلې سره راټولي سوي دي، چي په جامع صغير او جامع کبير کي نه وي ذکر سوي.

۵:- السير الصغير: دا ليک د حکومت، سياست او جهاد پر مسئلو باندي مشتمل دى.

۶:- السير الکبير: دا د امام محمد (رحمة الله عليه) تر ټولو وروستى کتاب دى، د امام محمد (رحمة الله عليه) د ژوند پر حالاتو ليکل سوى دى، چي امام محمد (رحمة الله عليه) يوروپيانو ښځو ته چي مينځي يې وې، د عربي ژبي د ليک او د کتابت تعليم ورکړى وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام ابوالفضل محمد بن احمد مرزوي (رحمة الله عليه) چي د حاکم شهيد په لقب سره مشهوره دی، ددې ټولو ذکر سوو کتابونو د مسئلو څخه يو غټ کتاب ليکلی دی چي نوم يې کافي دی، امام سرخسي هم په ديرشو جلدونو کي ددې شرحه ليکلې ده، چي د مبسوط په نامه سره يادېږي.

د نادر الرويه کتابونه: د پورته ذکر سوو کتابونو څخه علاوه د امام محمد (رحمة الله عليه) نورو فقهي کتابونو ته نوادرات ويل کيږي، چي دا په کيسانيانو، جرنيانو، هارونيانو، امالي، امام محمد (رحمة الله عليه) او نوادر ابن رستم او داسي نورو باندي مشتمل دی او ددې څخه علاوه چي څومره ليکونه امام محمد (رحمة الله عليه) يا امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) ليکلي دي، لکه: کتاب الاثار او کتاب الحج، اختلاف ابی حنيفه (رحمة الله عليه)، ابن ابی ليلی، الردعلي سيرالاوزاعي، مؤطا امام محمد (رحمة الله عليه) او کتاب الاثار د ابو يوسف (رحمة الله عليه)، پر دې ټولو باندي د نوادرانو اطلاق کيږي.

د اسلامي شورائي مجلس جسد ته چي په سيمه کي څومره معاملې مخته راتلې دا به علماؤو او فقهاؤو د حنفي فقهي په رڼا کي حلولې او دا قانوني لړۍ هم داسي روانه وه، تر دې پوري چي مسلمانانو ته د مځکي په لويه حصه کي د زرګونو کلونو د حکمرانۍ موقعې برابري سوې، الحمدالله چي هغه ټولي حکمرانۍ اصلاً يا ضمناً زياتره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فقهي آئين مطابق مسئلې حلولې، په هر حال تر اوسه چي فقهي او دستوري قوانين چي په ټوله نړۍ کي کار ځيني اخيستل کيږي دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مشتقاتو او صدقې څخه به د قيامت تر ورځي پوري استفاده کيږي، او د فقهي دا جوړه سوې ذخيره د انسانانو دپاره نيغه لار ده، ډير انسان پر همدې لاره باندي تللي دي او آئينده هم که څوک غواړي چي سيده پر لاره ولاړ سي، نو دغه لار دي تعقيب کړي.

باقي دري مذهبونه هم د حنفي فقهي د لاري مل او ملګري دي، که چيري د حنفي فقهي لاره بنده پاته سوي وای، نو تر نن ورځي پوري به دا درې مذهبونه د يو جسد په شکل نه وای راغلي، مګر حقيقت دا دی چي صرف حنفي فقه هم نه بلکي نن صبا چي څومره فقهي ذخيرې د مسلمانانو سره دي هغه که حنبلي فقه ده، که شافعي فقه ده، او که مالکي فقه ده، د ټولو اساس د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اصولو څخه دي، ددې دپاره الله سبحانه وتعالی امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته داسي حکمتونه او صلاحيتونه ورکړي وه، چي هم ورته په خپله د تدويني کار پوهه په نصيب سوې وه، او هم ورته داسي ملګري په نصيب سوي وه، چي ټول د کار او د صلاحيت خاوندان وه، په اصل کي د اسلامي فقهي کرنه، ريښه د تاريخ يوه بنيادي مسئله ده.

ابو اسحاق شيرازي (رحمة الله عليه) په طبقات الفقها کي او ابن خلکان په تاريخي ليک کي ددې خبري وضاحت کړی دی، مګر موږ د خپلي دعوې د دليل په توګه يو لنډ مثال د امام مالک (رحمة الله عليه) د تاريخي منظر د ليک سره را نقل کوو، چي د هغه کتاب د الاسديه په نامه سره دی او مرتب کوونکی يې د امام مالک (رحمة الله عليه) يو خاص شاګرد اسد بن فرات دی، چي د مغربي افريقا څخه د امام مالک (رحمة الله عليه) دربار مديني منوري ته حاضر سوی وو...

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې حده ذهين او تيز دماغه وو، د امام مالک (رحمة الله عليه) څخه به يې بيلا بيل سوالونه کول امام مالک (رحمة الله عليه) چې د ده ذيراکت او ذهنيت وکتى، نو يې وفرمايل: که ته د فقهي سره زوق او شوق لرې، نو په عراق کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردانو ته ځان ور ورسوه، اسد چې د عراق په لور ولاړى، نو هلته يې د ځان دپاره امام محمد (رحمة الله عليه) د اُستاذ په توګه وټاکى، امام محمد (رحمة الله عليه) چې د ده علمي جزبه وليدل، نو فقه يې داسي پر وڅڅول لکه څنګه چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ده ته يې ټول قوانين وربښوولي وه، بيا دى مصر ته ولاړى او هلته يې د امام مالک (رحمة الله عليه) د خاص شاګرد ابن قاسم څخه د حنفي مذهب په رڼا کي سپيڅلي فتواوي جمع کړې، ددې څخه وروسته اسد په خپله د دومره صلاحيت خاوند سوو، چې سوالونه به يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کتابونو څخه راخيستل او د خپل اُستاذ څخه به يې پوښتل ابن قاسم په ورته د امام مالک (رحمة الله عليه) د خندونکو خبرو په رڼا کي جوابونه ورکول او اسد به ليکل، همداسي يې د امام مالک (رحمة الله عليه) اجتهادات راجمع کړل کتابي شکل يې ورکړى، چې اول نوم يې الاسديه وو، وروسته يې بيا د سحنون مالکي د مدونه امام مالک (رحمة الله عليه) په نوم سره ونوموى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) علمي لټون، زيرکتيا، مباحيث، مناظر او ربښتني ويناوي

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي د فقهي اجتهادي مسئلې او حکمونه په رايستلو کي د مجتهديت، امامت او متبوعيت يعني تابعي کيدلو څومره لوی مقام لاسته راوړی دی، دا د ده (رحمة الله عليه) د قوي حافظې، زيرکتيا او د جوهري پوهي برکت دی، او د الله (جل جلاله) ورکړه او عطاء ده، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته الله (جل جلاله) کمه حافظه او علمي استعداد ورکړی وو، ددې استعدادنو په برکت سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر تفسير، حديث، فقه، اصول فقه، علم کلام، علم تاريخ، علم آثار، علم رجال، علم لغت او علم نحو باندي دماغي لمن خپره کړي وه، چي په هغه وخت کي د موادو او ماخذو شکل کي داسي يوه ذخيره سمباله کړي وه، چي بيا يې د خپل علمي کره والي، د مسئلو دپوره والي، د فقهي سازوالي، تربيتي جوړوالي او بحثي تکړه والي کي د دغه ذخيرې تخمونه داسي وپاشل لکه يو تکړه غازي چي د خپل طرف څخه مقابل لور ته غشي اوروي، دا خبره مخکنيو، منځنيو او وروستنيو ټولو خلګ منلې ده، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قوي حافظې، قوي پوهي او بې شانه زيرکتيا خاوند وو، د خپل وخت تر ټولو زيات حافظ الحديث او د لويو لويو امامانو اُستاذ وو، او داسي حافظه يې وه، چي په يو خبره هم نه شاه ته کيدی.

د دليل نيولو او حکم کولو درې اړخيز صورتونه: د ازلي سخاوت د اړخه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته په فطري توګه د مسئلې پر هر اړخيز صورتونو باندي سوچ او فکر کولو، حکم کولو او د طريقو بدلول بيا د هري طريقې دپاره د دليل نيول او ځان ساتلو په لړ کي ناآشنا او قوي پوهه په نصيب سوې وه، دا خبره به د لانديني واقعي څخه ځرګنده سي، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د آياتونو او احاديثو څخه تر ټولو ډير دليلونه رايستلي دي، امام مالک (رحمة الله عليه) چي څه ليدلي دي ډير صحيح يې ليدلي دي او کمه خبره چي يې را رسيدلې ده صحيح ده چي فرمايي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو داسي نوموړی شخص دی، که پر دي خبره دليلونه راوړل وغواړي چي دا مخامخ ستن د سروزرو ده، نو د خپلو دليلو په زور سره به يې زر ثابت کړي، په هر حال د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نظر دومره ليري او ژور وو، چي په هره مسئله کي يې حکمي طريقې په جلا جلا طرزونو جوړول.

د شيخ مصطفی حسن سباعي (رحمة الله عليه) په مشهوره ليک (السنت وماکانتها فی التشريع الاسلامي) کي د محمد بن حسن (رحمة الله عليه) په خپل روايت سره نقل کړل سوې واقعه دا ده: کله چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) شاګردان خبر سول چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بغداد ته راځي، نو ټول شاګردان چي ابو يوسف (رحمة الله عليه)، زفر (رحمة الله عليه)، اسد بن عمر (رحمة الله عليه) او ددې څخه علاوه په کښني کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زاړه شاګردان او فقهيان هم موجود وه، را ټول سول او داسي مشوره يې وکړه، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته دي داسي مسئله

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندي کړل سي چي د هغې مسئلې جواب امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) را نه کړای نه سي، لنډه دا چي یوه مسئله یې وټاکله او د هغې مسئلې دپاره یې ناآشنا دلیلونه پیدا کړل په خپلو مینځو کي په خبرو اترو اخته وه داسي یوه طریقه یې غوره کړه چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته به دا مسئله وړاندي کړو، او په دلیل به یې لاس په کار سوو، تر څو پوري چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) جواب را نه کړای سي.

کله چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) و درسي حلقې ته تشریف راوړی، اول هغه مسئله چي دوی ورته اماده کړې وه رد یې کړه او د هغې جواب یې په بل ډول ورکړی، شاګردانو غوغا جوړه کړه د غونډي هر طرف ته آوازونه پورته سوه، او ویې ویل: ای امام اعظم ابوحنیفه! دا په تا څه وسول سفر ستړی کړی یې که څنګه؟ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: چپ سی د نرمي څخه کار واخلی د نرمي څخه، ددې شورماشور او غوغا څخه هیڅ په لاس نه درځي، ښه دی وایاست تاسو څه ویل غواړی؟ هغوی وویل: ددې مسئلې جواب دا نه دی، کم چي تاسو راکړی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وویل: تاسو په دلیل سره اخته یاست که بې دلیله؟ هغوی وویل: د دلیل سره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: ښه په دا وي چي تاسو خپل دلیل بیان کړی؟ لنډه دا چي په مناظره باندي اخته سول، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دومره دلیلونه بیان کړه، چي خپله مسئله یې پر ومنل او د هغو سره یې دا احساس پیدا کړ، چي واقعاً زموږ خبري غلطي دي، بیا امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وفرمایل: اوس تاسو ته د خپلي مسئلې جواب صحیح معلوم سو که یا؟

ټولو په یوه صلاح سره وویل: هو صاحب! بیا امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وفرمایل: اوس تاسو د هغه کس په هکله څه وایاست چي هغه ستاسو مسئلې ته صحیح او زما جواب غلط بولی؟ ټولو په یوه صلاح سره وویل: داسي هیڅکله نه سي کیدای، ځکه چي ستا جواب په قوي دلیلونو سره ټاکل سوی دی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مناظره ورسره شروع کړه او په هغو یې د هغوی د جواب غلطي ومنله، بیا ټول په زاری کول سره ولاړ سول او وویل: ای امام اعظم ابوحنیفه! تا خو زموږ سره ډیره غټه بې انصافي وکړه، ځکه چي زموږ خبره حقه وه، مګر تا غلطه کړه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) بیا پوښتنه وکړه: تاسو د هغه چا په هکله څه وایاست چي هغه دا دواړه جوابونه رد کړي او دریم جواب ته هرکلی ووایي، ټولو په یوه صلاح سره وویل: دا هیڅکله نه سي کیدای چي دواړه جوابونه دي غلط وي، نو امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: ښه نو وایه وری چي دریم جواب ځاني ورته جوړ کړو، وروسته بیا په مناظره اخته سول او دا جواب یې هم داسي په دلیلونو وټاکی هغو ومنی، بیا ټولو په سره سینه سره عرض وکړی: ای ابوحنیفه! د خدای (جل جلاله) دپاره موږ ته ددې مسئلې حقیقت واضح کړه، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مسئلې په وضاحت اخته سوو، دوی ته یې وفرمایل: ګوری د فلاني او فلاني دلیل په وجه اول جواب صحیح دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي تاسو ته مي وړاندي کړی وو، دا خبره مي په دې خاطر وځنډوله چي په دې کي مي مقصد دا وو چي دا مسئله درې اړخيزه ده، يعني په دغو درو صورتو کي ټاکلې ده، او هر صورت يې په دليل سره ثابت دی نه دا چي په عقل سره، نو خامخا په بعضي مذاهبو علماؤو يو صورت ځيني غوره کړی وي، مګر صحيح جواب هغه دی چي اول مي درته بيان کړی، نو په دغه جواب کي زما د پاتو جوابونو تعبداري مه کوی.

قاضي ابن ابي ليلی (رحمة الله عليه) سمدستي پر خپله خبره بيرته پښيمانه سو: عبدالرحمن ابن ابي ليلی (رحمة الله عليه) د کوفې د ښار يو لوی قاضي القضات او فقيه تير سوی دی، چي درو ديرش (۳۳) کاله يې د قاضي په حيث وظيفه کړې ده، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو همسايه دربار ته حاضر سوو، چي د يو سړي د باغچې په لړ کي يې شاهدي ورکوله، نو قاضي ابن ابي ليلی (رحمة الله عليه) پوښتنه ځيني وکړه: ويل ښه ته دا راته ووايه چي د کمي باغچې په لړ کي چي ته شاهدي ته ورکوې، په هغه کي څونده درختي دي؟ شاهد ته خو دا نه ورمعلوميده چي څونده درختي په کښي کي دي، قاضي يې شاهدي منظوره نه کړه، دغه کس د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) همسايه هم وو، بيرته چي راغلی امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې ټوله کيسه وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وفرمايل: بيرته ورسه او د قاضي څخه پوښتنه وکړه: چي ته د کوفې په مسجد کي د شلو (۲۰) کالو راهيسي فيصلې کوې، نو ته دا راته ووايه: چي ددې مسجد د ستنو شمير څونده دی، قاضي صاحب ددې خبري په اوريد سره ډير شرمنده سوو، پر خپله خبره سمدستي پښيمانه سوو، شاهدي يې ور قبوله کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) احتياط په فتوا ورکولو کښې

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به تر خپله وسه پوري پر يو مؤمن باندي د کفر فتوا نه ورکول او د ډېر احتياط څخه به يې کار اخستی، د فتوا ورکولو په وخت کي به يې د تقوا څخه هم ډېر کار اخستی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مسلک دا وو که به چيري په يوه مسلمان کي (۹۹) نه نوي فيصده خبري د کفر ثابتي سوې او يو فيصد خبره به د ايمان په کښې ثابته سوه، نو داسي کس ته به يې کافر نه ويل او نورو ته به يې هم دا توصيه کول چي داسي څه کول په کار نه دي، چي څومره کيدای سي د مؤمن غوندي سلوک دي ور سره وسي.

په دې اړه يوه واقعه چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په تذکره نګار کي ليکل سوې ده او په ګڼو کتابونو کي هم راغلې ده، بيان يې په دې ډول دی: يو سړي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حلقې ته راغلی عرض يې وکړی: حضرته! يو سړی دی د ايمان او اسلام دعوه کوي، او ځان ته مسلمان هم وايي، مګر پر دې باوجود داسي وايي:- ۱: د جنت طمع نه لري. ۲: د جهنم څخه نه بيريږي. ۳: مرداري بې دريغه خوري. ۴: لمونځ کوي مګر رکوع او سجده نه په کښې کوي. ۵: شاهدي ورکوي مګر څه يې نه وي ليدلي. ۶: فتنه خوښوي مګر حق نه خوښوي. ۷: د الله (جل جلاله) د رحمت څخه تښتي. ۸: د يهودو او نصاراوو خبري حق بولي...

په ظاهره خو دا خبري د کفر دي او په ده کي دا خبري موجودي دي، نو ددې سړي په هکله ستا رايه څه ده، که دا په اوسني زمانه کي وای دومره د کفر فتواوي به پر ورکول سوي وای، چي حد به يې معلوم نه وای، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيشک او شبهې څخه يې ددې سوال جواب داسي ورکړی: زما په نزد خو دا سړی مؤمن دی، سوال کوونکي حيران سو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: دی څکه مؤمن دی:- ۱: دی د الله (جل جلاله) څخه لري دی دومره مينه د الله (جل جلاله) سره لري چي دغه ميني دی د جنت څخه بې پروا کړی دی.۲: دب د جهنم د اور څخه نه بيريږي، څکه چي دی د الله (جل جلاله) څخه بيريږي.۳: که مرداري خوري نو د ماهي په صورت کښې. ۴: دغه کم لمونځ چي دب د رکوع او سجدې څخه ماسيوا کوي هغه د جنازي لمونځ دی. ۵: نا ليدلې شاهدي په دې خاطر ورکوي، الله (جل جلاله) او محمد (صلی الله عليه وسلم) مني، مګر ليدلي يې نه دي، ددې با وجود کلمه هم وايي. ۶: فتنه داسي فتنه خوښوي لکه الله (جل جلاله) چي فرمايي: اولاد او دنيا دواړه فتنه ده، او ددې دواړو سره انسان فطري مينه او محبت لري او بل خو مرګ حق دی، نو دی څکه مرګ نه خوښوي چي ډېر عبادتونه او نيکی جمع کړي. ۷: باران د الله (جل جلاله) رحمت دی نو دی د باران څخه څکه تښتي چي کالي يې لانده او خراب نه سي. ۸: د يهودو دا خبره (ليست النصارى على شئ) او د نصاراو دا خبره (ليست اليهود على شئ) حقه ګڼي، څکه چي دا حق ګڼل عين ايمان دی. سوال کوونکي او نورو ناستو خلکو چي دا جواب واوريدی، نو د حيرانتيا په وجه يې خولې وازي او خلاصي پاته سوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام عمش (رحمة الله عليه) يو خبره کړي وه حلولای يې نه سوای، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ور حل کړه: امام عمش (رحمة الله عليه) يو مشهور تابعي دی او په سترو محدیثینو کي شمار دی، اصلي نوم يې سليمان دی په ۶۱ هجري کال کي زيږديدلی دی او په ۱۷۴هجري کال کي وفات سوی دی، د داسي حافظې خاوند وو چي (۴۰۰۰) احاديث به يې په ياد بيانول کتاب او داسي نور څه به نه وه ور سره، دی د صورت په لحاظ بې ډوله وو، عمش ځکه ورته ويل کيده چي په سترګو کي يې خړوالی وو، ډيره ښايسته ښځه يې درلوده چي دې ښځي به يې په خپل ښايست فخر کوی پر مازي څه به يې د امام اعمش (رحمة الله عليه) سره جنجال کوی، بيله جنګه يې بل کار نه وو، رنګا رنګ بهاني به يې جوړولې، په دې کار سره يې د امام اعمش (رحمة الله عليه) څخه د خلاصون يعني جلاوالي طمع کول، يو ورځ ماخستن مهال پر يوه خبره د دواړو سره دعوه سوه، خبره مشکله سول ښځي يې خبري ور سره بندي کړې، امام اعمش (رحمة الله عليه) ډير کوښښ وکړی مګر دې خبري نه ورسره کولې، لنډا دا چي امام اعمش (رحمة الله عليه) په غصه کي داسي قسم واخيستی که چيري ته نن شپه ته زما سره خبري ونه کړې، نو ته زما څخه جلا يې يعني بائن طلاق يې ورکړی، امام اعمش (رحمة الله عليه) خو دا خبره د قهر په خاطر وکړه، مګر کله چي يې اولادو او کورنۍ ته وکتل ډيره پښيمانه سوو، ددې مسئلې د حل دپاره يې يوې او بلې خوا ته فکر وکړی، مګر حل يې نه کړه، اخير امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ورغلی ټوله کيسه يې ورته وکړه هغه ور ته وويل: هيڅ فکر مه کوه دا مسئله ډيره اسانه ده، ته داسي وکړه چي د محل په مسجد کي به د سهار آذان د وخت څخه د مخه وکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ده د محل د مسجد مؤذن ته ورغلی ددې کس ټوله کيسه يې ورته وکړه، مؤذن ته يې وويل: ته د سهار آذان د وخت څخه د مخه وکړه، مؤذن هم د سهار آذان د وخت څخه د مخه وکړی، د امام اعمش (رحمة الله عليه) ښځه په دې انتظار وه، چي د سهار آذان به کله واورم چي د ده څخه نوره خلاصه سم، د آذان په اوريدو سره يې وويل: د خدای (جل جلاله) شکر دی چي نن ددې سپين ږيري څخه آزاده سوم، مګر امام اعمش (رحمة الله عليه) وويل: د خدای (جل جلاله) شکر دی چي مؤذن د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبره ومنله او زما ماته سوې رشته يې بيرته سره را جوړه کړه.

عجبه ده چي جنب سړی دي ولمبيږي، مګر طلاق دي نه واقع کيږي، ډيره په زړه پوري واقعه ده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کښي يو سړی حاضر سوو، عرض يې وکړ: امام صاحب! ما ته يوه سخته مسئله را پيښه سوې ده، که ولمبيږم ښځه راباندي طلاقيږي او که ونه لمبيږم، نو الله (جل جلاله) را څخه خفه کيږي، ځکه چي ما قسم اخيستی دی که چيري ما د جنابت غسل وکړی، نو پر ما دي ښځه په دري طلاقه طلاقه وي، اوس زه څه وکړم د خدای (جل جلاله) دپاره يوه د حل لاره راوښيه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سړی تر لاس ونيوی په خبرو يې اخته کړی او پر لاري يې راوان کړی، د يو ويالي پر غاړه يې تيره وط چي د پله سر ته يې ورسوی ناڅاپه يې ډيکه کړی ويالي ته يې وروغورځوی، سړی د سر څخه تر پښو پوري لوند سوو، وروسته بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ويالي څخه را وايستی او ورته يې وويل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهم لمبيدلې او الله (جل جلاله) هم در څخه راضي سوو، او ښځه دي هم درباندي طلاقه نه سوه. زموږ د احنافو مسلک دا دی چي پر ټول بدن اوبه اچول خولې او پزي ته اوبه اچول په غسل کي فرض دي او موږل په کښي شرط نه دي او نه نيت په کښي شرط دی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي دغه سړی اوبه ته غورځولی وو، په دې صورت کي دري سره شرطونه پوره سول او سوال کوونکی په خپله د غسل کولو اراده نه وه کړې، نو طلاق هم واقع نه سو.

جريمه پر چا ده: په غونډه کي د ناستو کسانو ترمنځ پر فقهي مسئلو باندي بحث روان وو، د سفيان ثوري (رحمة الله عليه) او قاضي ابن ابی ليلی (رحمة الله عليه) څخه علاوه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) او ډير نور علماء کرام هم په کښي موجود وه، هر يوه به خپله مسئله را پيش کوله، ناڅاپه يو سړي سوال وکړی: په يو محفل کي خلک سره ناست وه، د غار څخه يو مار راووتی پر يو سړي يې حمله وکړه، هغه د بيري په خاطر مار ډيکه کړی، د هغه بل کس پر طرف يې وروغورځوی، دوهم کس هم مار ته ډيکه ورکړه د دريم کس پر طرف يې وروغورځوی، هغه هم د ځان ساتولو په خاطر د څلورم کس پر طرف مار وروغورځوی، څلورم کس هم ډيکه ورکړه د پنځم کس پره طرف يې مار وروغورځوی مار په اخيره کي په قهر سو چيچل يې شروع کړه، پنځم کس يې وچيچی ددې وجهي څخه دغه پنځم کس وفات سوو، اوس دا مسئله محکمي ته راغله د مړي وارثانو د جريمي غوښتنه وکړه، نو په دې باره کي د شريعت حکم څه دی، څوک به يې جريمه ورکوي؟ لوی لوی نوموتي فقهيان او علماء ناست وه، ټولو خپلي رائي څرګندولې چا به ويل چي لومړی کس به جريمه ورکوي، چا به ويل پر ټولو باندي جريمه ده، او چا به ويل چي پر اخير کس باندي جريمه ده، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دوی خبري واوريدې خندل يې کله چي ټولو خپلي رائي وړاندي کړلې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لا د جواب په طمع وو، خو هيڅا سم جواب ور نه کړی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) داسي جواب ورکړی: اول کس چي دوهم کس ته مار ډيکه کړی او دوهم کس ځان ځيني وساتی، نو اول کس د جريمې څخه خلاص سوو، بيا چي دوهم کس مار ته ډيکه ورکړه د دريم کس پر طرفه او دريم کس هم ځان ځيني وساتی، نو دوهم کس هم د جريمې څخه خلاص سوو، او دغسي دريم کس هم د جريمې څخه خلاص سوو، مګر څلورم کس چي پنځم کس ته مار وروغورځوی ناڅاپه مار دغه پنځم کس وچيچی، نو څلورم سړی به جريمه ادا کوي، او که دلته کيسه داسي وي چي څلورم کس مار ډيکه کړی وي د پنځم کس پر طرفه په دې وخت کي يو څه وخت تير سوی وی، او وروسته بيا مار دغه سړی چيچلی وي، نو خپله دغه پنځم کس به جريمه کيږي، ځکه چي ده بايد ځان ځيني ساتلی وای.

د دري اړخيزه طلاق مشکله مسئله: يو وخت امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يو سړی راغلی، پوښتنه يې ځيني وکړه: يوه سړي درې قسمونه يې اخيستي وي ته يې حلولای سې، ځکه چي د ده په دې قسمو سره پر دباندي خپله ښځه طلاقيږي، او په دې سره يې کورنی تباه کيږي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وویل: هغه قسمونه څنګه دي؟ سوال کوونکي وویل: قسمونه داسي دي:- ۱: که نن ما په هر یوه وخت کي لمونځ ادا نه کړی، نو ښځه دي رااندي طلاقه وي. ۲: که نن ما د خپلي ښځي سره کوروالی ونه کړی، نو ښځه دي را باندي طلاقه وي. ۳: که نن مي د جنابت غسل وکړی، نو ښځه دي را باندي طلاقه وي. (په صلاصاً طلاق سره) عجبه مسئله وه، ټول علماؤو ځان ځیني کتلی وو، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لږ وخت وروسته سره مبارک را پورته کړی، مسئله یې داسي ورحل کړه: ۱:- دغه سړی دي نن د مازدیګر لمونځ ادا کړي. ۲:- د لمانځه څخه دي وروسته د خپل ښځي سره کوروالی وکړي. ۳:- کله چي لمر ولویدی نو بیا دي ولمبیږي او د سهار او ماپښین قضائي لمنځونه دي اداء کړي، طلاق هم واقع نه سو او درې سره قسمونه هم پوره سوه.

په امام پسي قرائت ویل: د مدیني منورې څخه یو څو کسه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته راغلل امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: دلته د څه دپاره راغلي یاست؟ هغو وویل: موږ ستا سره مناظره کول غواړو دپاره ددې چي په امام پسي قرائت ویل کیږي که یا؟ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: تاسي ټول زما سره په یوه وخت کي خبري نه سی کولای که یو کس خبر را سره وکړي، نو ښه په وي یعني ښه به واوریدل سي، ځکه چي تاسي ټول ډیر یاست، نو زه به د چا خبرو ته غوږ ونیسم او د کم یوه د خبري جواب په ورکړم، ښه به دا وي چي په تاسو کي یو لوی عالم زما سره مناظره وکړي، هغو هم یو کس ته اشاره وکړه ویل دی به ستا سره مناظره وکړي، او موږ به یې واورو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: پر ده مو دومره اعتماد دی، نو بیا به د ده شکست هم تاسو منی ټولو وویل: هو! منو یې، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: بس خبره فیصله سوه، د بحث څه په کښي پاته نه سوه، ځکه چي موږ په لمانځه کي هم امام په دې توګه منو. نبي کریم (صلی الله علیه وسلم) فرمایي: د چا دپاره چي امام وي، نو قرائت د امام د هغوی دپاره هم قرائت وي، یعني کافي وي.

د امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) پښیمانتیا د دهوبي (کالي پریمینځونکی) د مسئلي په هکله: امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یو لائق شاګرد او مخلص ملګری وو، په زیرکتیا، تیز ذهني او د فقهي مسئلو په اجتهادي کي پوره علم ورته حاصل وو، ده د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه فیض حاصل کړی وو، او امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به ډاډ ګیرنه ورکوله، یو وخت امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) ناروغ سوو، د ډیري مودې څخه وروسته یې ناروغي جوړه سوه، کله چي یې ناروغي جوړه سوه، نو یې یوه جلا درسګاه یا حلقه جوړه کړه، مګر په دې اړه یې د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه یې مشوره وانه خیسته او نه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا مناسبه ګڼله چي دی دي په بله درسګاه یا حلقه لاس پوري کړي، په دې لړ کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یوه فتوا د سوال په شکل اماده کړه او یو کس ته یې ورښووله چي ولاړسه دغه فتوا د امام ابویوسف (رحمة الله علیه) په درسګاه کي ځیني وپوښته....

(c) ketabton.com: The Digital Library

فتوا داسي ده: یو سړي دهوبي ته یو څو جوړي کالي د پریمینځلو دپاره ورکړه، دهوبي د بیرته راتګ نیته ورمعلومه کړه، کله چي د کالو خاوند په هغه نیټه دهوبي ته وراغلی، د هوبي د ده د کالو راوړولو څخه منکر سوو، ده ته یې ویل: ستا کالي زما سره نسته، بیا یو څه وخت وروسته خپله دهوبي هغه کالي هغه سړي ته وروړل او ور یې کړل، نو اوس دغه سړي دهوبي ته ددې کالو مزدوري ورکړي که یا؟ که چیري امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) تاته ووایي چي مزدوري به ورکوې، نو ته ورته ووایه: جواب دي غلط دی، او که ووایي چي مزدوري به نه ورکوې، نو ته ورته ووایه: جواب دي غلط دی، همدارنګه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د طرفه فتوا پوښتونکی سړی د امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) درسګاه ته ورغلی او چي څنګه ورته ویل سوي وه، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د طرفه هغه سي یې فتوا وپوښتل: امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) هم ډیر زیرک او تیز نظره وو، فوراً دا ورته معلومه سوه چي څه کیسه ده، په دې پوه سو چي غلطي یې کړي ده او په خپل دې کار ډیر پښیمانه سوو، دستي په دستي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) درسګاه ته ورغلی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: د دهوبي مسئلي خو به نه یې راوستلی؟ امام ابو یوسف (رحمة الله علیه) پر خپلو کړنو ډیر پښیمانه سوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: ګوره مسئله داسي ده که چیري دهوبي د کالو پریمینځلو څخه مخکي انکار کړی وي، نو هغه غل ثابت سوو او د غل د پاره مزدوري نه سي ورکول کیدای، او که د کالو پریمینځلو څخه وروسته یې انکار کړی وي، نو په دې صورت کي یې د مزدوري حق سته، ځکه چي کالي یې پریمنځلي دي، او که چیري یې کالي وروسته په خپله مالک ته راوړه، نو د غلا جریمه هم نه سوه پر ده او مزدوري یې پر مالک لازمه سوه. (وفیات الاعیان وابن خلکان جلد ۵ صفحه ۴۰۸)

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) حکیمانه فیصله: زیرکتیا، عقلمندي او تیز نظري خو د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) مشهوره صفتونه دي محمد انصاري به وویل: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په خبرو او تګ کي هم د عقلمندي اثرات موجود وه. د علی ابن عاصم وینا ده: که د نیمي دنیا عقل د ترازو په یوه طرف کي واچوې او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) عقل د ترازو په بل طرف کي واچوې، نو د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) عقل به پر درووند سي.

یوه بله جلبه واقعه: د کوفې په ښار کي یو سړی خپلو دوو زامنو ته دوې خویندي ورغوښتي وې، په یوه ورځ یې د دواړو ودونه وروکړه، د ښار ټول عام خلګ او علماء کرام یې راغوښتي وه، په علماؤ کي یې مسعر بن کدام، حسن بن صالح، سفیان ثوري او امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیهم) هم راغلي وه، خلګو ډوډۍ خوړل وروسته تر ډوډۍ خوړولو ناڅاپه ددې دوو کسانو پلار د کوره څخه راووتی، او د خولي څخه یې دا خبره را ووتل چي دا څه په غضب اخته سوم، خلګو پوښتنه ځیني وکړه: څه پیښه سوه؟ د هلکانو پلار وویل: کله چي دواړي ناویاني راوستل سوې، نو د دوی څخه داسي غلطي سوې وه، چي د هر زوم سره خپله

(c) ketabton.com: The Digital Library

وريندارې شپه تيره کړې وه، دواړې ناوياني سره بدلې سوې وې، اوس څه کول په کار دي، سفيان ثوري (رحمة الله عليه) وويل: د امير معاويه (رضي الله عنه) په زمانه کي هم داسې کيسه پيښه سوې وه، په دې سره نکاح نه ماتيږي، مګر پر داوړو نوې مهر لازميږي، مسعر بن کدام (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته وکتل چي ستاسو رايه څه ده؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دواړه زومان دې ماته حاضر کړل سي بيا به يې جواب ورکړم، خلګو دواړه زومان حاضر کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هر يوه څخه يې جلا جلا پوښتنه وکړه: ستا سره چي کمې ناوې شپه تيره کړې ده، هغه دې خوښه ده که يا؟ دواړو وويل: زموږ ه خوښه ده بيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: تاسو چي اول د کومو ناويانو سره نکاح کړې وه، هغو ته طلاق ورکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وروسته يې د سره نوې نکاحوې وروتړلې.

سفيان ثوري (رحمة الله عليه) چي کم جواب ورکړی وو، هغه هم صحيح وو، ځکه چي په شکمن کوراليې سره نکاح نه ماتيږي، مګر کم طريقه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيان کړه د هغه مصلحت دا وو، چي د يو بل د ښځو سره د کوروالي کولو څخه وروسته بيا خپلو اولنيو ښځو ته رجوع کول د غيرت خلاف کار دی او په هغه زړو نکاحو کي د مينې او محبت د کميدو خطر وو. (عقود الجمان)

ورکې سوې پيسې څنګه پيدا سوې: يو سړي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راغلی عرض يې وکړی، ويل: ما يو څه اندازه پيسې يو ځای ايښې وې هغه ځای را څخه هير دی، ما ډير کوښښونه وکړه، مګر پيدا مې نه کړې او سخت ضرورت هم ورته لرم، نو که ته يوه لاره راوښيې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: محترمه! دا مسئله زموږ سره په فقه کي نسته، نو زما څخه يې ولې پوښتنه کوې؟ سړي زاری شروع کړې او داسې وويل: ای الله (جل جلاله)! زما مرسته وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: سمدستي اودس تازه کړه، ټوله شپه عبادت وکړه، انشاء الله مقصد به دې پوره سي، سړي هم اودس تازه کړی په عبادت يې شروع وکړه يو څو رکعتونه چي يې وکړه ناڅاپه يې په ياد سوه، چي پيسې خو مې په فلانې ځای کي ايښې دي، په تلوار سره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته راغلی، عرض يې ورته وکړی، چي ستا د تدبير په برکت مې پيسې پيدا سوې، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: شيطان نو کله دا غوښتل چي ته دې ټوله شپه عبادت وکړې، بلکي دستي يې پيسې در په ياد کړې، مګر ستا دپاره دا په کار وه، چي ددې کار د شکريې ادا کولو په خاطر دې ټوله شپه په عبادت تيره کړې وای، چي شيطان دې تر دې هم ذليله کړی وای. (عقود الجمان صفحه ۲۶۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تقوا، زهد او اخلاق

د تقوا، زهد او اخلاقو په ميدان کښي خو بلکل ځان ته يو جهان وو، دومره تقوا، زهد او عالی اخلاق يې وه، چي يو عادي انسان يې هيڅ تصور هم نه سوای کولای. امام شعراني شافعي (رحمة الله عليه) فرمايي: يو يهودي د ده (رحمة الله عليه) همسايه وو، د هغه بيت الخلاء د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په کور کي راخلاصه وه، لس (۱۰) کاله همداسي پاته وه، او ده مبارک به هره ورځ ټول څه چي د ده مبارک په کور کي د دغه بيت الخلاء څخه رالويدل پاکول او جارو کول او تر کڅره داني به يې رسول، هغه يهودي چي د دغه کاره څخه هيڅ نه وو خبر کله چي دغه خبر ويهودي ته ورسيدی، نو هغه په ژړا سوو، وروسته بيا راغلی او مسلمان سو.

په دې هکله د يو بل مجوسي قيصه هم د يادوني وړ ده، چي امام رازي (رحمة الله عليه) په خپل تفسير کي د (اهدنا الصرط المستقيم) په تفسير کي يې بيان کړې ده، امام رازي (رحمة الله عليه) وايي: داسي روايت دی چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر يو مجوسي پور باندي وو، کور ته يې د طلب دپاره ورغلی، کله چي د هغه د کور دروازې ته وړورسيدی، پر کالو يې مرداري ولويدل، نو ده خپل کالي وڅنډل هغه مرداري د ده (رحمة الله عليه) د کالو څخه پورته سول، د مجوسي د کور پر ديوال وموښتل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) حيران سوو او ويې ويل: که زه دغه مرداري دلته پريږدم، نو په دې خو د مجوسي ديوال خراب سوو، او که دغه مرداري وګروم نو بيا خو د ديوال خاوره ورسره رارژيږي، نو دروازه يې وروټکوله او د هغه مجوسي مينځه ورته راووتل، وهغې ته يې وويل: بادار ته دي ووايه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دروازه کي ولاړ دی، هغه ورته راووتی او داسي ګمان يې کوی، چي پور را څخه غواړي، ځکه نو هغه په عذر ويلو شروع وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: دلته به څه شی ښه وي، او د ديوال قيصه يې ورته وکړل، چي اصلاً به د دغه د پاکولو دپاره کمه لاره وي، مجوسي ورته وويل: اول زه د خپل ځان په پاکولو شروع کوم، په هغه ګړي يې ايمان راوړی مسلمان سو. دلته د پام وړ ټکي دا دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مجوسي په حق کي په دغه لږ اندازه سره هم ځان د ظلم څخه وساتی، د دغه لږ ظلم د پرېښولو په خاطر مجوسي د کفر څخه اسلام ته داخل سوو، نو څرنګه چي څوک د ظلم څخه ځان وساتي، نو د هغه حال او درجه به د الله (جل جلاله) په وړاندي څنګه وي. (تفسير اهدنا الصراط المستقيم ۱ جلد ۲۱۶ مخ)

که څه هم امام رازي (رحمة الله عليه) د مذهب د مخي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لاروی هم نه دی، مګر په ډيرو ځايونو کښي شديد اختلاف ورسره لري، خو تاسي وينی چي د حق په ليدلو سره يې د هغه د فضليت اظهار د اسلام د افتخاراتو څخه ګڼلی دی، دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اخلاقو او ټولنيز ژوند څخه صرف يوه کوچنی بيلګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا يې لا د تقوا په هكله ډير كم مثل وو، داسي يو روايت سوى دى: چي د كوفې په ښار كي پسه غلا سوو، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې دپاره چي د غلا سوي پسه غوښه ونه خوري، نو په كوفه كي يې اووه (۷) كاله د پسه غوښه ونه خوړل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تقوا په ارتباط ابن حجر مكي (رحمة الله عليه) د عبدالله بن مبارك (رحمة الله عليه) څخه قول را نقل كړى دى، فرمايي: د دغه جهته كله چي به د عبدالله بن مبارك (رحمة الله عليه) په وړاندي د هغه يادونه وسوه هغه به ويل: آيا تاسو د هغه چا يادونه كوى؟ چي دنيا په صورت كُلي ورته وړاندي سوه، او ده (رحمة الله عليه) فرار ورڅخه وكړ، قبوله يې نه كړل، او د ظالمانو سره يو ځاى نه سوو، سره ددې چي هغوى په دغه هكله غوښتنه هم ورڅخه وكړه.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د زهد او عبادت په هكله داسي روايت دى: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به په دوبي كي د ماپښين تر لمانځه وروسته استراحت كوى، او په ژمي كي به يې د ماخستن تر لمانځه وروسته آرام كوى، نور به ډير عمر په عبادت اخته وو، او يا په تعليم او تعلم باندي. په معتبرو روايتو كي راغلي، منل سوي او مشهوره خبره ده: چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څلويښت (۴۰) كاله د شپي يعني د ماخستن په اوداسه د سهار لمونځ كاوه.

داسي روايت هم معتبرو مؤرخينو راوړى دى: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به پوره قرآن عظيم الشان په يوه ركعت كي ختموى، د لمانځه په يوه ركعت كي د ټول قرآن عظيم الشان ختم يوازي په څلورو نفرو جليل القدر امامانو پوري منحصر ذكر سوى دى، هغه لكه: د (المستطرف) مؤلف چي د معتبرو منابعو په حواله يې ليكلي دي: د قرآن كريم ختم د لمانځه په يوه ركعات كښي څلورو كسانو كړى دى: عثمان بن عفان، تميم الداري، سعيد بن جبير او امام اعظم ابوحنيفه (رضي الله عنهما). او همدارنګه مختصر تاريخ دمشق خاص د همدغو ياد سوو څلور نفرو په اړوند ليكلي دي: دوى په داخل كي د كعبي شريفي د قرآن عظيم الشان ختم كړى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د عقل زیاتوالی، ذهني ذکاوت او د فکر تیزوالی

د امام اعظم ابوحینفه (رحمة الله علیه) د عقل زیاتوالی، ذهني ذکاوت او فکري تیزوالی دومره زیات وو، چې همیشه به د لوړ عقل خاوندان ورته په حیرت او ګوته په غاښ وه، په همدې ارتباط اکثره مصنفینو د امام اعظم ابوحینفه (رحمة الله علیه) زیات محیر العقوله کارنامې لیکلي دي، کم چې اکثره یې د تهلکې څخه د عامو مسلمانانو د نجات سبب هم کرځیدلی دی.

د کوفې په ښار کې یو سړی خپلو دوو زامنو ته دوې خویندې ورغوښتې وې، په یوه ورځ یې د دواړو ودونه وروکړه، د ښار ټول عام خلګ او علماء کرام یې راغوښتي وه، په علماؤ کې یې مسعر بن کدام، حسن بن صالح، سفیان ثوري او امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیهم) هم راغلي وه، خلګو ډوډۍ خوړل وروسته تر ډوډۍ خوړولو ناڅاپه ددې دوو کسانو پلار د کوره څخه راووتی، او د خولې څخه یې دا خبره را ووتل چې دا څه په غضب اخته سوم، خلګو پوښتنه ځیني وکړه: څه پیښنه سوه؟ د هلکانو پلار وویل: کله چې دواړې ناویانې راوستل سوې، نو د دوی څخه داسې غلطي سوې وه، چې د هر زوم سره خپله وریندارې شپه تیره کړې وه، دواړې ناویانې سره بدلې سوې وې، اوس څه کول په کار دي، سفیان ثوري (رحمة الله علیه) وویل: د امیر معاویه (رضي الله عنه) په زمانه کې هم داسې کیسه پیښه سوې وه، په دې سره نکاح نه ماتیږي، مګر پر داوړو نوي مهر لازمیږي، مسعر بن کدام (رحمة الله علیه) امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته وکتل چې ستاسو رایه څه ده؟ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وویل: دواړه زومان دې ماته حاضر کړل سي بیا به یې جواب ورکړم، خلګو دواړه زومان حاضر کړه، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د هر یوه څخه یې جلا جلا پوښتنه وکړه: ستا سره چې کمې ناوې شپه تیره کړې ده، هغه دې خوښه ده که یا؟ دواړو وویل: زموږه خوښه ده بیا امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وویل: تاسو چې اول د کومو ناویانو سره نکاح کړې وه، هغو ته طلاق ورکړی، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وروسته یې د سره نوي نکاحوې وروتړلې. سفیان ثوري (رحمة الله علیه) چې کم جواب ورکړی وو، هغه هم صحیح وو، ځکه چې په شکمن کورالې سره نکاح نه ماتیږي، مګر کم طریقه چې امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) بیان کړه د هغه مصلحت دا وو، چې د یو بل د ښځو سره د کوروالې کولو څخه وروسته بیا خپلو اولنیو ښځو ته رجوع کول د غیرت خلاف کار دی او په هغه زړو نکاحو کې د مینې او محبت د کمیدو خطر وو. (عقود الجمان)

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د عقل او ذکاوت تیزوالی و هر چا ته معلوم وو، او همیشه به په مشکلاتو کې د عام او خاصو مرجع وو، ځکه خو یې پر هر چا قدر او عزت زیات وو.

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ټولو نیکیو او ښو صفتونو معمور شخصیت وو: ابن مبارک (رحمة الله علیه) فرمایي: کله چې زه کوفې ته ورسیدم نو د هغه ځای د عالمانو څخه مې پوښتنه وکړه: ستاسو په دې ښار کې تر ټولو لوی عالم څوک دی؟ ټولو په یوه اتفاق سره وویل: امام اعظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی، بيا مي پوښتنه وکړه: په ټولو کي زاهد څوک دی، ټولو وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه)، بيا مي پوښتنه وکړه: په ټولو کي زيات عبادت کوونکی او د علم خاوند څوک دی؟ ټولو وويل: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دی، خلاصه دا چي هر څومره چي مي د ښو اخلاقو او ښو صفتونو په باره کي پوښتني کولې، نو دوی به د هري پوښتني په جواب کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تر هر چا غوره ثابت وي. ابن مبارک (رحمة الله عليه) به اکثره وخت داسي فرمايل: داسي مه وايه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رائي دی بلکي تفسير او حديث وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حنفي تاريخ ځيني حيرانوونكي نآشنا علمي او ژړغوني واقعې

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپل علم څخه انكار او تواضع: د خپلي پوهي په هكله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) كم احساسات ساتل د هغو اندازه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د بعضو خبرو څخه معلوميږي، چي فرمايي: د كوفې په بازار كي يو سړي دا پوښتنه كول: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) فقيه دكان چيري دى، نو اتفاقاً يې دا پوښتنه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه وكړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: هغه خو فقيه نه دى، بلكي هسي يې په زوره د ځانه مفتي جوړ كړى دى.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيره او تقوا: يوه ورځ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يوه شخص سره خبري كولې، ناڅاپه هغه شخص ورته وويل: د الله (جل جلاله) څخه وبيريږه دا لفظ لا د هغه د خولي څخه وتلى نه وو، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رنګ تک ژړ سوو، سر يې كښته كړى روان سوو، او داسي وويل: وروره! الله (جل جلاله) دي تاته جزاء د خير دركړي، څوک چي په علم ناز كوي، هغه هغه چا ته محتاجه وي، چي څوک الله (جل جلاله) ور په ياد كړي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ژوند كي اولنى او آخرنى عدالتي فيصله: په كومو ورځ كي چي د جلي پر شاوخوا د آبادى كم بنيادونه چي موجود وه، په هغه ځاى كي څه موده وروسته يو پوځي كمپ جوړ سوو، او بيا دغه ښار په راصافه باندي ياديدى، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قاضي توب او د عداليي وزارت لويه چوكى چي ددې ښار څخه وه، د نيمي ورځي دپاره قبوله كړه، په دې دوران كي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يوه مقدمه وړاندي سول، دا يې اولنى او آخيرنى عدالتي فيصله وه، او ددې څخه وروسته يې استعفاء وركړه، كيسه داسي وه: يو غريب هاينګرساز پر يو بل سړي يې داسي دعوه كړې وه، چي ما دته د پيتلو مسو يوه ټوټه وركړې وه، پر ده باندي زما تر اوسه لا دوه درهمه او څلور پيسې پاته دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مدعي عليه يعني پر چا باندي چي يې دعوه وه، راوبللى او ورته وويل: وروره! د خداى (جل جلاله) څخه وبيريږه دا سړى چي ستا په باره كي څه وايي دا ريښتيا دي كه يا؟ مدعي عليه پر پيسو باندي منكر سوو، او د دعوه كوونكي سره شاهدان هم نه وه، پر مدعي عليه باندي قسم اخيستل رارغلل، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په قانوني اساس باندي مدعي عليه ته وويل: ووايه قسم دى په هغه الله (جل جلاله) چي د هغه څخه ماسيوا د عبادت لايق نسته، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي مدعي عليه ته وكتل، نو مدعي عليه ښه په كلكه سره قسم ته تيار سوو، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د فكري زيركتيا خاوند وو، او د مدعي عليه قسم اخيستلو ته تيار نه وو، هغه لا قسم پوره كړى نه وو، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هغه پر خوله لاس ونيوى چوپ يې كړى، بيا يې د خپل مال څخه دوه درانه درهمه راواخيستل هاينګرساز ته يې وركړل، او داسي يې ورته وويل: تا چي پر ده دعوه كړې وه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه زما څخه واخله، په دې طريقه سره يې مدعي عليه د قسم اخيستلو څخه منع کړی، نو په ټول ژوند کي يې دغه يوه مقدمه د عملي نوموني په ډول ورغلې وه.

د انسان دوستي شفقتناکه او حيرانوونکې واقعه: د مشهور شيخ صوفيه حضرت شقيق بلخي (رحمة الله عليه) د سترګو ليدلې واقعه ده وايي: زه يوه ورځ د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره څنګ پر څنګ روان وم، په دې دوران کي د ليري څخه يو سړی موږ وليدی هغه لاره بدله کړه پر بل طرف روان سوو، شقيق وايي: ما چي ورته وکتل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه سړي ته په تيزي سره وويل: پر کمه لاره چي روان وې پر هغه لاره ځه ورورهٔ! بله لار ولي اختياره وې؟ هغه سړي هلته ودريدی موږ چي هغه ته ورنږدې سوو، هغه د شرمه ډک ولاړ وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پوښتنه ځيني وکړه: تا ولي خپله لاره پريښوول؟ سړي وويل: صاحب! ستا چي پر ما باندي لس زره درهمه پور باندي وو، په هغه کي مي بې پرواهي کړې ده، ما چي ته وليدلې نو د ډيره شرمه څخه مي لاره بدله کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: سبحان الله په دې کوچنی خبره دې لاره بدله کړه او زما څخه دې د پټيدو کوښښ وکړی، يوازې دا نه بلکي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) قرضدار ته وويل: ما ټول پور تاته در وبخښی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لا په دې هم صبر نه سوو، شقيق وايي: د خپل قرضدار څخه يې بخښنه غوښتل او ويل يې: ورورهٔ! زما په ليدو سره چي ستا په زړه کي کمه بيره راغله د هغه په خاطر ماته بخښنه وکړه. (عقود الجمان صفحه ۲۳۵)

د ښکنځلو جواب په اخلاقو سره: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حاسدينو يوې ډلي به کله کله د ښار څخه غلطي خبري کولې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو داسي ډيري واقعي رانقل کړي دي، د نمونې په ډول دلته يوه واقعه را نقله وو، ليکي: په دغه بدمعاشانو کي يو سړی وو، په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پسي به يې بدي خبري کولې، مطلب يې دا وو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خلکو په مابينځ کي کم راولي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبري واوريدې او په کښته سر خپل کور ته روان وو، کله چي دې بدمعاش د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د طرفه جواب وانه وريدی په ژړغوني آواز يې وويل: ولي د سپي په څير درته ښکارم زه غاپم ته هيڅ جواب نه راکوې؟ همدارنګه په يوه بله واقعه کي راځي چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي کله د کور دروازې ته ورسيدی، نو بدمعاش ته يې وويل: اې ورورهٔ! اوس زما کور راورسدی زه ورننوځم که دې په زړه کي دي لا څه پاته دي، زه به درته ودريږم زړه دي خالي کړه. (عقود الجمان)

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) قيام ليل:- د معجم صاحب ليکي: د شپو رښولو په وجه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په ميخ سره بلل کيدی، په دې باره کي بعضي ليکوالانو يوه لطيفه هم رانقل کړې ده، هغه داسي ده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو همسايه وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي کله ددې فاني نړۍ څخه رحلت وکړ، نو ددې همسايه يې يو کوچنی زوی وو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د پلار څخه پوښتنه وکړه: ويل د دا مخامخ کور پر سره چي يوه ستن ولاړه وه، هغه اوس نه معلوميږي څه سوې ده يو چا خو به راتا کړي نه يي؟ پلار يې ورته وويل: هغه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وو، ټوله شپه به ولاړ وو، عبادت به يې کوی، مګر اوس هغه پريوتله ځکه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفات سوو.

په ورک سوي سامان پسي لټون: داؤد طائي (رحمة الله عليه) د يو شمير اسلامي لويو وليانو په قطار کي شميرل کيدی، دی د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مخکينيو شاګردانو څخه دی، د علم الحديث، فقهي، عربي، قرائت او تفسير پوره ذخيره يې ترلاسه کړې وه، يو ورځ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: داؤده! ستا د علم ټولي ذريعې پوره سوې، مګر داؤد (رحمة الله عليه) وويل: ولي نور څه هم پاته دي؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: په علم باندي عمل کول لا پاته دي، داؤد هغه وخت ولاړسو خپله وراثتي مځکه يې په څلور درهمه خرڅه کړه، د دنيا څخه يې پښي سپکي کړې، او د خلګو سره به ډير کم يو ځای کيدی، يو وخت فضيل بن عياض يې ليدو ته راغلی، ده دروازه ورخلاصه نه کړه، فضيل دباندي ناست وو ژړل يې او داؤد دننه په کور کي ژړل، فضيل عرض وکړ ويل: زه چيري ولاړم سم، زه خو د يو سړي په لټون پسي راوتلی وم، داؤد ورته وويل: دا هغه تللی سامان دی چي په لاس نه راځي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د برکت د مجلس څخه سوال کوونکی بيله سوال کولو ولاړی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تذکره نګارو يوه واقعه رانقل کړي ده، ددې واقعي څخه به دا هم څرګنده سي، چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د استوګني ځای په مجلس البرکت باندي څنګه مشهوره سوو، په دې باره کي ليکي: د کوفې په ښار کي يو مالداره سړی وو، ناڅاپه پر ده د زماني بدلون راغلی، لاس يې ډير تنګ سوو، مګر د غيرت او بهادوری شخص وو، چي څنګه حال پر رتلی تيره وی به يي، يوه ورځ يې کوچنی لور تازه ختکی وليدی، کورته په تلوار سره راغله د مور څخه يې د ختکي د رانيولو دپاره پيسې وغوښتې، مګر په کور کي يې غريبي وه، مور کله د خپل کوچنی لور مراد پوره کولای سوای، دوی په دې خبرو اخته وه، د پلار يې دې حالت ته په کتو سره سترګي د اوښکو ډکې سوې، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه يې د کومک غوښتلو تکل وکړی، کله چي مجلس البرکت ته حاضر سوو، د خولې څخه يې هيڅ ږغ ونه وتی، ټوله عمر يې د حياء په پرده کي تير کړي وو، نو د ده د خولې څخه به څنګه د سوال کولو خبره وتلې وای، خوار غريب د شرمه ډک همدغسي په چپه خوله ولاړ سو او ولاړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه د مخ دبې رنګی په سبب نه وو پيژندلی، چي دغه سړي ته څه حاجت پيښ سوی دی، مګر د شرافت په وجه يې څه ويلای نه سوای، نو کرار کرار پيسي روان سوو، هغه سړی چي کور ته دننه سوو، په نخښه يې کړی، کله چي شپه سوه، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ځان سره (۵۰۰) درهمه په کڅوړه کي واچول، د حاجتمند کس د کور دروازي ته ورنږدې سوو، ځينځر يې وټکوی د کور مالک

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي راووتی امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دستي هغه کڅوړه د دروازي په چوکاټ کي کېښېښول، په تاريکه کي پر شا روان سو، ويل يې: وګوره په دروازه کي چي د اشرفيو کڅوړه پرته ده دا هم ستا حق دی، د کور مالک چي کور ته دننه سوو، کڅوړه چي يې خلاصه کړه، يوه پرزه يې په کښي وليدل، داسي پر ليکل سوي وه: دا هغه رقم دی چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تاته راوړی دی، په حلاله ذريعه حاصل سوی دی، ته د خپل زړه مراد په حاصل کړه.

چي سايه وي او سړي دي لمر ته ناست وي دا عجبه ده، اسماعيل بغدادي وايي: يو کس د يزيد بن هارون څخه پوښتنه وکړه: فتوا ورکول کله جايز ده؟ يزيد وويل: کله چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د احتياط څخه کار واخيستل سي، سوال کوونکي وويل: حضرته! ته دا وايې؟ يزيد وفرمايل: وو زه تر دې زيات هم ويلای سم، ځکه چي ما د هغه څخه ماسيوا زيات تقواداره او پرهيزګاره بل کس نه دی ليدلی، او دا هم واوره: يوه ورځ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يو کس د دروازې مخته په سخته ګرمي کي ناست وو، ما ورته وويل: صاحبه! که تاسو لږ سايې ته سی نو ډير به ښه وي، او په يوه روايت کي راغلی دي: ما امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته قسم ورکړ، چي تا ولي سايه پرې ايښې ده، په ګرمي کي ناست يې؟ امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: ددې کور پر مالک باندي زما پور باندي دی، نو زه د ده د ديوال وساې ته ناسته ځکه مکروه ګڼم، چي دا په ناجايزه نفعه کي رانه سي، ځکه د حديث شريف مفهوم دي: په کم پور سره چي نفعه حاصله کړل سي هغه سود دی. (عقود الجمان صفحه ۲۴۴)

د علم سره زياته مينه: د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ذات سره ډيره زياته مينه او ژور تړون درلودی، د دنيا هر کار به يې شاته پرېښوی، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مجلس ته به حاضرې دی، د محمد بن کدام (رحمة الله عليه) څخه روايت دی: هغه د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) څخه اوريدلي دي، چي امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) وويل: زما د زوی رحلت د دنيا څخه وسوو، مګر ما يې د ښخيدو دپاره هڅه ونه کړه، خاورو ته د سپارني ټول کار مي همسايګانو، يارانو او دوستانو ته پرېښوی، ځکه چي زما په زړه کي دا خواهش وو، چي د داسي خير د مجلس څخه پاته نه سم، دا به مي په زړه کي يو ارمان پاته وي، چي په فلاني وخت کي زه غونډي ته حاضر سوی نه وم.

هارون د خليفة المسلمين په دربار کي امام محمد (رحمة الله عليه) رښتيا وويل: د عباسي حکومت تر ټولو لوی حکمران هارون الرشيد دی، او دا د يو حنفي مؤرخ خبره نه ده، بلکي خطيب بغدادي روايت کړی دی، چي د هغه په ليک کي د حنفي امامانو په حق کي ډير کم ذکر سوی دی، دوی ليکي: يا ابو عبيده وايي: موږ محمد بن الحسن د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شاګرد سره وو، په دې وخت کي هارون الرشيد زموږ مخ ته تيريدی د غونډي ټول حاضرين ورته ولاړ سول، مګر يوازي امام محمد (رحمة الله عليه) داسي تن وو چي ولاړ نه سوو، يو څه وخت وروسته امام محمد (رحمة الله عليه) د خليفه دربار ته وروبلل سوو، ابو عبيده وايي: دغه وخت زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو حاضرینو وینه په بدن کي وچه سوه، رنګ مو تک ژړ سوو، مګر امام محمد (رحمة الله علیه) ډیر په اطمنان سره ولاړ سوو، او خلیفه ته حاضر سوو، لږ وخت وروسته بیرت ښه په طبیعت سره راغلی، خپله یې وویل: خلیفه زما څخه پوښتنه وکړه ویل: ټول خلګ ماته ولاړ سول ته ولي ولاړ نه سوې؟ ما ورته وویل: ماته دا ښه معلومیدل، تا چي زه د کمي طبقې سره یو ځای کړی یم، چي د هغې څخه دي ووځم، او د هغه خلګو سره دي یو ځای سم چي ستا خدمتګاران دي، او دا مي هم ورته وویل: د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) ارشاد دی: څوک چي دا غواړي چي د هغه د تعظیم دپاره دي خلګ ودریږي، هغه دي خپل ځای په دوږخ کي وغواړي، امام محمد (رحمة الله علیه) وویل: هارون الرشیده! زما خبري دي واوریدلې، هارون الرشید راته وویل: ای محمده! تا رښتیا وویل، تاسي وینی چي د هارون الرشید پر ژبه د توري د شرنګ آواز تلی راتلی، مګر بیا هم د هغه په وړاندي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) لوستلی سبق ډیر د احترام وړ وو.

عباسي شهزدګان او حنفي فقه:- تاریخ پوهانو لیکلي دي: عباسي شهزادګانو ته به د نور تعلیم سره سره د حنفي فقهي درس به هم ورکول کیدی، مامون د خپل پلار هارون د طرفه د خراسان والي مقرر سوی وو، او په مروه کي دیره وو، په دې دوران کي د نضر د تحریک په لړ کي د مقامي علماؤو یو ټولګی مامون ته راغله، د حنفي فقهي علماء خفه وه، غرض یې دا وو چي د حنفي فقهي د علماوؤ او فقهیانو زور دي کم سي، مګر ښه خبره دا وه چي په دربار کي لوی لوی علماء ناست وه، مامون د نضر څخه پوښتنه وکړه: ولي د حنفي فقهي مخالفت کوې؟ په خپله نضر جواب ورنه کړی، مګر بل ملګري یې احمد بن زهیر عرض وکړی: ماته دي حکم وسي چي زه یې وجه بیان کړم، مامون وویل: زه خو دغه پوښتنه کوم، بیا احمد بن زهیر وویل: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په مسئلو کي ډیري داسي مسئلي دي، چي په ښکاره د قرآن کریم او حدیثو خلاف دي، قاضي خالد بن صبیح د مامون په پوښتنه کي د دغي مسئلي په لړ کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) فتوا بیان کړه، بیا احمد بن زهیر [1] وویل: دا دی ددې فتوا سره هم شکله دغه آیت دی، او د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) حدیث دی، نو ګویا امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د قطعي آیاتونو خلاف فتوا ورکړې ده، د ابن زهیر خبره چي سرته ورسیده، د قاضي خالد پر ځای مامون په خپله ورته وویل: صرف یو حدیث نه بلکي لیکلي یې دي: مامون د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په تائید کي داسي حدیثونه بیان کړل چي مخالفه ډله ځیني ناخبره وه، او صرف دا نه بلکي هغه چي به کمه مسئله خلاف ثابتوله، مامون به د هغې په تائید کښي د قرآن کریم او حدیث څخه دلیلونه بیانول، پر داسي مسئلو چي کافي خبري اتري وسوې، نو مامون وویل: که چیري حنفي فقهه د کتاب او سنت خلاف وي، نو موږ به د عملي دستور په توګه ولي استعمالوله. بیا لیکي: ددې خبري څخه وروسته مامون نضر او د هغه ملګرو ته وویل: خبردار! بیا په تاسو کي څوک داسي حرکت ونه کړي، او که دغه نضر ستاسي په ټولی کي نه وای، نو داسي سزا به مي ورکړي وای، چي ټوله عمر به مو د یاده نه وتلای.

[1] احمد بن زهیر د حدیثو حافظ وو، خطیب د ده په باره کي لیکلي دي: دی لوی عالم د حدیثو حافظ او زیات زیرک وو، یحیی بن معین لیکي: دی د امام بن حنبل په قابلو شاګردانو کي شمیرل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناآشنا مناظره: د قاضي ابن ابی لیلی په باره کي تاریخ پوهانو یوه واقعه ذکر کړې ده: هغه دا چي قاضي ابن ابی لیلی په یوه غرض د خلیفه منصور دربار ته وروبلل سوو، په دغه وخت کي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هم وربلل سوی وو، ناڅاپه په دربار کي یو چا پوښتنه وکړه: که سوداګر د خپل مال متعلق اخستونکي ته داسي ووايي: ته چي کمه سودا اخلې زه ددې د عیبونو څخه بری یم، یعني په دې سودا کي عیب نسته، اوس که ته دغه غواړې اخیستی یې سې، که چیري د اخستو څخه وروسته کم عیب په سودا کي پیدا سوو، نو سودا اخیستلو والا یې د واپس کولو حق لري، که یا؟ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وویل: سوداګر د بریتوب اعلان وکړی، نو ددې څخه وروسته یې غاړې خلاصي دي، سودا بیرته ځیني قبلول پر د لازم نه دي، مګر قاضي ابن ابی لیلی وویل: مسئله داسي ده په سودا کي موجوده عیب چي سوداګر یې تر څو پوري معلوم نه کړي، صرف د خولې په ویلو سره نه بری کیږي، دواړه فریقه په دې مسئله اخته دي، خلیفه منصور د دواړو خبرو ته غوږ نیولی دی، کله چي قاضي ابن ابی لیلی د خپلي خبري څخه وانه وښتی، نو امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وفرمایل: ته یې فرض کړه چي د یوې شریفي ښځي یو غلام دی، او هغه غواړي چي خرڅ یې کړي، مګر په غلام کي یو عیب دی د هغه پر خاص اندام یعني ذکر باندي د برص د مریضي داغ دی، نو ته دغي شریفي ښځي ته ویلای سې، چي ته یې پر خاص اندام باندي په لاس اینښولو سره خریدار ته دغه ناروغي څرګنده کړه، قاضي ابن ابی لیلی وویل: وو دغه ښځه به د غلام پر عیب لاس ایږدي، د قاضي ابن ابی لیلی ددې خبري په ویلو سره د ناستو خلګو طبیعت ډیر خراب سوو، او خلیفه منصور هم ددې خبري په اوریدو سره ډیر په قهر سوو. (موفق صفحه ۱۶۷)

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) بي پرواهي او توکل: کله چي ابو جعفر منصور عباسي خلیفه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته په سوونو ډالۍ او نذرانې ور واستولې، نو امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یې هیڅ پروا هم ونه کړه، بیا ابو جعفر ورته وویل: ماته کله نا کله د خپل وخت څخه د ملاقات د پاره لږ وخت راکړه، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په دربار کي په هغو اشعارو سره جواب ورکړی، کم چي یې د کوفې د والي عیسی بن موسی په دربار کي ویلي وه:

کسر خبزٍ وقعب مـاءٍ   وفروثوب مع السلامة
خیر من العش فی نعیم   یکون بعد ها الملامة

ژباړه:

کـوزه د اوبـو وي ور سره نـمړی سـکړک وي   په سل برخي دي غوره دا د هغه عیش وعشرت نه
تـوتـه مـار دي اغـوسـتـن وي ته یې پرې ملامت   تـیـریـږي چـي پـه تـرپـو وي انـجـام یې ملامت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وصيتونه او نصيحتونه

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دوې وصيت نامې د تاريخ پاڼو محفوظې کړي دي، يوه وصيت نامه يې د خپل نازولي شاګرد قاضي ابو يوسف (رحمة الله عليه) په نامه ده، او بله يې د يوسف بن خالد سمتي (رحمة الله عليه) په نامه سره ده، دواړي وصيت نامې يې د علماؤو او فاضلانو د ژوند د لاري روښانه مثالونه دي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لومړی وصيت نامه د امام ابو يوسف (رحمة الله عليه) په نوم:

ای يعقوبه! د وخت د باچاه قدر کوه، او د هغه د لوړي مرتبې خيال ساته، د هغه په مخکي د دروا‌غو ويلو څخه ځان ساته، تر څو پوري چي د علمي ضرورت د کبله کمه مجبورتيا نه وي، نو مخ مخ ته يې مه کيږه، ملاقات ته يې ژر ژر او ډير مه ورځه، کنې نو په نظر کي به يې سپک راسې او قدر به دي کم سي، په کار خو دا ده چي د هغه سره داسي معامله وساتې لکه د اور سره چي يې ساتې، يعني د اور څخه هم فايده اخلې او هم ځان ليري ځيني ساتې ډير نه ورنږدې کيږي. دا په ياد لره چي باچاه د خپل ځان سره موافق بل څوک نه خوښوي، ځکه نو د هغه په وړاندي د بې دريغه خبرو کولو څخه ځان ساته، کنې نو په يوه خبره کي به دي راتيښګ کړي، او د خپلو درباريانو په مخ کي به تا ملامت کړي، او پر هغو باندي به دا خبره ثابته کړي، چي ستا څخه د هغه علم جلا دی، او ستا محاسبه به کوي چي په څه رقم ستا هنر يا کمال د دربار د مجلسيانو په نظر کي کم راولي.

کله چي دربار ته ننوځې داسي لاري چاري اختيار وه، چي د موجوده کسانو په مقابل کي هغه ستا عزت او احترام وکړي، او په داسي وخت کي شاهي دربار ته مه ورننوځه، کله چي د باچاه سره نور داسي عالمان ناست وي، چي نه يې ته پيژنې او نه هغه تا پيژني، ځکه چي ممکن ستا علمي مرتبه د هغو څخه کمه وي، نو دا امکان لري چي ته په مجلس کي دا کوښښ وکړې، چي ځان تر هغو لوړ ثاتب کړې، نو په داسي صورت کي به دا کوښښ ستا دپاره نقصاني وګرځي، او که چيري په هغو کي واقعي زيات عالم نه وي، نو ممکنه ده چي هغوی به په يوه خبره کي واقعي تاته پاته راسي، نو ددې په سبب به ته د باچاه په نظر کي سپک راسي. که د وخت باچاه تاته منصب درکوي، نو هغه وخت يې ځيني قبول کړه، چي ستا دا يقين وي، چي ته د خپل علم او مسلک مطابق کمي فيصلې چي کوې د هغه په کولو به ته راضي وي، او د بل مسلک مطابق عمل کولو ته به ضرورت نه پيښيږي، ستا تعلق دي صرف تر باچاه پوري محدود وي، او د هغه د خاصو دوستانو او مشرانو سره ډير تعلق مه ساته، د هغو څخه ځان وساته چي ستا وقار او عزت به پر خپل ځای قايم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولسي آدب: عام اولس که د يوې مسئلې په باره کې پوښتنه در څخه وکړي، نو د مسئلې د جواب څخه ماسيوا نورې خبرې مه ورسره کوه، کنې نو هغوی به بدګومانه سي چې ته د مال او دولت سره ډيره مينه لرې، او د رشوت طمع ځيني لرې، د عام اولس سره ډير خانده مه او مه ډير بازار ته ورسره ځه. د نوو ځوانانو سره مسخرې مه کوه، ځکه چې دا فتنې دي، که د کوچنيانو سره خبري وکړې په دې کې بيا څه بدي نسته، بلکې د هغو پر سرو باندي د مهربانۍ او مينې ډک لاس تيروه، د سپين ږيرو سره پر لاري يو ځای مه ځه، ځکه که هغه ستا څخه د مخه سي او ته يې تر شا پسې روان يې، نو دا د علم ډير بد سپکاوی دی، ځکه چې هغوی تر تا په عمر کې مشران دي. که دې چيري زړه وغوښتی په لاره کې کښينستې، نو تر دې ځای ناستې دې په مسجد کې کښينستل ډير غوره دی، په بازارو او مسجدونو کې خوراک مه کوه، په دوکانونو کې ناسته پاسته مه کوه، د وريښمو او بخملو جامې او کالي مه اغونده، ځکه چې په دې سره په بنده کې لويي پيدا کيږي.

د ښځې او خاوند کورنی آدب: د خپل جنسي حاجت پوره کولو په وخت کې پر پستره د خپلې ميرمنې سره د ضرورته څخه ماسيوا خبرې مه کوه، او تر حد زيات بې باکي هم مه ورسره کوه، کله چې ورنږدې کيږې نو د الله (جل جلاله) نوم يادوه، د خپلې ميرمنې سره د پرديو ښځو او مينځو په باره کې څه مه وايه، کنې نو داسې څه به هغه هم درته ووايي، خوله به يې بې واکه سي او دا ډيره ممکنه ده چې ته د خپلې ميرمنې سره د نورو ښځو په باره کې خبرې ور سره شروع کړې او هغه بيا د پرديو نارينوو خبرې درته شروع کړي. که دې وس وو د داسې ښځې سره هيڅکله نکاح مه کوه، چې د هغې د مخکنې خاوند طلاق ورکوونکی پلار، مور يا يې پر ګټې ژوند وي، البته دا يو شرط ورته کښيږده چې د واده څخه وروسته به ستا کره د هغې هيڅ خپلوان نه راځي، دا ځکه چې ښځه د واده کولو څخه وروسته مالداره سي، نو د هغې پلار بيا دا دعوه کوي چې د هغې په لاس کې چې کم مال دی هغه ټوله زما دی، او وايي به دا مې د څو ورځ دپاره ورکړې وه.

بل شرط دا پرکښيږده چې څومر کيدای سي د پلار کره به نه ځې، د نکاح کولو څخه وروسته دې خبرې ته غاړه کښينږدې، کله چې ته د خپلې خُسرګنی کره د واده اوله شپه تيره کړې، نو هغوی به ستا مال ترلاسه کړي او د خپلې لور په باره کې به د زيات مال او نفعې طمع در څخه کوي. پام کوه چې د ډير زيات اولاد لرونکې ښځې سره واده کولو ته تيار نه سې، هغه به ټوله مال د خپلو لوڼو او زامنو دپاره جمع کوي او پر هغو به يې مصرفه وي، ځکه چې هغې ته تر تا خپل اولادونه ډير ورنږدې دی، او په يوه کور کې دوې ميرمنې دې سره يو ځای نه کړې، تر څو پورې چې دې ټول مصارف پوره سوي نه وي، يا يې د پوره کول طاقت ونه لرې تر هغه پورې واده ونه کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند ترتيب: اول علم حاصل کړه، بيا حلال مال او ګټه او وروسته د هغه څخه د واده غم کوه، که د سبق د زده کړي په وخت کي د مال د ګټلو په فکر کي سولې، نو علم به نيمګړی در څخه پاته سي، اول ګټلی مال د مينځو او غلامانو د رانيولو دپاره اماده کړه، که د دنيا د ښځو په عيش او عشرت اخته سوې، ټول قيمتي وخت به دي عبث تير سي ډېر مسوليتونه به در په د غاړي سي، په داسي حال کي چي ته به د هغو د ضروورياتو په پوره کولو کي سرګردانه سې، نو د سبق آرمان به دي پر زړه پاته سي. د ځواني د شروع کيدو سره سم د علم حاصلولو ته ځان وقف کړه، ځکه چي په دې وخت کي زړه او دماغ د دنيا د مشکلاتو څخه خالي وي، تر دې وروسته بيا د مال د ګټلو او جمع کولو فکر کوه، مال ښه جمع کړه ځکه چي د ډير مسوليتونو په سبب زړه په فکرونو کي راګير وي، نو کله چي ډير مال جمع کړی بيا نو کور آباد کړه.

زيست روزګار: د الله (جل جلاله) څخه بيره کوه، د امانتونو سپارښتني او د هر عام او خاص خير د ښيګڼي خيال ساته، د خلګو سپکاوی مه کوه، لکه د ځان په رقم د هغو خيال هم ساته چي هغو راشه درشه در سره ساتلې نه وي، لومړی ته ورمخ ته کيږه مه، د مسئلې پوښتلو دپاره که څوک درسي نو ورته راوځه، که چيري پوښتنه کوونکی جواب د سوال مطابق درکړي، نو پوه سه چي قابل دي. د عام اولس سره د دين په باره کي د علم کلام څخه کار مه اخله، ځکه نو په دې رقم سره به خلګ ستا څخه نقل شروع کړي او د علم کلام په شغل کي به اخته سي، يعني په عقايدو کي به د عقل څخه کار اخستل شروع کړي. که څوک فتوا در څخه وغواړي، نو صرف هغه ته د سوال مطابق جواب ورکوه خبره ډيره مه اوږده وه، کنې داسي جواب به بيا درته د سرخوږی سبب سي. که چيري پر تا لس کاله داسي تيري سي چي د کټي وټې درک دي نه وي، او د مال ګټلو طاقت هم ونه لرې، بيا هم د علم د ښووني څخه مخ مه اړوه، کنې نو ژوند به دي لنډ او ګران سي. د فقهي هر شاګرد داسي ګڼه لکه خپل زوی، په سبب ددې چي په هغه کي د زده کړي شوق جلا سي، يعني د زده کړي سره يې شوق پيدا سي، که يو عام کس لاس درواچوي، نو ته جنګ مه ورسره کوه، کنې نو عزت به بايلې، طاعت او عبادت تر نورو خلګو ډير کوه، که چيري هغو ته په طاعت او عبات کي تر ځان کم وليدلې، نو دوی به بدګمانه سي او وايي به چي موږ ته خپل جهالت څومره فايده رارسولې ده، دته خپل علم دومره خير نه دی رسولی، هغوی به دا فکر کوي چي تاته ستا علم دومره فايده نه ده درسولې کم چي د هغوی جهالت هغوی ته رسولې ده.

د تګ راتګ آدب: که چيري داسي ښار ته ولاړې او په کښي استوګن سوې چي د علم خاوندان په کښي موجود وه، نو په هغه ښار کي ځان تر هغو لوړ مه ګڼه، بلکي داسي وخت تيروه لکه ته چي هم د دوی د ښار يو کس يې، چي د ښار د عالمانو دا يقين راسي چي د هغو مرتبو ته ستا د طرف څخه هيڅ خطر نسته او که داسي نه وي نو ټوله به ستا پر خلاف راولاړ سي، تا

(c) ketabton.com: The Digital Library

به ددې ځايه څخه به دې بېځايه کړي، په مسلک پوري به دي پوسخند در ووهي او په ناحقه به دي ملامت کړي. که هغو د مسائلو په باره کي پوښتنه در څخه وکړه، د مناظرې، مباحثې او په جلسو کي د بحث کول څخه ځان ځيني ساته، او که دي د هغو سره خبري کول غوښتل، نو په واضح دليل سره يې ورته کوه، هغو ته د هغو د اُستاذانو په باره کي پيغور مه ورکوه، کنې نو هغوی به هم تاته داسي پيغورونه درکړي، د خلګو د طرفه هر وخت بيداره اوسه، څنګه چي دي ظاهر دی په باطن کي هم د الله (جل جلاله) دپاره ځان راسته کړه، ځکه چي علم تر هغه پوري فايده مند کيدای نه سي، تر څو چي د انسان ظاهر او باطن سره يو شی نه سي.

غوره عمل: کله چي دي د وخت باچاه پر يو داسي مقام باندي کښينوي چي هغه ستا د شان سره مناسب نه وي، نو تر هغه وخته يې مه قبلوه تر څو چي تاته دا يقين نه وي سوی چي تاته درسپارل سوې وظيفه خالص ستا د علم د وجي څخه ده. د فکر او نظر په مجلس کي په بيره خبري مه کوه، ځکه چي دغه بيره به دي په خبرو کي خلل پيدا کړي، او ژبه به دي در ګډوډه کړي، د ډيري خندا څخه ځان ساته ځکه چي ډيره خندا زړه وژني، پر لاري باندي درونه او په آدب سره ځه، په کارونو کي د ډيري تندروی څخه کار مه اخله، که د شا د خوا آواز درپسي وکړي جواب مه ورکوه، ځکه چي خلګ په غويو پسي د شا د خوا نارې وهي. د خبرو کولو په وخت کي ډيري چغي مه وهه او مه په لوړ آواز سره خبره کوه، خبري په سکون سره کوه او د اندامونو د حرکت څخه ډير کار مه په کښني اخله په دې غرض چي ستا په ثابت قدمي د خلګو يقين راسي، د الله (جل جلاله) ذکر د خلګو په وړاندي ډير ډير کوه، چي خلګ درسره عادت سي.

د لمانځه څخه وروسته ځان ته يوه وظيفه مقرره کړه، چي د قرآن کريم په آيتو او د الله (جل جلاله) په اذکارو باندي مشتمله وي، الله (جل جلاله) چي د صبر او استقامت کم دولت او نور ګڼ نعمتونه چي يې درکړي، د هغو شکر پر ځای کړه يعني شکر يې وکاږه، هر مياشت يو څو روژې پر ځان لازمي کړه، چي نور خلګ هم ستا د دغه کاره سره عادت سي، خپل نفس قابو کوه په خاطر ددې چي ته د خپل علم په برکت دنيا او اخرت دواړه وګټې، د سودا کولو دپاره خپله مه ځه، يو خدمتګار ځان ته پيدا کړه، چي د دنيا ضروري کارونه دي تر سره کړي دا چي ستا پرې پوره اعتماد وي. د خپلي دنيا څخه په کم حالت کي چي ته يې ددې حال څخه ځان بې خبره او بې فکره مه کوه، ځکه چي الله (جل جلاله) به ددې ټولو شيانو په باره کي پوښتنه درڅخه وکړي، نوي ځوانان د ځان سره مه يو ځای کوه، د وخت د باچاه سره خپل خصوصي تعلقات يعني پخه آشنايي خلګو ته مه ورښکاره کوه، کنې نو خلګ به خپل حاجتونه تاته در وړاندي کړي، او که چيري تا د خلګو ضرورتونه د باچاه دربار ته وړل شروع کړه، نو د هغه په نظر کي به ولويږې، او که چيري ته د خلګو د حاجتونو پوره کولو ته اماده نه سې، نو دوی به تور درباندي پوري کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نصحت کولو آداب: په غلطو کارو کي د خلکو پیروی مه کوه، بلکي په صحیح کارو کي د هغو پر قدم باندي قدم کښېږده، کله چي ته په یوه انسان کي یوه خرابي وويني، نو د هغه یادونه په بدي سره مه کوه، د هغه د نیکي طمع لره او که په چا کي څه ښوالی ووینې، نو ښه والی يې یاده وه، البته که تاته د ده په دین کي څه خرابي ښکاره سوه، نو خلک په خبر کړه چي د هغه پیروي ونه کړي او ځان ځيني وساتي. که تا هم يو وار داسي وکړه، نو هغه به ستا څخه وبيرېږي او هيڅ څوک به په دين کي د بدعت اظهار ونه کړای سي، کله چي ته د وخت د باچاه په عمل کي د دین خلاف یوه خبره ووینې، نو اول هغه ته د خپل اطاعت او وفاداري یقین ورکړه، یعني په خپل اعتماد کي يې راوله، ځکه چي هغه تر تا ډير قوي دی، بیا نو وروسته خپله يې ورته اظهار کړه: تر څو چي ستا د باچاهي او د غلبي تعلق وي، ستا حکم مي پر سر او سترګو قبل دی، البته ستا د فلاني عادت دپاره ستا فکر ګرځول ضروري ګڼم، کم چي د دین د معیار مطابق نه دی که چیري تا یو وخت هم د وخت د باچاه په وړاندي د داسي زړه ورتیا څخه کار واخیستی، نو بس دا کافي ده ځکه که ته بیا بیا داسي خبره کوې، نو کيدای سي چي ستا سره سختي شروع کړي، بیا نو په هغه کي د دين سپکاوی وسي، او که یو وار ستا سره سختي وکړي او غرض يې ستا د ديني جذبي، امربالمعروف او نهي عن المنکر د استقامت امتحان اخيستل وي، نو که یو واري يې بيا داسي درسره وکړل، نو د هغه سره په کور کي یوازي په یوازي ملاقات ورسره وکړه، ديني نصیحتونه ورته کړه، که چیري باچاه بدعتي وي، نو یوازي په یوازي بحث ورسره وکړه، په دې لړ کي د باچاه په مخ کي د قرآن کریم او احادیثو بیان وکړه، که هغه دا خبري ومنلې نو ډیر به ښه وي او که يې ونه منلې نو د الله (جل جلاله) ته دعا وکړه، چي تا ځيني په آمن کي کړي. مرګ په یاد لره او د خپلو هغه اُستاذانو د پاره استغفار وايه، یعني د الله (جل جلاله) څخه د هغو دپاره د بخښني سوال کوه، د چا څخه چي دي علم حاصل کړی دی، همیشه د قرآن کریم تلاوت کوه، قبرونو، بزرګانو او مبارکو ځایو ته ډیر ورځه، عام مسلمانان که داسي خوبونه درته بیانوي، چي تعلق يې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او صالحینو سره وي، یعني چیري چي وې په غور او فکر سره يې اوره، د دنيا پرستو سره ناسته او ولاړه مه کوه، البته که دي غرض د دین طرفه ته رابلل وي بیا نو خیر دی، ډيري بازی مه کوه، د ښکنځلو څخه ځان ساته، آذان کوونکی چي په مسجد کي آذان وکړي، نو تر نورو خلکو د مخه مسجد ته د تللو دپاره تیاري کوه، چي عام اولس په دې کار کي درڅخه د مخه نه سي، د وخت د باچاه سره په همسایتوب کي نږدې استوګنه مه کوه، که چیري په خپل همسایه کي یوه بده خبره ووینې، نو د باچاه څخه يې پټ ساته، ځکه چي دا په امانت کي راځي، او د خلکو رازونه مه ښکاره کوه، که څوک د یوې معاملې د اصلاح په باره کي مشهوره درڅخه وغواړي هغه ته د خپلي پوهي مطابق صحيح مشهوره ورکړه، په دې سره به الله (جل جلاله) ته نږدې سي. زما دا وصیت ښه په یاد ساته که الله (جل جلاله) ته منظوره یعني قبول وې، نو دغه وصیت به تاته په دونیا او اخرت کي خیر در ورسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همت او بې همتي: د درواغو ويلو څخه ځان ساته، حق او باطل په خپلو کې مه سره ګډوه، په خپلو ټولو کارونو کې د غيرت او بهادري څخه کار اخله، هر وخت سپين کالي اغونده. د کم حرص او کم دنياوي محبت په ساتلو سره خپل زړه موړ يعني غني لره، خپله تنګسه چا ته مه ورښکاره کوه، مګر که ډير تنګدسته او فقير يې نو همت مه بايله، ځکه چې د کم همته انسان مرتبه کمه وي، پر لاره چې ځې شاوخوا مه ګوره سيده دې لاره ته ګوره. کله چې حمام ته ننوځې نو د حمام کولو مزدوري تر نورو خلګو ډيره ورکوه، چې په عام اولس کې د ډير بامروته او د لوړي مرتبې انسان وپيژندل سې. د خپل ضرورت سامان کسبګر او نورو کاريګرو ته په خپل لاس مه وروړه، بلکې د ځان د پاره يو اعتباري کس نوکر ځان ته ودروه، چې دغه کارونه هغه وکړي. د درهم او دينار د خرڅولو او رانيولو په وخت کې دير فکر کوه، د درهمو شميرل خپله مه کوه، په اعتباري بنده يې کوه. د دنيا مال او اسبابو ته د قدر په نظر مه ګوره، ځکه چې د علم د خاوندانو په نظر کې دا هيڅ حقيقت نه لري، د الله (جل جلاله) سره چې کم نعمتونه دي هغه تر دنيا غوره ګڼه، ځکه چې هغه ډير غوره دي، لنډه دا چې خپلې ټولې دنيايي معاملې بل چاته سپاره چې ستا ټول فکر او ذکر علمي دين ته سي، په دا رقم به دې ټول ضرورتونه په اسانه سره پوره سي.

د ليونيو (مجذبانو) او هغه د عالمانو چې د حجت او مناظري په کولو نه پوهيږي خبري مه ورسره کوه، او ځيني د ځانه جوړونکي مسئلو ولا چې د خلګو په معاملاتو کې عجبه عجبه مسئلې بيانوي هغوی به ستا د شرمولو په خاطر څه نا څه کوښښ کوي، د خپل بې عزتې په مقابل کې به ستا هيڅ پروا نه لري، حالانکې ښه پوه وي چې ته پر خقه يې. کله چې د لوړي مرتبې پر خلګو پيښ سې تر څو چې هغو تاته پخپله مناسب ځای نه وي درکړی، ته کوښښ مه کوه چې ځان خامخا پر هغو دروند کړې، هسې نه ضرورت درته پيښ سي. که چيري پر يو کلي پيښ سوې چې د مسجد امام يې نسته، نو د خپل جانبه د امامت د لمانځه دپاره مه ورمخته کيږه، تر څو چې د اعزاز په توګه هغوی تا ورمخ ته نه کړي. د صحراو د غرمې په وخت کې حمام ته مه ځه، د سيلونو ځای ته مه ځه مه راځه. کله چې د باچاه ظلم او ستم راوخلي، نو هلته مه بندي کيږه، البته کې دې دا يقين وي چې ته به يې د ظلمونو څخه منع کړې او خبره به دې ومني د حق او انصاف څخه به دې کار واخلي، نو بيا خير دی ځکه که باچاه ستا په وړاندې ناجايزه کارونه کوي او اکثر وخت به حالت داسې وي چې ته به يې نه سې منع کولای، نو په داسې حال کې به خلګ دا فکر کوي چې د باچاه ظلم او ستم پر حق دی.

د مجلس آداب: په علمي مجلس کې د قهر او غوسې څخه ځان ساته، عام اولس ته د قيصو اورولو خوند مه ورکوه، ځکه چې قيصه ويونکي اکثره وخت په قيصه بيانولو کې د درواغو څخه خامخا کار اخلي. که چيري د يو چا علمي مجلس ته د مشاورت دپاره د تللو نيت وکړې، که دغه مجلس د فقهي وي په کبني کښينه خبري په کبني وکړه، چې دا د تعليم درجه لري په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې غرض چې خلک ستا د موجودګي ځخه په دې ذُهکه نه سي، چې ستا مخاطب د علم څخه باخبره دی، که څه هم په حقیقت کي داسي نه وي او که چیري مخاطب سړي د فتوا د پوهیدو جوګه وي، نو فتوا ورته بیان کړه، که نه وي نو پرېږده یې او په دې غرض هیڅ ځای مه کښینه چې بل سړی دي ستا په مخکي درس ورکوي، بلکي د نګراني دپاره د خپلو ملګرو څخه یو کس هلته کښینوه، چي هغه تاته د ټولو خبرو حال او احوال بیان کړي، چې څه یې ویلي دي؟ څنګه او څونده یې ویلي وه؟ د ذکر او بیان داسي مجلس ته مه حاضرېږه چې ستا د شان او شوکت دپاره یو چا جوړ کړی وي، یا ستا د طرفه د هغه کس د نفس د اصلاح دپاره قایم سوی وي. د نکاح تړلو کار خطیب ته حواله کړه او همداسي د جنازې او اخترونو د لمانځه د امامت کار هم بل چاته وروسپاره، اخري خبر دا ده چي ما په خپلو نیکو دعاوو کي مه هیروه، او زما د طرفه دا نصیحتونه ومنه او قبول یې کړه، دا مي ستا او د مسلمانانو د فائدې دپاره بیان کړی دی.

د یوسف بن خالد سمتي (رحمة الله علیه) په نامه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وصیتونه:

یوسف بن خالد سمتي (رحمة الله علیه) د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په شاګردي کښي ډیر وخت تیر کړ، کله چي یې سبق سرته ورسوی فاضل سوو، نو د کوفې څخه د خپل وطن بصرې ته د روانیدو په وخت کي د خپل اُستاذ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په خدمت کي حاضر سو چي رخصت ځیني واخلي، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: د نصیحت په توګه یو څو خبري درته کوم، بیا نو دا خبري په زړي کي وساته، که تللې په کار به درسي. که دي د عامو خلګو سره دي سر او کار وي، او که دي د علم د خاوندانو سره د ځان اصلاح وي، او که د خلګو د اصلاح کار وي، غراض دا چي ددې خبرو زده کړه د دین او دنیا یعني د دواړو دپاره ضروري ده، که دي عمل په وکړی نو دا به ستا دپاره د علم د خپرولو په وسیله تاته د یوې لویي خیر ښیګني ذریعه وګرځي، په دې خبره ځان پوه کړه چي کله ته پر ځان چار چاپیره خلګو ته په ښه نظر ونه ګورې، نو هغوی به ستا دښمنان سي که څه هم ستا خپل مور او پلار وي، که دي د خلګو سره ښه سلوک کوی هغوی به تاته د قدر په نظر ګوري، او ستا دپاره به داسي وي لکه د مور او پلار په شان. بیا یې ورته وویل: لږ صبر وکړه یو څو نوري خبري هم درته کوم او یو څو نور کارونه هم دربنیم، چي د هغو اهمیت په خپله تقسیم کړې او شکر به پر وباسي. یو لږ ګړی وروسته یې ورته وفرمایل: ته یې داسي وګڼه لکه زه چي ستا سره یم او ته بصر ته ورسیدې، خپلو مخالیفینو ته مخامخ سوې خپل ځان دي تر هغو غوره وګڼې یا تاته د خپل علم په سبب ځان تر هغو غوره درته ښکاره سوو، او د هغو سره په راشه درشه کي دي ځان بد درته ښکاره کیدی، په ماحول کي دي نفس تنګ سو او د هغو مخالفت ته دي ملا وتړله، ستا طبیعت د هغو سره نه لګیدی، هغوی دي پریښول هغو ته پریښولې، تا هغو ته بد رد وویل او هغو تاته بدعتي او ګمراه وویل، او دغسي مو پر یو او بل بهتان ویل شروع

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړل، اوس ته دې ته مجبوره سوی یې چي یو ځای ته ځیني ولاړ سې ځان ځیني پناه کړې، دا نو ډیره لویه بې عقلي ده داسي سړي ته هوښیار نه سي ویل کیدای، چي د یو چا سره یې معامله راسي او د هغې تر حل کولو ورسره گذاره ونه کړای سي.

د مشر او کشر فرق او د یو بل حق ادا کول: کله چي ته بصرې ته ننوځې، نو خلک به ستا هرکلي ویلو او ستا سره د ملاقات کولو دپاره ستا مخ ته راوتلي وي، ځکه چي هغوی پر ځان دا ستا حق گڼي، نو ته هم په هغو کي د هر یو کس سره د هغه د شان مطابق مخ ته ورسه، د مشرانو آدب کوه، عالمانو ته په درنه سترگه گوره، د سپین ږیرو د عزت خیال ساته، د ځوانانو سره په نرمی چلند کوه، اولس ته نږدې اوسه، د نیکانو او بدانو سره کښینه، د وخت د باچاه سپکاوی مه کوه، هیچاته په سپک نظر مه گوره، خپل رازونه چاته مه معلوموه، بې ازمایښته پر چا اعتبار مه کوه، د کوچنیانو او سپکو خلکو سره ناسته او ولاړه مه کوه. د چا چي طبیعت نه درسره لگیږي د میني او محبت اظهار مه ورسره کوه، د هغو دعوت مه قبلوه او مه تحفه ځیني اخله. نرمي خبرې، صبر او زغم، ښه گذاره، خوش اخلاقي، په سړه سینه او پراخه زړه د خلکو سره ژوند تیرول، ښه کالي اغوستل او خوشبویي لگول پر ځان لازمي کړه. په سپرلیو کي همشه ښه سپرلي درسره ساته، ضروري حاجت یعني اودس ماتي دپاره وخت مقرره کړه، په دې سره به هر کار درته اسانه سي، د خپلو دوستانو او ملگرو څخه مه بي پرواه کیږه، د هغو د اصلاح فکر تر ټولو د مخه کوه، مگر خبري په نرمي ورسره کوه، نرمي او ښې خبري خپل عادت وگرځوه، ډیر په غصه کیږه مه ځکه چي په دې سره نصیحت اوریدونکی خپل سپکاوی محسوسه وي، خلکو ته داسي موقع مه ورکوه چي ستا بې ادبي وکړي، که پر دې خبرو دي عمل وکړی نو وخت به دي ښه تیر سي.

بندگي او زندگي: لمونځ په باقاعدگي سره کوه، دسترخوان پراخ ساته ځکه چي کنجوس سړی سردار نه سي جوړیدای، د خپل ځان دپاره یو صلاح کار ودروه، چي د خلکو د حالاتو څخه دي خبره وي او که چیري دي په نظر کي وراني او خرابي راسي، د اصلاح کوښښ یې کوه، او خپله مهرباني نوره هم زیاته کړه، که څوک غواړي نو لیدل او کتل ورسره کوه، او که یې نه غواړي هم. څوک چي نیکي درسره وکړي د هغه سره نیکي کوه، او که څوک بدي درسره وکړي، نو ته نیکي ورسره کوه، د مهرباني او معافي څخه کار اخله، خلک د نیکي وطرفه ته وربوله، کم څوک چي تاته د نقصان رسولو نیت لري د هغه څخه ځان ساته، پردی حق پر ځان مه پریږده، یو مسلمان کس که ناروغه سي پوښتني ته یې ورځه، که یو څوک ستا سره تعلق پریږدي ته یې مه ورسره پریږده. څوک چي درسي عزت یې کوه، که چا بد درپسي وویل معاف یې کړه، څوک چي ستا خلاف په تا پسي غلطي خبري کوي، ته د هغو په حق ښه خبري کوه، څوک چي مړ سي حق یې ادا کړه. که د یو چا ښادي وي مبارکي ورکوه، که چاته تکلیف یا مصیبت ور ورسیږي او یا آفت پر راسي غم شریکي ورسره کوه، که تاته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو چا کار پيښ سي د هغه کار ورکوه، که يو څوک فرياد درته کوي، نو ته غوږ ورته نيسه، که يو چا ته ستا د مرستي ضرورت وي مرسته ورسره کوه، څومره چي دي وس کيږي د خلګو سره د ميني او محبت سلوک کوه، هر چاته سلام وراچوه يعني سلام ادا کوه، که څه هم کمزوری وي، که په مسجد کي د يو څو کسانو سره ناست وې، هغو په يوه مسئله کي خبري اتري کولې ته د هغو د رايي مخالفت مه کوه.

تعليم او تربيه: که ستا څخه يو څوک د يو خبري پوښتنه وکړي او د هغه خبري څخه مخکي په خلګو کي مشهوره وي، نو هغه بيان کړه ورته او بيا ورته ووايه چي په دې کي يو بل قول هم سته چي هغه داسي او داسي دی، او دليل يې دا دی که هغو ستا دا خبري واوريدې، نو يقيناً د هغو په زړونو کي به ستا قدر او عزت پيدا سي، او څو ک چي ستا مخالفت کوي هغه ته داسي لاره وروښيه چي اصلاح سي. خلګو ته اسانه خبري کوه، ګراني او پيچيده مسئلې مه ورته بيانوه، داسي نه چي هغوی غلط مطلب ځيني واخلي. د هغو سره مهرباني کوه، کله نا کله خوشطبعي ورسره کوه، يعني خندا، او ټوکي ورسره کوه، په دا رقم به د خلګو د علم سره مينه او محبت پيدا سي، هميشه د علم خبري ورته بيانوه، کله نا کله د هغو خلګو دعوت هم کوه چي ډوډۍ ته يې راغواړې، د خلګو سره سخاوت کوه، د هغو کوچنی کوچنی خبري تر نظر لاندي مه نيسه، د هغو ضرورتونه پوره کوه، مهرباني ورسره کوه، پر کوچنيو کوچنيو خطاو يې سترګي پټوه، ځان ناغرضه کړه، د يو چا مخ ته تندی مه خرابه وه، چاته بد و رد مه وايه، د خلګو سره داسي ګډ اوسه لکه ته چي د هغو څخه يو يې، د خلګو سره داسي سلوک کوه لکه څنګه چي يې د ځان دپاره خوښوي او د هغو دپاره هغه څه خوښه کړه چي ته يې د ځان دپاره خوښوې.

د نفس پاکي، د ښو او بدو فرق: خپل نفس قابو ساته، پر خپل حال او احوالو نظر لره، د فتنو او شرونو څخه ځان ساته، که يو کس هر څه درته ووايي ته يې بې عزته کوه مه، که څوک ستا خبري په غور او فکر سره اوري ته هم د هغه خبري په غور او فکر سره اوره، که خلګ تاته تکليف درنه کړي ته يې هم مه ورکوه، په څه چي خپله خوشحاله کيږي په هغه څه نور خلګ هم خوشحاله ساته، په ښه نيت خلګو ته هرکلی وايه، حق ويل پر ځان لازم کړه، تکبر مه کوه، د ټګی څخه هم ليري اوسه که څه هم خلګ ټګي درسره کوي، په امانت کي خيانت مه کوه که څه هم خلګ خيانت درسره وکړي، په وفاداري او تقوا کي ټينګ اوسه. که چيري تا زما په دې وصيت عمل وکړی نو ته باور وکړه چي د هر مصيبت څخه په آمن کي سې، بيا امام اعظم ابوحنيفه ورته (رحمة الله عليه) وويل: دا وخت زه په دوه حالتو کي راګير يم په دې غمجن يم چي ته به زما د نظره پناه سي او بل طرف ته خوشحاله په دې يم چي ته به ښه او بد وپيژنې، کله کله خط راستوه، او د خپلو ضرورتونو څخه مي خبره وه، ته ماته د اولاد په رقم يې او زه ستا دپاره د پلار په مرتبه کي يم. ځه په مخه دي ښه د خدای (جل جلاله) په آمن کي اوسې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند انقلابي او سياسي اړخ

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سياسي ژوند درې اړخونه درلودل، اول دوه اړخه يې طمعه ګيره وه، يعني انقلاب يې راوستی مګر په يوازې سر جنګيدی د ذاتي مفاداتو د عزمت او شهادت څخه علاوه د قومي، ملي او اجتماعي مفاداتو مخنيوی کيدی، په ښکاره ډول نشر نامکن وو، ددې وجهي څخه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د يوې منصوبه بندی ماتحت څه قوانين جوړ کړل، د هغو پر جاري کولو او چلولو باندي په مثالي ډول کامياب سوو، کله چې د طمعي دوره تيره سول د تحريک غونډې خپل فرضيت ادا کړی د انقلابي تحريک په جوړولو لاس په کار سوو، د سرتاسري انقلاب پر ځای يې د اسلامي انقلاب توقع او اُميد درلودی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دې لړ کي د خپل ځان قرباني کولو ته تيار وو، په تيره بيا د قومي، ملي او اجتماعي مفاداتو د مخنيوي دپاره يې د مروه ګټه وکړه، چې د ټول ملت دپاره يې د اسلامي نظريو د سياسي کرښو برجونه ودرول، او اصول يې قايم کړل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د سياست درې اړخيز دورونه: لومړی دور يې په قاهره کي د بنو اميه د جبري ظلمونو خلاف وچلول سوو، په هغه زمانه کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يوه داسي سياسي شکينجه تياره کړه، چې يو پلا يې د حضرت زيد د شهادت فتوا ورکړه، او بله پلا يې د وزير ابن هبيره د وار په وار ظلمونو پر خلاف يې تحريک وچلوی، د بنو اميه پر خلاف چې عباسيانو کم تحريک راپورته کړی وو خالي انقلاب وو، صرف د مخونو د بدليدلو دپاره چليدی اسلامي نظام نه وو په کښي، د هغو پر خلاف يې د حرمينو هجرت هر چاته په ګوته کړي.

په دوهم دور کي يې د تحريک واک لړ وغزيدی، کله چې د عباسيانو يو سرکښه ابو مسلم خراساني ډيرو ظلمونو ته لاس ورواچوی، د ده پر خلاف ابراهيم صائغ په يوازې سر بغاوت شروع کړی، دغه لاره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته هواره کړه، يو لوی جماعت يې راوبلې، يو پوخ سياسي قوت يې پيدا کړی، داسي تحريک يې وچلوی چې ابراهيم صائغ د خپل ايماني جذبې په ترڅ کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سياسي نظريه د خياله وايسته، د قومي، ملي او اجتماعي مفاداتو پر ځای يې ذاتي ګټو ته لاس ورواچوی يعني د شهادت لوی مقام يې حاصل کړی. مګر هغه وخت د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نظريه داسي وه چې د اُمت د روښانه مستقبل دپاره يې د اسلامي قوانينو تنظيم جوړ کړی او داسي اشخاص ورته پيدا کړه چې راتلونکي زمانه يې د قدر مثال نه سي بيانولای، د عزمت، شهادت او ذاتي قرباني ورکولو جذبه خو يې په زړه کي وه، ليکن امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دې تيرو حالاتو ته داسي روح ورکول غوښتل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ويل: که د ځان قرباني ورکړل سي، نو په قومي او ملي سطحه باندي به د اجتماعي مفاداتو د تحفظ، بقاء او استحکام په صورت کي به زياته قرباني فوت سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم دور د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د سياسي ژوند اخري دور دی، کله چي د ابو جعفر منصور په زمانه کي د اسلامي فقهي او ائيني کار پوره سوو، د مځکي پر مخ هري خوا ته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) تيار کړل سوو ځوانانو کار شروع کړی، بل طرف ته د محمد عبدالله د پاک لمنۍ خاوند او ابراهيم د رضا مندي خاوند په ټول ملک کي د خالص اسلامي انقلاب راوستولو دپاره يو لوی او پراخ تحريک د جال په شکل کي خپور کړی، دا تحريک خالص د اسلامي نړۍ د مضبوطولو دپاره په کار اچول سوی وو، د اسلامي انقلاب توقع او طمع يقيني وه ځيني، چي ددې کار دپاره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کلونو راهسي انتظار وو، په يوه صلاح او مشهوره ټول د علمي ميدان غيرې ته راغلل، مګر پر تدبير باندي تقدير غالبه وو، چي دغه تحريک د منځه ولاړی.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حکومت د انتقامي حربو د خوا څخه په نخښه سوو، اخر دا چي د ځان قرباني يې ورکړه او د شهادت جام يې نوش کړی، او کم لوی قيمت چي يې حاصل کړی دی هغه يې د ذاتي شهادت څخه علاوه د قومي، ملي او اجتماعي سطحو کي د (٥٣٠) پنځه سوه ديرشو کالو پوري د حنفي فقهي د ائين پيروي څخه جوړ دی، چي مثال يې په تاريخ کي د دنيا يو انسان هم نه سي پيشولای، او يوازي دا نه بلکي د حنفي فقهيانو مخ ته د عباسيانو د زور زياتي، سر ټيټي، د څلور پوړيزه فقهي ودانۍ تر قيامته پوري د خالص اسلامي شرعي فقهي قوانينو مهمي نکتيې، د اسلامي نظام د حکومتوالي دپاره علمي نقشې، د بهادري کوټلي تدبيرونه، د بصيرت همت او عظمت نه ختمدونکي نقشې، او پر دې علاوه د استقامت پوخوالی، د شهادت مينه، لوړي حوصلې، تاريخي کارنامې دا هر څه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دايمي نښو نښانو څخه دي، که چيري د دغه لوی امام چي د امامانو سراج او د اُمت د سر تاج دی، د سياسي نظريو او د خالص انقلابي ژوند مطالعه په ژور نظر سره وکړل سي، نو کيدای سي چي په ژوند کي مخ ته تګ يې په نصيب سي او دغه د اولس کښتۍ به د سمندر غاړي ته په اساني سره ورسوي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زمانه کي اسلامي او اولسي سياست: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په داسي وخت کي زيږدلی وو، چي ټول اولس د بنو اميه د ظلمونو د په وجه ذليله کيدل، د حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) مينه ناک لمسي حضرت امام حسين (رضي الله عنه) او د هغه اهل او عيال يې د فرات پر غاړه د تندي د لاسه شهيدان کړل، د حرمين شريفين عزت يې په عام طور سره رسوا کړی وو، په مسجد نبوي کي تر يو څه وخته پوري د سعيد ابن مسيب څخه ماسيوا بل چا د لمونځ کولو جرات نه سوای کولای، د حضرت ابوبکر صديق (رضي الله عنه) لمسي حضرت عبدالله بن زبير يې د بيت الله شريفي پر چوکاټ لوړ په وينو کي لت پت کړی وو، په دې لړ کي تر ټولو رحم کوونکي حالات د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د پيدايش پر ځای په کوفه کي وه، چي په دې ښار کي اول سره ابن زياد او بيا د حجاج بن يوسف زورورو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تورو پواسطه د غريبانو او بي کسو پر سرونو ظلم کړی وو، چي په دې وخت کي د خواجه حسن بصري (رحمة الله عليه)، ابن سيرين (رحمة الله عليه)، ابراهيم نخعي (رحمة الله عليه) او د امام شعبي (رحمة الله عليه) غوندي لويو لويو عالمانو دپاره هم د چوپ کښينستو څخه ماسيوا بله چاره نه وه. مګر کله چي د قدرت د ازلي قانون سره سم د اُمت کښتئ په خطرناکو ظلمونو کي په ډوبيدو سوه، په دې وخت کي غيبي لطيفه راوځليدل او (انا له لحافظون) په شکل د مرستي دپاره يو لوی بند جوړ سوو، دلته هم داسي وسوه د بنو اميه د مړو لاسونو څخه د مخرج الحی من الميت په نتيجه کي حضرت عمر بن عبدالعزيز ته مورنئ تخت په نصيب سوو، دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ځوانئ زمانه وه، چي عمر بن عبدالعزيز د اسلامي ملت د آزادي دپاره اولني منشور وټاکی، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ځوانئ د احساس بلني په وجه د عبدالعزيز د منشور څخه داسي متاثره سوو، چي د يو لوی همت څخه يې کار واخيستی او د نبوت د علومو د يو کلک عالم امام حماد بن ابی سليمان (رحمة الله عليه) په حلقه کي داخل سوو، تر لسو (۱۰) کالو پوري يې ديني خدمتونه ورسره وکړل.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مکي ته هجرت او بيرته کوفې ته ستنيدل: په دې وخت کي د تقدير فيصله داسي وه چي د حضرت عمر بن عبدالعزيز د خلافت زمانه څه باندي دوه دوه نيم کاله وه، وروسته تر دې دی هم وفات سوو، د ده پر ځای يزيد پر تخت کښينستی د يزيد څخه وروسته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په زمانه کي د بنو اميه ښېږ خليفه ګان يو په بل پسي راغلل، دوی د نبوت لاره پرې ايښه وه، د عجمي پاچاهانو طريقه يې اختيار کړې وه، بې ځايه طرفداري خو يې شغل ګرځيدلی وو، د يوې ښځي په خاطر به يې لوی لوی قاضيان برطرفه کول، ځکه خو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې ظالمانو د ظلمونو څخه په تکليف سوو، مکي ته يې هجرت وکړی او د عباسيانو تر خلافت پوري هلته موقيم وو. کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بيرته کوفې راغلی، تر کمه ځايه چي د فقهي د قانون ريښې غزدلي وې، تر هغه ځايه يې د نافذولو دپاره د داسي سياسي طريقې کار اختيار کړی وو، چي په هغه کي د اوسني سياست غوندي پروپاګند، بې ځايه نعري وهل، په جلسو کي بد او رد ويل او داسي نور څه نه وه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د خپلو خواهيشاتو پر ځای د قانون پيروي غوښتل، د دوی سياست په ډير خاموشي سره مخ ته تلی، مګر د حکمت څخه خالي نه وو، کله چي يې د انقلابي سياست نتيجه معلومه سوه، نو دا نتيجه يې د اسلامي سياست دپاره اصول وګرځيدل او د تاريخ په پاڼو کي ثبت سوه، کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د عباسي خليفه ابوجعفر منصور غوښتنه چي د قضاء عهده وه ونه منل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: ای اميرالمؤمنينه! ستا پر شاوخوا چي څومره خلګ دي دوی ته داسي افسران په کار دي، چي ستا په وجه د دوی قدر وکړي، په دې خبره کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خليفه منصور ته دا خبرداری ورکړی، ستا چي څومره نوکران، افسران، ياران او دوستان دي، دوی انصاف، د قانون پيروي او يوالی نه خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا هم وویل: که چیري ستا ذاتي مقدمه را مخته سي او ته دا وغواړي چي فیصله دي په قانون سره ونه کړل سي او ته پر ما باندي فشار راوړي چي فیصله بي قانونه وکړم، نو دا په یاد لره چي په دریاب کي مي غرقیدل خوښ دي، مګر دا هیڅ کله نه منم چي په فیصله کي دي انصاف نه وي، دا خبر په ښایستو الفاظو او خالي نظر سره نه وه، بلکي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په علمي توګه په باریکو حالاتو کي هم د اسلامي سیاست د اصلاح او تدبیر اصول څرګند کړي دي.

د حکومت د پیسو اخیستلو څخه منع کول: یو وخت ابو جعفر منصور امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته یو څه پیسي د ډالۍ په توګه راولیږلې، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا پیسي قبولي نه کړې، دوستانو امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته مشهوره ورکړه، ورته ویې ویل: دا پیسي واخله خیرات یې کړه، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: د دغو خلګو سره څه حلال سته؟ د دغو خلګو سره څه حلال سته؟ یعني د باچاهانو سره؟ د وفات څخه وروسته امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د بغداد د عامي هدیرې څخه لیري یوازي ښخ کړل سوو، کله چي خلیفه منصور راغلی په لمانځه کي شریک سوو، وروسته یې پوښتنه وکړه: ولي تاسو د عامي هدیري څخه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) جلا ښخ کړی دی؟ خلګو وویل: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د بغداد مځکي ته د غلا مځکه ویلي ده، او دا یې فتوا هم وه، او وصیت یې هم کړی وو، ویل: ما به په داسي مځکه نه ښخوي چي هغه په ناجایزه طریقي سره حاصله سوې وي، خلیفه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د قبر طرف ته د ګوتي په نیولو سره وویل: د مرګ څخه وروسته هم ما ستا څخه څوک نه سي خلاصولای.

کله چي د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) پر اُمت باندي د جابیرو باچاهانو او امیرانو د طرفه ظلمونه کیدل، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به دا نه سوای زغملای هر وخت به خوابدی وو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) غوښتل چي د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) اُمت ددې ظالمو حکمرانانو د غلامۍ څخه خلاص کړي، یو وخت د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په مخ کي د امام زین العابدین زوی زید بنو امیه شهید کړی، بیا په دې سلسله کي د اهل بینو د خاندان څخه د امام حسن لمسی محمد بن عبدالله چي په نفس ذکیه باندي مشهوره وو، د عباسي خلیفه ابو جعفر منصور د ورور د عیسی د لاسه شهید سوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چي به داسي حالات لیدل بې اختیاره بې ژړل، راوي وایي: کله چي به امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د زید بن علی شهادت به یې په یاد سو ډیر به یې ژړل.

د عبدالله بن زبیر زوی وایي: ما امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ولیدی چي د محمد بن عبدالله حسن د شهادت څخه وروسته چي د ده ذکر به یې کوی نو د سترګو څخه به یې اوښکي راتللې، همداسي د تاریخي یادونو په رڼا کي د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د زړه کیفیتونه ښه څرګندیدای سي، د مسلم بن سالم وینا ده وایي: ما د لویو لویو شیخانو سره لیدل دي، مګر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) څخه ماسیوا ما داسي څوک نه دی لیدلی چې د حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) د اُمت ډېر احترام کوونکی وي. د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په زړه کې چې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د اُمت سره څومره مینه وه، هیڅ چاته دا مینه نه سي څرګندیدلای، همدا وجه ده چې خپله به یې تر دوو درهمو څخه زیات خوارک نه کوی، کله کله به یې د وچ دال ډوډۍ خوړله. مګر بل طرف ته امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ناتاونانو، مظلومانو، عالمانو، طالبانو، فاضلانو، امامانو، مجتهدانو د دین خدمتګارانو او د اُمت د عامو کسانو دپاره یې د تجارت کاروبار کوی او غمخوري به یې ورسره کوله، د دوی ټولو هر رقم مرستې ته یې ملا تړلې وه، غریبانو ته به یې په مظاربت پیسې ورکولې او مرسته به یې ورسره کوله.

د امانتونو د ساتنې دپاره امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د اسلامي ټکلاري سلسله قائمه کړه، د همسایګانو سره ښه سلوک، د حاجتمندو د نیستي لیري کول، د کونډو نګراني، د مسکینانو سره سخاوت، طالبانو ته وظیفې او عالمانو محدیثنو شیخانو ته پیسې ورلیږلې، راوي زیاتوي: په طالبانو کې چې به چاته یو ضرورت پیښ سوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به ورحلوی، تر داسې حده چې ودونه به یې هم ورکول، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) خپلې پیسې پر دوی باندې مصرفولې او په باقدګې سره یې وظیفه هم ورکول، قاضي ابو یوسف (رحمة الله علیه) وایي: تر (۲۰) کالو پوري امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) زما د اهل او عیال مصرف کړی دی.

په کوفه کښې د تاریخ یو مشهور کس ابن نصرانیه خالد د ۱۰۵ څخه ۱۲۰ هجري کال پوري وزیر پاته سوی وو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د (۲۵) پنځه ویشتو کالو د عمر څخه تر (۴۰) کالو پوري وخت د ده د وزارت په وخت کې تیر کړی وو، په دغه (۱۵) پنځلسو کالو کې ددې وزیر د لاسه د کوفې خلګ په اور کې پراته وه، پر اسلام یې د کفر رنګ غالب کړی وو، د مساجدو منارونه یې سپیره کړي وه، عیسویانو ته به د مسلمانانو د ګټې خوړلو واک ورکړی وو، رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته به یې په سپک نظر کتل، پر حضرت علی (کرم الله وجه) او حضرت عثمان (رضي الله عنه) باندې به یې لعنت وایه. العیاذ بالله

د حضرت زید بن علی (رحمة الله علیه) کوفې ته راتلل: د زور زیاتي په دې تیریو کې د نبوت د ګلستان یو څراغ حضرت زید بن علی چې کوفې ته راغلی، نو دا د کوفې د مظلومانو دپاره د رحمت د فرښتې راتلل ثابت سول، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یو راز دار منصور بن معتمر د حکومت د مقابلې دپاره د حضرت زید (رحمة الله علیه) لاس نیول شروع کړه، چې په دغه تحریک کې پوره (۴۰۰۰) څلور زره انسانانو د حضرت زید لاس نیوی یې وکړی، او د بنو امیه د وران کارو مقابلې ته یې ځانونه وسپارل، سفیان ثوري (رحمة الله علیه) او امام اعمش (رحمة الله علیه) هم د حضرت زید (رحمة الله علیه) سره په دې کار کې د مرستې مظاهره وکړه، ګویا چې په سیاسي کارونو کې یې پرده داري خوښوله، مګر د حضرت زید (رحمة الله علیه) په نظر کې صرف او صرف د اسلام لویي وه، نوموړي د کوفې د سیاسي، اولسي او ریاستي نظام جوړونکي مجتهد امام

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) معلومیدی، بیا یې خپل قاصد فصیل بن زبیر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته ورولیږی. په تیره بیا امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چې د شرعي قانون د مخه د جبرناک حکومت خلاف کم اسلامي سیاست خپل کړی وو، هغه د ډیرو د فکره څخه وتلی وو، د سیاست لفظ د امر باالمعروف او نهي عن المنکر پر ځای استعمالیدای سي، لکه په نورو الفاظو کي مطلب دا چي په اسلامي طریقو خصلتونو باندي خلک درول او دعوت ورکول او د اسلامي اولس څخه په قرآن کریم او حدیث په دواړو کي ددې کار د بلني غوښتنه سوې ده، په هغه زمانه کي د حدیث پوهانو یوه لویه ټولګۍ د ظالمو باچاهانو په مقابله کي خاموشي اختیار کړې وه، دوی د خپلي ذاتي زمه واري پوره کولو په لړ کي د خپل وس مطابق وخت تیروی، دې کار ته به یې د اسلامي سیاست جامعه وراغوستل.

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) به یو طرف ته د ظالمو باچاهانو په مقابله کي بې طرفي اختیارول او یا به یې ځان لیري ځیني ساتی، مګر بل طرف ته به یې خپل سیاسي مسلک اختیاروی او که به په دې کار کي د امر باالمعروف او نهی عن المنکر قرآني فریضه منسوخ کیدل، نو دا به یې خلاف ګڼل، هلته به امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حالاتو د نتیجو د اندازو څخه بې پروا سوو، د سراسري سیاست د خاطره به میدان ته وروتی، د شرعي فقهي د نظره او د پیغمبري تعلماتو په رڼا کي به یې دا خبره بې فایدې ګڼله، د ناکاره کار بدلول به یې ضروري ګڼل، مګر کله چي به د ناکاره کار په بدلیدو سره بل ناکاره کار ته لاره هواریدل، نو بیا به یې د ډیر احتیاط څخه کار اخیستی، د قرآن کریم آیتونه، د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) حدیثونه او د صحابه کرامو نمونې به یې مخ ته ایښوولې، په علمي توګه به یې سیاسي لاره اختیارول.

د یوې قوي سیاسي غونډي د جوړیدو ضرورت: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا ضروري ګڼل چي د نیکانو په مرسته دي یوه قوي سیاسي غونډه جوړه سي، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) فرمایلي دي: که چیري د حکومت د ظالمو باچاهانو مقابله کوونکو ته نیک ملګري په لاس ورسي، نو یو تن دي یې مشري وکړي، مګر دا کس دي داسي تن وي چي د الله (جل جلاله) په دین کي د خلګو د یقین وړ وي او خپله لاره پرې نږدي. لنډه دا چي امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د (۴۰) څلویښت کلنی څخه تر (۷۰) اویا کلنی پوري په سیاسي ډګر کي په مسلسله توګه اخته وو، کله چي به د نورو ممکینو لارو فایدمنه موقع په لاس ورتله کار به یې ځیني اخیستی، د سیاسي حکمت او د حنفي فقهي پاللو، د شاګردانو لویي حلقې او د قاضیانو لویي ټولګۍ د راټلونکي وخت د ګټې دپاره د حنفي فقهي یو ځای کولو او د هغې د قانوني شکل او پوره نفاذ دپاره د لاري د هوارولو څخه وروسته امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د جابر سلطان په وړاندي د حق کلیمه وویل او د شهادت یا شهادت ته نږدې د شهادت پیاله یې وڅیښله.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) او د بنو امیه د حکومت تر مخه تعلقات چي څنګه وه، په دې باره کي عساکر د حکم بن هشام څخه روایت کوي وایي: زموږ حکومت دا غوښتل چي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلي خزانې کلياني امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ورکړي، او حکومت وويل: که چيري ته دا ونه ومنې، نو پر ملا باندي د چلاخو وهلو ته تيار سه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د حکومت دي سزا ته ځان تيار کړی، مګر د الله (جل جلاله) د عذاب څخه يې ځان وساتی. د بنو اميه پر دغه پاليسي باندي وزير يزيد بن عمر بن هبيره ډيره ځارنه کول، ځکه چي د ۱۲۹ څخه تر ۱۳۲ هجري کال پوري په خپله علاقه کي يې آمن راوستلی وو، او دی د هغه وخت لوی سياست پوه وو، هم دی وو چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په خدمت کي يې عرض وکړی، او ويې وويل: شيخ صاحبه راسه! که چيري ته زما سره تګ راتګ ډير کړي، نو ته به ډير فايدمن سي، ستا د طرفه به موږ ته خير راورسيږي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په جواب کي ورته وويل: که ستا خواته درسم نو څه به کوم که ته ما ځان ته ډير نږدې کړې، په فتنه کي به اخته سم او که ته ما د ځان څخه ليري وساتې، ته به ما د ملګرتيا څخه وروسته پريږدې، نو ته به خامخا ما په غم کي مبتلا کړي. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته خدای (جل جلاله) داسي واضح فطرت ورکړی وو، چي داسي نزديکت يې په فکر کي هم نه راتلی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په بي پرواهي سره ابن هبيره ته دا هم وويل: ستا سره داسي شی نه سته چي زه ځيني وبيريږم.

وزير ابن هبيره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د ربيع په ذريعه چي د لوی وزارت وړانديز يې ورته کړی وو، داسي يو پيغام ورولیږی: د وزيری مهر به درته حواله سي، څه حکمونه چي نافذيږي او کم کاغذات چي د حکومت د طرفه راوځي، او د خزانې څخه چي څه ايستل کيږي دا به ټول ستا په واک کي وي يعني اختيار به يې ستا په لاس کي وي، کم وخت چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د هغو دا عهده قبوله نه کړه انکار يې ځيني وکړی، د سترو علماؤو د ټولی څخه داود بن ابی هند ابن شرمه او ابن ابی ليلی (رحمة الله عليهم) غوندي فقهيانو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د پوهولو دپاره حاضر سول، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې وويل: موږ د الله (جل جلاله) په ذات سره قسم درکوو، چي ته ځان په تباهي کي مه اچوه، موږ خو هم اخر ستا وړونه يوو، د حکومت سره نزديکت په موږ کي يو هم نه خوښوي، مګر موږ په دې وخت کي بله د حل لاره نه وينو يعني ددي څخه ماسيوا بله چاره نه لرو.

د ناصحانو دې ټولۍ ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: دا عهده خو لا غټه خبره ده که چيري حکومت ما ته دا ووايي: چي د ښار د منځني مسجد دروازې وشميره نو زه دا کار هم نه کوم، د عالمانو ټولۍ چي د ده (رحمة الله عليه) د انکار پر خطرناکو نتيجو باندي يې نظر واچوی ډير حيران سول، بل طرف ته ابن هبيره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د انکار په صورت کي د خپلو ټولو اختياراتو په استعمالولو باندي قسم اخيستی وو، او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم د انکار کولو په وخت کي ټينګ قسم واخيستی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: په خدای (جل جلاله) قسم هيچيري به د حکومت سره شراکت ونه کړم، د ټولګۍ په کسانو کي قاضي ابن ابی ليلی پوه سوو، ملګرو ته يې وويل: پريږدی خپل ملګری امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) **هغه پر ناحقه دی او علاوه د ده.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د حکومت سره د تړون د پرې کولو فیصله کړې وه، مګر حکومت هیڅ کله دا نه خوښوله، وزیر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د (۱۵) پنځلسو ورځو دپاره بندیخانې ته واستوی، هلته به هم امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته وړاندیزونه کیدل، د شاهي کارخانې د مشرۍ وړاندیز ورته وسوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا وړاندیز رد کړی، بیا یې د قاضي توب د درجې وړاندیز ورته سوو، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) پر خپل ټینګ انکار باندي ولاړ وو، نو وزیر ابن هبیره په قهر سوو، د قسم اخیستلو سره یې یو ځای دا اعلان وکړی، چي ویې ویل: که امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د قضاء عهده قبوله نه کړه، نو په چلاخو به یې ووهم. وزیر چي د باچاهي په غصه کي قسم واخستی ټول خلګ د بیري په خاطر ولاړ سول، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په دیني نشه کي غرق وو، د ابن هبیره د سزا نه بلکي د آخرت سزا په یقیني ډول سترګو ته دوري دوري کیدله، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) وویل: په خدای (جل جلاله) قسم چي زه به هیڅکله دغه عهده قبوله نه کړم، که څه هم چي ابن هبیره مي قتلوي، د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دا جواب د ابن هبیره د حاکمیت د منارې د پاره خطر وو، او د هغه د احساس پر دنیا داسي ګذار وو، چي د ډیره تاو څخه ولاړ سوو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) یې د بندیخانې څخه ځان ته راوغوښتی، د ډیري غصي څخه د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مرګ په فکر کي وو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په استقامت او بې نیازۍ سره داسي وویل: د ابن هبیره باچاهي بس تر یو مرګه پوري ده. په دې وخت کي ابن هبیره جلاد ته اشاره وکړه، جلاد د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په لڅولو سره پر ده مبارک د چلاخو درزهاری جوړ کړی، بیرته چي یې بندیخانې ته بوتلی پر سر یې د چلاخو نښي وې او مخ یې هم خوږ سوی وو. امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د مور قدر او احترام په خاطر د چلاخو تر وهلو وروسته به یې ډیر ژړل یو چا پوښتنه ځیني وکړه: ته ولي دومره ژاړې؟ امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ورته وویل: پر ما ددې وهلو څه باک نسته، مګر ددې غم راسره دی، که مي مور داسي ووینې نو څه حال به یې وي.

د عباسیانو انقلابي تحریک او د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هجرت حرم شریف ته: د هجرت (۱۳۰) کال وو چي د عباسیانو یو سرکښه مشر ابومسلم خراساني د بنو امیه د حکمت پر خلاف په ټولو اسلامي ملکونو کي د سازش جال خپور کړی وو، ابرهیم بن میمون او محمد بن ثابت عبدي او داسي نورو یې ملګري کړې وه، چي په دې انقلاب کي دوی هم مرسته ورسره کول، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته د ابومسلم د ظلمونو او ویجاړیو د نتیجو معلومات ورسره وه، که څه هم دا تحریک په ظاهر سره د بنو امیه د ظلمونو پر خلاف په کار اچول سوی وو، مګر ددې تحریک څخه د یوه صالح انقلاب طمع نه سوای کیدای، خالي د حکومت او د مخونو د بدلیدو د پاره په کار اچول سوی وو، د عباسیانو تحریک په دې ورځو کي خپور سوو، د ملک په ټولو برخو کي د بني امیه پر خلاف سازشونه او بغاوتونه شروع سول، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په د غو ورځو کي په حرم شریف کي ژوند کولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هڅه وکړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مکي ته هجرت وکړی او تر ۱۳۰ هجري کال پورې هلته پاته سوو، تر څو چې د عباسيانو دغه تحريک د بنو اميه د حکومت خاتمه نه وه کړې، او د خلافت پر تخت يې قبضه نه وه لګولې، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په حرمين شريفين کې وو، دلې يې څه باندې (۶) کاله پناه اخيستې وه.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند يوه لويه سياسي کارنامه: د بنو اميه حکومت ختم سوو، عباسيان پر تخت کښېنستل دا لويه انقلابي واقعه د اسلامي تاريخ يو لوی باب دی، د عباسيانو لومړی باچاه ابو العباس وټاکل سوو، لقب يې په وينه تويونکي مشهوره سوو، وجه يې دا وه د ده ملګرو هم په هغه حرکتونو او وينه تويولو باندې شروع وکړه، د څه د وجهې خلګ د حکومت په وړاندې ډېر په عذاب وه، دې حالاتو ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د دماغي سترګو په نظر ورته کتل، د وينه تويونکي حکومت څلورم کال او نهمه مياشتې وه، چې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په دې وخت کې په حجاز کې ژوند تيروی، د عباسي حکومت سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تګ راتګ شروع د ابوجعفر منصور د وخت څخه وسوه، کم چې د عباسيانو اولني خليفه دی، د ابوجعفر سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کش مکش د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ژوند يوه لويه سياسي کارنامه ده.

عباسي سرکښه ابومسلم خراساني: د ۱۳۱ څخه تر ۱۳۶ هجري کال پورې د خراسان باچاهي وه، تاريخ پوهان ليکي: د ده د باچاهي په دوران کې د ده د ظلم په سبب د (۶۰۰۰۰۰) لکهو خلګو لاسونه پرې سول، ابو مسلم خراساني د ظلمونو په کولو کې تر حجاج بن يوسف په کمه نه وو، د ده د ظلمونو څخه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) خبر وو، مګر ځان يې ددې کارونو څخه غافل نه ساتی، بلکې د اسلامي انقلاب او د شرعي نظام د پيروزيني، خپروني او راوستني په لړ کې خو دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) لومړی نخښه ده، په هغه وخت کې چې هغو لويو لويو کسانو چې د ابومسلم خراساني سره د بنو اميه په ختمولو سره د يوه ښه نظام د راوستولو دپاره کمک کړی وو، کله چې يې د ده دا ظلمونو ته وکتل ټوله پښيمانه سول، ټولو وويل: موږ خو د يوه ښه نظام په جوړولو کې د ده سره لاس يو کړی وو، او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته تر مخه لا معلومه وه، او ددې کار څخه يې ډډه وکړه، ځکه چې دا د يو خراب انقلاب دپاره لاره جوړيده.

ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه): په همدې لړ کې د ابراهيم ضائع (رحمة الله عليه) غوندي اخلاص مند او ديندراه بنده وو، دی هم د ابومسلم په دوکه کې راغلی وو، کله چې ده ته حق څرګند سوو د اور د لمبې غوندي يې په زړه کې د حق ګويي او بې باکي جذبه راپورته سوه او دا فيصله يې وکړه، چې ابومسلم خراساني ته دې د ده د ظلمونو سزا ورکړل سي او يو لوی اسلامي انقلاب دې راوستل سي، په دې موده کې يې د کوفې د اسلامي خاورې مځکې ته تګ راتګ شروع سوو، چې د ځان د رهنمايي او همدرۍ دپاره يې پر امام اعظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابوحنيفه (رحمة الله عليه) باندي نظر ولګيدی، دواړه په خبرو اترو سره اخته سول، تر ډير بحث کولو وروسته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د وينا مطابق داسي ورته وفرمايل: زموږ دواړو پر دې خبره اتفاق دی چي دا مقابلې ته دريدل د الله (جل جلاله) د طرفه فرض دي، د اتفاقي رائي څخه وروسته ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته عرض وکړ: لاس دي رامخته کړه چي زه لاس نيوی در څخه وکړم.

په انفرادي نفعي سره اجتماعي او ملي فائدي ته هڅه: دا د عباسيانو د حکوکت لومړی دور وه، ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د حکومت د مقابلې دپاره د کم مقصد بلنه ورکول غوښتل، نو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) نظر تر هغه ډير قوي وو، چي وخت به ور پيدا کيدی غنيمت به يې ګڼی، د قوانينو په جوړښت به مصروفه وو، ددې څخه د فراغت په وخت کي به يې د تجارت کاروبار هم ورسره کوی، بل طرف ته به يې د درسي تولني په کار هم ځان مصروفوی، د ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) صداقت او اخلاص مندي او د هغه تقاضاوي چي څومره مهمي وې پر خپل ځای ډيري ضروري وې، مګر بل طرف ته ددې د رد څخه ماسيوا ددې حکمت او تدبير قبلول انجام هم په مخکي وو، د انجام په لحاظ سره خو به د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) جوړ سوی پرګرام هم د خاور سره خاوري کيدی، او د کمي لاري چي هغو د کاميابي نخښي پورته کولې، هغه هم د هميشه د پاره بنديدلې او بل طرف ته ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) داسي لاره اختيار کړي وه، چي په هغه کي صرف د شهادت، کاميابي او انفرادي ګټه نه وه، نو په دې وجه امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ډير ژور غور او فکر کولو څخه وروسته د سياسي پوهي څخه کار واخيستی، ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) ته يې عرض وکړی: اخر زه ستا بيعت د څه دپاره واخلم.

د اسلامي انقلاب د پاره د تنظيمي اتحاد او اجتماعي قوت ضرورت: په داسي لوی مهم مقصد کي چي څومره د تنظيمي او اجتماعي قوت ضرورت وو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې په اړه فکر کړی وو، او دا زموږ او د هغو سياسي لاره ګڼل سوي وه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: که چيري ددې کار په کولو کي څه داسي نيک خلګ مرسته کوونکي سي، او د دوی مشر داسي کس وي چي پر هغه باندي په ديني لحاظ سره يقين وسي، دلته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دا ويل غوښتل چي د يوه تنظيمي او سياسي قوت د پيدا کيدو څخه ماسيوا په داسي خطر کي د ځان اچولو انجام به دا وي، چي يوه غټه قيمتي سرمايه يعني انساني وجود د يو څه قيمت څخه ماسيوا په مفتو کي دي ضائع سي. دومره لويه قرباني ورکول پر خپل ځای ښه ده، مګر ددې په بدل کي بايد لوی قيمت تر لاسه سي، نو دا نور هم ښه او شرعي غوښتنه ده، په هر حال ابراهيم صائغ (رحمة الله عليه) ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د وخت د حالاتو او د شريعت د مزاج مطابق خبرداری ورکړی وو، مګر د هغه ايماني جوش، فرضي ادا کووني د عزمت او شهادت شوق هغه ړوند کړی وو، د عقل، شعور او تدبير د رهنمايي څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې بې غمه کړی وو، د هر باطل کار د مقابلې کم اور چې د هغه په زړه کې بلیدی، هغه اور امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) هم سوځی، د حکومت څخه بې پرواهي او تر یو څه حد پوري د ممکنې لارې د مقابلې کوښښ يې کوی، مګر د دواړو سیاسي مذاق وو، او اختلاف چې يې وو، هغه يې صرف په طریقه او کار کې وو، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) بل سوي اور ته د ور دانګلو پر ځای صبر غوره کړی وو، مقصد يې دا وو ویل که چیري د اجتماعي تنظیم په صورت کې د مقابلې موقعې په لاس راغله نو ډیر به ښه وي، د انتظار په لمحو کې يې د شرعي قوانینو او د کار کولو د تیارۍ په صورت کې به يې حق مخته کوی، او باطل به يې شاته کوی، او د امکاناتو څخه د فائدې اخیستلو په وخت کې به يې کوښښ کوی، الحمدالله چې په خپله اراده کې امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) کامیاب سو، الله (جل جلاله) د دواړو موقعې ورسپارل.

د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) سیاسي نصب العین: امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) خپل نصب العین داسې مقرر کړی وو، چې حکومت به د فیصلو په لړ کې د تباهي د طرف څخه د کامیابي وطرف ته رابولي، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) چې کمه نقشه په نظر کې نیولې وه، ددې نقشې په پای ته رسولو سره يې د فقهیانو، امامانو، مجتهدینو، قاضیانو او د متقیانو یو لوی جماعت جوړ کړی، موفق لیکي: اخر د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) خبري ځای ونیوی، امیران محتاجه سول امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته، د هر خلیفه په دربار کې به د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ذکر کیدی، امیران خو يې محتاجه سول د خلیفه ګانو په دربارونو کې به يې لا هم خبري اتري کیدې. مګر دا خبره چې د امیرانو څخه لیري اوسیدل او بیا هغه ځان ته د محتاجه کولو دپاره کوښښونه کول، خپل مجلسونه د امیرانو او خلفاؤ د خبرو اترو څخه پاک ساتل او د هغو مجلسونو ته خپل ذکرونه رسول، صرف دا نه بلکې امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په خپلو حکمتي تدبیرونو سره داسې صورت جوړ کړی، چې یحیی بن آدم (رحمة الله علیه) فرمایي: خلیفه ګانو او امیرانو د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په قوانینو فیصلې شروع کړې، او اخر پر دغه ځای سلسله ختمه سوه، اخر دا چې د خلګو مخونه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) ته راوګرځیدل، لویو لویو حکمرانانو او امیرانو يې عزت کول شروع کړه، مګر امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په سختیو کې همیشه د ځان وړاندې کولو ته ملا تړلې وه، خلګو يې تعرفونه شروع کړل، امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) خلګو ته داسې کار پیش کړ، چې نورو هیچا داسې کار نه وو پیش کړی.

لنډه دا چې امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) په خپلو علمي او عملي تدبیرونو سره داسې ماحول جوړ کړی، چې په حکومت کې د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د شرکت کولو مطالبه د هغې زمانې یو عامه غوښتنه جوړه سوي وه، د عباسیانو د حکومت خلیفه ابوجعفر منصور چې کله د مدینة الاسلام بغداد د جوړولو کار شروع کړی، نو ددې کار ټوله ذمه واري يې مثلاً: د کار ګرانو نګرانې، د تعمراتي اجناسو رانیول او داسې نور... کارونه امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسپارل. د طبراني د ځينو روايتونو څخه داسي معلوميږي، چي په اصل کي خليفه ابوجعفر منصور په دې کار کولو سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه دا غوښتنه کول چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د قاضي توب عهدې ته غاړه کښيږدي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې کار څخه انکار وکړی، نو ابوجعفر منصور د خښتو د شميرولو او د کارګرانو د نګراني وظيفه وروسپارل، وايي: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په انکار کولو سره منصور هم قسم کړی وو، چي خامخا به دي پر دې قضاء باندي مقرره ومه، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هيڅ رقم دا عهده قبوله نه کړه، د منصور د قسم پوره کولو د پاره امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې دغه کار وروسپاری.

د مسلمانانو د دستوري ژوند دپاره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) کوښښونه: تر دې وروسته هر کله چي به امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د ابوجعفر منصور عباسي سره ملاقات کوی، نو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به دا کوښښ کوی چي په حکومت کي دي هغه اسلامي او فقهي قوانين رائج کړل سي، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څو کاله سختئ پر تيري کړي وې، ددې څخه علاوه دا هم وسول دنيا د شان او شوکت سره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په پښو کي ورپريوتله، ابوجعفر منصور ډير وخت امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته تحفې، هديې او داسي نور... شيان ورپيش کړل، دپاره ددې چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به زما کار کوونکی سي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ددې هر څه څخه مخ اړه وی.

د منصور په دربار کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اولنۍ تقرير: په دې ورځو کي ابوجعفر منصور امام مالک (رحمة الله عليه)، ابن ابى ذئب (رحمة الله عليه) او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) درې سره خپل دربار ته راوغوښتل، داسي پوښتنه يې ځيني وکړه: رښتيا رښتيا ووایاست! د مسلمانانو د حکومت سرپرستي کم چي الله (جل جلاله) موږ ته حواله کړې ده، آيا موږ واقعاً ددې قابل يو که يا؟ ددې پوښتني په جواب کي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ډير اوږد تقرير ورته وکړی، زه دلته د هغه تقرير خلاصه درته وړاندي کوم، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ورته وويل: په هيڅ صورت کي ستا حکومت شرعي نه دی، کله چي تا د حکومت واک تر لاسه کړی، هغه وخت هيڅ چيري دوه مفتيان هم ستا پر خلاف متفق نه وه.

ابوجعفر منصور ډير سنجيده، هوښيار او لوی چل بازه وو، هغه ته د خپل يزيديت د مرګ نقشه د حسين د قتل په هنداره کي ډيره صفا معلوميدل نو په دې وجه چوپ پاته سوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې سره د ملګرو په نرمي سره رخصت کړی، مګر بل طرف ته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رښتيني خبرو د هغه ټول شکونه کم چي يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) په هکله درلودل په يقين سره بدل کړل، ابوجعفر منصور وويل: مګر اوس څه کول په کار دي، آيا امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د توري په ذريعه د مخ څخه ليري کړم، او که يا دی دي د زهرو پر ځای د ګړی په ورکولو تجربه کي يو څو ورځي نوره هم جاري وساتل سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سياسي تدبير او د ابوجعفر منصور بد حالي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) داسي تدبير جوړ کړی وو، چي ابوجعفر منصور د ډيري پوهي سره يې د سياسي چل بازي په غم کښي واچوی، ابوجعفر دومره ډير پريشانه سو چي د کوفې په هره دروازه کي يې تازي آسونه د تښتي دپاره درولي وه، ده ويل: کله چي د تښتي وخت راسي د هر طرف څخه چي موقع برابريدل د هغه طرف څخه به تښتم، دا هر څه کيدل مګر حکومت دومره غيرت نه درلودی، چي پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې لاس بر سوی وای، الله (جل جلاله) د ټول عراق بلکي د ټول مشرق امام او پيشوا جوړ کړی وو.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تابع کولو دپاره اخرنی ناکام کوښښ: د ۱۴۶ څخه تر ۱۴۷ هجري سني پوري په دغو دوو کالو کي د امام مالک (رحمة الله عليه) جوابي خبرو ټول حکومتي خلګ مايوسه کړل، او د رائي دوري يې په حکمتي طريقو سره د خلاصي لاري لټولې، چي دا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه د انتقام اخيستلو اخرنی تدبير وو، د ۱۴۷ څخه تر ۱۵۰ هجري سنې پوري چي دا د بغداد د تعمير د پوره کيدو او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د وفات کال وو، نو په دې دوه نيم کاله کي منصور په هيلو او بانو بيا د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره تعلقات تازه کړل، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يي د کوفې څخه بغداد ته راوبلی، د قضاء عهدې ته يي مجبوره کړی، اول خو يي د قومي قاضي توب سپارښتنه ورته وکړه، مګر د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) چي دا غوښتنه منظور نه کړه، وروسته يي د يو څو ولايتو ذمه واري وروسپارله، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دې ته هم غاړه کښينښووله، په اخر کي يې د ټول ملک تر کمه ځايه چي د خليفه منصور په حکم کي وو، د قاضي القضات عهده ورته حواله کړه.

امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د وزارت عدليي د لويي مرتبي وړانديز او د ده (رحمة الله عليه) د ژوند اخرنی ټوټکه: لنډه دا چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د اسلامي عدالت د تنظيم او نظام دپاره پر ځان مځکه او آسمان يو کړی وو، د زړه د کومي يې دا غوښتل چي په حکومت کي دغه اسلامي دستور نافذ کړي، مګر ابوجعفر هم دام ورته کښيښود، د دغه وړانديز پواسطه، نو په ظاهره خو دا ښه وه چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دغه وړانديز يو نعمت ګڼلی وای او قبول کړی يي وای، مګر د خپلي پوهي او زيرکتيا په سبب په دې پوه سوو، چي دا ستا د ژوند اخرنی ټوټکه او کوښښ دی. امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته دا ورمعلومه وه چي ابوجعفر منصور به مي په خپل واک راولي، نو بيا دوې لاري وې چي يا خو به مي د ځان سره په حکومت کي شريکوي او يا به مي د منځه وړي، منصور داسي ګڼلي وه چي دا خطرناک اغزی به د حکومت د لاري څخه ايسته کوم، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره هم دوې لاري وې، يا به يې د ابوجعفر منصور خبره منلای، يا به يې خپله ټوله ګټه د لاسه ورکولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) رحلت ددې فاني دنيا څخه

په کوفه کي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) اخرنۍ تقرير او شاګردانو ته خصوصي هدايتونه: د همدې لار امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د کاميابي لاره جوړه سوه، د کوفې په مسجد جامع کي يې د خپلو زرو شاګردانو غونډي ته خصوصي هدايتونه او تقرير وکړی، چي دا يو خطاب دی، په دې وجه د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو څو هدايتونه درته ذکر کوم چي په دې ډول دي: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: زما د زړه د خوشحالولو دپاره تر ټولو ښه توښه ستاسي وجود دی، يعني چي تاسي ژوندي ياست تر هغه وخته پوري به ستاسي په وجود کي زما غم او پريشاني ليري کولو ضمانت پټ پورت وي، ما تاسو ته داسي ماحول جوړ کړی چي خلګ به ستاسي پاک قدمونه څاري او تګ به پر کوي او ستاسو د هر يوه لفظ پلټنه به کوي. بيا يې هغه څلويښت خاص شاګردان ځان ته راوبلل داسي يې ورته وفرمايل: اوس ددې وخت رارسيدلی دی چي تاسو زما مرسته وکړی، يعني زه تاسو ته دا ويل غواړم: چي تاسو څلويښت سره هر يو د قضاء د سنبالولو ماده په ځان کي پيدا کړی، عام اولس خو په تاسو کي داسي دی چي هغوی قضاء نه بلکي د قضاء د تعليم او تربيت ورکولو لائق دي، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وويل: زما تمنا دا ده چي علم د چا تابع جوړول په کار نه دی، بلکي د قضاء اهل هغه څوک کيدای سي چي د هغه ظاهر او باطن دواړه يو وي، بيا نو د داسي قضاء تنخوا هم حلاله ده، د مسلمانانو باچاه يا آمير که چيري د رعيت سره غلطه رويه اختياروي، نو هغه باچاه ته چي نژدې کم قاضي وي دا پر هغه فرض ده چي باچاه به ددې کار څخه منع کوي.

د منصور دربار ته د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) بلنه: د زرو شاګردانو د لويي غونډي اهميت او د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د تقرير خبر چي منصور ته ورسيدی، نو ابوجعفر منصور يې دي ته اماده کړی، ابوجعفر منصور حکم وکړی: امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دي کوفي ته راوستل سي، دا خبره چي عيسی بن موسی ته ورسيدل، چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دي په سفرلي زما وخواته راوستل سي، نو هغه عملي جامه ورواغوستل، بيا چي کله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د کوفي څخه بغداد ته راوبلل سوو، د منصور دربار ته پيش کړل سوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د قاضي القضات د عهدې وړانديز وسوو، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ډير عذرونه بيان کړل، مګر په عذرونو هيڅ ونه سول، نو ابوجعفر منصور ته امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وفرمايل: په ما کي د قضاء صلاحيت نسته، ابوجعفر وويل: بلکي ته پر قضاء باندي قادر يې، د دواړو په مينځ کي د سوال او جواب سلسله روانه وه، اخر ابوجعفر په قهر سو امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې وويل: ته دروواغ وايي ته پر قضاء ښه قادر يې امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يو ګړی چوپ سوو، وروسته يې ښه په دلاوري سره وويل: منصوره! ته ګوره تا د ځان خلاف فيصله په خپله وکړه، هغه دا چي ته داسي کس قاضي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړول غواړي کم چي هغه ستا په نزد درواغجن دی، عباسيانو چي دا جواب وراريدی، نو يې د منصور شکست ومنی او امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) سره يې نوره مينه هم پيدا سو. خطيب بغدادي ليکي: منصور قسم کړی وو چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) به دغه د قضاء کار خامخا کوي، مګر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هم د آزادۍ په طرس کي قسم وکړی، ويې ويل: په الله (جل جلاله) دي مي قسم وي چي زه به دا کار هيڅ کله ونه کړم.

خليفه منصور خپله غصه قابو نه کړه، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته يې بد او رد ويل شروع کړه، او د چلاخو وهلو حکم يې هم وکړ چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دي په چلاخو ووهل سي، علامه موفق د عبدالعزيز بن عصام په حواله دا خبره څرګنده کړې ده وايي: خليفه منصور امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ښکنځل وکړه، جلاد يې راوغوښتی هغه ته يې د ديرشو (۳۰) چلاخو وهلو آمر وکړی، امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) دباندي راوستل سوو، ما چي ورته وکتل امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يوازي پای جامه اغوستې وه، پر ملا باندي يې د چلاخو تغمي معلوميدي او پر پوندو يې ويني څڅيدې، د دومري سختي سزا باوجود امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) هغه عهدې ته غاړه کښينښوول، نو خليفه منصور بنديخاني ته د بيولو آمر وکړی، او ويې ويل: پر ده سختي راولی چي ډير په عذاب سي. داود بن راشد وايي: په زولنو کي هم بند وو، د خوراک او څښاک تنګي يې هم پر راوستل، بعضو ويلي دي: چي په امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) يې زهر هم وڅيښل.

د وصال اخرنۍ سجده: د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) عمر دغه وخت (۷۰) کالو ته نژدې سوی وو، ژوند يې ټول په علمي خدمتونو کي تير کړی، بل طرف ته منصور يوه يا دوې نه بلکي د ديرش چلاخو وهلو حکم هم کړی وو، د بنديخاني لوږو، تندو او سختيو د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) وجود خوړلی وو، اخر د ابوجعفر ظلمونو او جبر په دغه زړو هډوکو کي څه پريښوول، چي نور ژوند يې تير کړی وای، پر امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د مرګ آثرات راڅرګند سول، دغه مرګ الله (جل جلاله) د خلاصون ذريعه ورته وګرځول، کله چي امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته مرګ راتلل يقيني سول، تندی يې په بارګاه ربوبيت کي پر مځکه ولګوی، سجدي ته ولاړی په همدې حالت کي يې د الله (جل جلاله) امانت ادا کړی روح يې د تن څخه ووتی. **(انا الله وانا اله راجعون)**

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د جنازې لمونځ: د هجرت (۱۵۰) يوسل پنځوسم کال وو، د شوقدر يعني کوچني اختر يا د رجب مياشت وه، چي دا خبر صرف ځينو خاصو کسانو ته رسيدلې وه، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) زوی حماد بغداد ته ورغلی وو، د دغه ښار قاضي حسن بن عماره چي کله امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته د غسل ورکولو حکم وکړ، کله چي يې د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) څخه کالي وکښل د ده (رحمة الله عليه) پر بدن باندي د چلاخو تغمې وې، خلګو چي دا تغمې وليدلې ټوله بې هوښه سول او قاضي صاحب چي خپله ده (رحمة الله عليه) ته غسل ورکوی ژړل يې، په ښار کي ددې غم هيڅ اعلان نه وو ورکړل سوی، ټول کار په پټه سرته ورسيدی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنازه يې صرف څلور پنځو كسانو پورته كړه، مګر كله چي جنازه د خراسان دروازو ته ورنژدي سول، ټول خلګ خبر سول، د سيلاب په شان خلګ روا ووتل. ابو رجا الهروي وايي: ما دومره خلګ په ژړا هيچيري نه وه ليدلي.

د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) پر قبر باندي د امام ابن مبارک (رحمة الله عليه) د اوښكو باران: تاريخ ليكوونكو په اتفاق سره دا ليكلي دي: اعظم محدث عبدالله بن مبارک (رحمة الله عليه) اوږده سفرونه كړي دي، په لكهونه پيسې يې مصروف كړي دي او د خپلي بختوري زمانې په محديثينو پسي ليري ليري تللى دى، د هر يوه څخه يې د نبوت علوم حاصل كړي دي، مګر كله چي د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) مجلس ته راورسيدى، بيا نو تر آخيره پوري ددې ځاى څخه نه دى تللى، د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) د شهادت څخه وروسته ابن مبارک (رحمة الله عليه) د هغه قبر ته ورغلى په سرو سترګو يې بي اختياره ژړل او ويې فرمايل: ابراهيم نخعي او حماد (رحمة الله عليهم) چي د دنيا څخه رخصتيدل نو هر يوه خليفه پرې ايښى وو، الله سبحانه وتعالى دي پر تا رحم وكړي ته چي ولاړي وروسته دي څوک خليفه پرې نه ښووى، ددې مباركي تذكرې په اخير كي مورږ د ابن مبارک (رحمة الله عليه) د مداحانو په نامه دا تمام حجت په توګه د هغوى يو وصيت ليكل مناسب ګڼو، ابن مبارک (رحمة الله عليه) خپلو شاګردانو ته فرمايلي دي: آثار او حديث زده كول پر ځان لازم كړى، مګر په معناو يې د ځان پوهولو دپاره د امام اعظم ابوحنيفه (رحمة الله عليه) ته ضرورت دى، ځكه چي هغه داحاديثو په معناو ښه پوهيدى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

1: قرآن کریم او احادیث شریف.

2: کتاب اوجزالمسالک، مرتب حافظ مولانا محمد زکریا کاندهلوي (رحمة الله علیه).

3: د امام عظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) د ژوند لنډه پیژندنه، مرتب مولانا محمد زکریا کاندهلوي.

4: د امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) دفاع، مرتب عبدالقیوم حقاني.

5: د صحابه کرامو ښځه وروسته د اسلام ستر اتل امام اعظم ابوحنیفه (رحمة الله علیه) کتاب، مولف: قضاوتوال ابو عبدالرازق مولوي محمد فاضل (عتیق) چاپ کال: ۱۳۹۵هـ ش.

6: او داسي نور... مختلف ماخذونه لکه: مناقب ابي حنیفه ذهبي، صدرالائمه، طبقات الکبری، تذکرة الحفاظ، مقدمة اعلاالسنن، ایضاص، السنة ومکانتها في التشریع الاسلامي، حدائق ابوحنیفه، موفق، انتصار، کردري، خیرات الحسان، موفق کروري، تانیب الخطیب، الروض الباسم، اختصار علوم الحدیث، المیزان الکبري، مناقب صدرالائمة، توضیح الافکار، الانتقاء لا بن عبدالبر، ذات الربات کردري، انتصار، تبیض الصحیفه، تذکرة الحفاظ او حدایق الحنفقه، مصنف عبدالرازق، صحیح المسلم، شرح المسلم النوي، عقود الجمان، معجم المصفین.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library